

Vikerkaar

12/1997

Gottfried Kelleri ja **Kalev Kesküla** mõtisklused külmast. **Tiit Hennoste** kirjanduskaanonist. **Antoine Chalvini** novell “Esimene majaperenaine” ja intervjuu autoriga. **Matt Barkeri** “Pögenemine” ning **Reim Kuresoo** luuletused. **Heie Treier Ly Lestbergi** piltidest ning **Kivisildniku** kontseptuaalsest kunstiteosest. Diskursiteooriatest sotsiolingvistikas. Võrdlevalt eesti ja soome ühiskonnast. Ülevaade **Doris Kareva**, **Mati Undi**, **Mihkel Muti**, **Simone de Beauvoiri** ja **Virginia Woolfi** raamatutest. ■

Vikerkaar

Eesti Kirjanike Ljüdu ajakiri. Ilmub alates 1986. a. juulist. 11. aastakäik.
Detsember, 1997. Nr. 12.

SISUKORD

Gottfried Keller *Talveöö* **1**

Matt Barker *Pögenemine* **2**

Rein Kuresoo *Luulet* **30**

Antoine Chalvin *Esimene maja-
perenaine* **33**

Heie Treier *Ly Lestbergi näitusest
"Pietà"* **45**

Mikko Lagerspetz *Piir kui peegel.
Soome ja Eesti ühiskonna võrdleva
uurimuse perspektiive* **47**

Mihkel Volt *Kriitiline diskursianalüüs.
Kasutamisevõimalusi teksti ja kultuuri
uurimisel* **52**

Tiit Hennoste *Kaanon. Kaanon* **60**

DIXI

Kalev Kesküla *Külma kodumaa* **70**

MEIE INTERVJUU

Elektrooniline vestlus Antoine

Chalviniga **73**

VAATENURK

Rein Raud *Kire ja kuma tasakaal* **80**

Epp Annus *Undist, Brechtist ja
ilmaolust* **82**

Veiko Märka

Mässaja ilma põhjusest **85**

Heie Treier *Olukorra analüüs* **87**

Marek Tamm *Miks naine on Teine?* **90**

Ene-Reet Soovik *Tuul väljal* **93**

KALEIDOSKOOP

Boris Buracinschi

Poolakas kui saatus **95**

FOORUM

Märt Väljataga *Hennoste hüpped* **97**

Hasso Krull **99**

VIKERKAARE SISU 1997 **105**

Kujundus: Jüri Kaarma

© "Vikerkaar" 1997.

Esikaanel: Ly Lestberg. "Pietà". 1997.

Tagakaanel: Ly Lestberg. "Pietà". 1997.

GOTTFRIED KELLER

Talveöö

Saksa keelest tõlkinud Ain Kaalep

Pimestava lume vaikne helk,
peitu pugunud kõik loom ja lind,
ülal pilvedeta tähetelk,
liikumatu, jääs on järvepind.

Järves järvepuu – latv vastu jääd
surus oksi mitmeharuseid.
Keset oksastikku tõstis pääd
põhjast üles roniv näkineid.

Seisin säääl ja sügav vetevald
õhukese klaasi all näis must;
oli, nagu tallanuks mu tald
näkineiu ihu vaelevust.

Katsub ta, suul sumbuv valuhõik,
kas ei purune see kõva kaas.
Mulle meelde jäänud on see kõik,
seda kõike näen ma taas ja taas.

MATT BARKER

PÕGENEMINE lühike reisikirjeldus

*Being dedicated to C.C.
who'd promise to bear me
in mind all life long.*

Reede, 23. august, 4.23.

Larnaca lennujaamas on pime ja külm. Malev Hungarian Airlines'i lennukist vajub koos minuga välja kari hüperaktiivseid lärmavaid ja kätega vehkivaid kreeklasi, kaasas sama hüperaktiivsed lapsed ja suured kohvrid. Kõrvus kumiseb ikka veel nende vaimustatud aplaus piloodile, kui lennuk napilt merd riivamata hoovõturajale laskus; pea on päris raske kolmes Euroopa lennujaamas veedetud unetust ööpäevast, näljast ja pidevast lärmist, milles olen pidanud viibima viimased kuus tundi.

Õnneks jääb kuumašokk olemata – siin on tõepoolest külm, erinevalt Budapestist, kus ma eile viimast lennukit oodates otsustasin häälega linna vaatama minna. Teenindav personal sõelub koguka undava lennuki nagu halvatud emise ümber, imestan, kuidas nad lärmile ilma kõrvaklappideta vastu peavad – minu kõrvad lähevad momentaanselt lukku.

Vahetpidamata vestlevate kreeklaste vool veab mind endaga kaasa madalasse lennujaamabussi. Põrkan kokku kahe vaikse venelasega ühest ungari kindlustuskompaniist. Lennukis jagasid nad – nii palju ma vene keelest aru saan – oma kogemusi Taist, seksist ja kunsti osast selles, nüüd kutsuvad mind mingile konverentsile, pakuvad osta odavat elukindlustust.

Tollis ei kontrolli meid keegi, paks tursunud näoga ametnik, unised silmad peas, kisub suitsu ega pöördu meie poolegi. Ka tema poole ei pöördu keegi. Kui madu poen suure hulga lõugavate kohalike vahelt läbi, oodates iga hetk kellegi näljaseid sõrmi oma rahakoti poole

roomavat, ning vajun venelaste kõrvale taksosse (selleks on seitsmekohaline limusiin Mercedes).

Juht on üle ootuste kirglik. Tutvustab ennast – Adio. Kümne naela eest korraldab ta meile veel ühe peadpööritava karuselli, justkui poleks meile piisanud Thessaloniki hädamaandumisest, mille põhjust surnuvalge näoga stjuardess ei tahtnud seletada. Öisest linnast saab näha ainult mõne publi kirevaid tulesid (ühe ees riivab meie uljas taksojuht mootorratast), jalutavaid noori, palmide alleed ja kõik. Kiirus on üle 70 miili. Adio kuulab raadiot, hirnub millegi üle, laseb vahepeal rooli lahti, et plaksutada, kurvides kiirust ei vähenda. Peeglist vaatab mulle otsa sama kaame ja vintsutatud nägu kui istmetesse klammerdunud venelastelgi. Kogu aeg on tunne, et laest kukub uuesti alla hapnikumask. Kõhus keerab näljast ja väsimusest.

Kergendusega tuigun autost välja, venelased lubavad suurejooneliselt maksta ja sõidavad edasi.

Hämaras fuajees ei ole kedagi, vaid sedel B. nimele ja minu numbri võti. Ruumis on kaks poolpurjus unist prantslast. Ühega neist pean jagama abieluvoodit, kuid sellest saan ma aru alles hommikul. Seniks aga lülitun viimaks ometi välja.

*

Kell 8.05.

Hommikul kisuvad prantslased närviliselt suitsu, nende keelest saan ma vaid aru, et teksades ärgu ma välja mingi, hakkab palav. Pealekauba valutavad neil pead. Jutustan oma kolmetunnisest rännakust Budapesti, mille tunnistuseks on pitsat minu passis, hääletamisest linna viival maanteel, ekslemisest mingeid tööstuskvartaleid mööda, jooksupalu tagasipöördumisest, lennujaamaterminalide segaminiajamisest, mis lisas minu jalgsimatkale veel kolm miili, ja kuumarabandusest. Nad noogutavad. Aru ei paista minu inglise keelest saavat. Muudkui suitsetavad.

Sõidan vana logu ja tolmuse bussiga Nicosiasse. Aknad lahti, tuul sasib rappuvate vaikivate inimeste juukseid. Buss koriseb. Kohutav palavus. Kontroll marsib minust mööda piletit küsimata, asub minu

taga istuvate linalakkade soomlaste kallale. Jõuame maanteele. Loodus siin vaatamist ei vääri – künkad, kivid, liiv ja vaevaliselt nendega võitlevad puud, mis meenutavad pigem põõsaid. Palju on uhkete fassaadidega villasid, karjuvate sammaste ja hiiglaslike mõõtmetega, mis ei taha kuidagi kokku sobida selle vaesepoolse keskpärasusega, mida ma Küprosel siia maani näinud olen. Kohalikud nimetavad sellist eluviisi oma rahaga uhkeldamiseks.

Nicosias avastan, et vaatamisväärsusi pealinnal eriti ei ole. Presidendipalee värava juures peatab mind sünge tumedate prillide ja kohevate pigimustade vuntsidega sinises mundris ohvitser. Palub korrektselt eemale astuda. Saan näha ainult metallvarbadega aeda, tihedat põõsastikku selle taga, milles vahest vilksatab roheline kaitsevärvi riietus ja lõukoer, ning kusagil kaugel mingit pronkskuju ja uhket torni palee kohal. Minu kõrval seisvat kohalikku poissi ähvardatakse samal ajal jalaga, ainult viisakusest "inglase" – minu – vastu teda ei lööda.

Vabaduse väljakul linnavalitsuse hoone ees suskab korralikus tumedas ülikonnas ja ilusa kotkaprofiiliga noormees mulle kätte väikese brošüüri, mis algab sõnadega: "Mis on Türgi? Türgi on okupant, meie maa laostaja ning meie naiste ja laste orjastaja..."

Ainukesel tõsiselt turistidele orienteeritud tänaval Vabaduse väljakust kuni rohelise jooneni, mis jagab Nicosia ja kogu Küprose kaheks vaenutsevaks – kreeka ja türki – kogukonnaks, kes on iga hetk valmis teineteise kõri kallale sööstma, pakub väike suitsu tõmbav vanamees spetsiaalse käruga mopeedilt jäätist. Poed on üksteise külge lausa naelutatud, kogu tänavat täidab mitme eri keele sumin, mis koos võimatu kuumusega teeb pea uuesti raskeks.

Kaks sõdurit pesevad rohelise joone vaateplatsi juures autot, turistid sagivad ilusa intelligentse sõduripoisi, nn tunnimehe ümber, vahivad aukartusega korralikult läikima löödud automaati, piiluvad Türgi poole poole, kus on paarisaja jala kaugusel näha punane türki lipp, katkisi, automaadivalangute jälgedega ja kinnilöödud akendega maju, mis olid kunagi elurõõmsad poekesed ja kohvikud, okastraati, liivakotte, roostes, ilma põhjata metallvaate ja kusagil kaugustes ilutsev kivist mošee. Kõik teevad vaimustatult pilti.

Kuumus on tappev. Astun restorani naabertänavas, võtan pool pinti

kohalikku heledat õlut ja vaatan ringi. Laest ripub Dortmundi Borussia jalgpalliklubi lipp (jalgpall on siin kõikjal, seda võib näha igas poes klubisärkide näol ja igas pubis otseülekandes mõnelt Euroopa staadionilt). Noor turistide paar istub vaikselt nurgas, kõhnad tõmmud kelnerid teenindavad imekspandava kiirusega lärmakat noorte skandinaavlaste gruppi, kes ei hooli ei kuumusest ega väsimusest, vaid ainult kiiresti nende sisikonda kaduvast feta juustu salatist, halloumi juustust, takini ja tarama kastmest, stifadost – praetud lihamägi sibulaga – ning kohalikust Carlsbergi õllest. Sööki on väga palju – see on Küprose traditsioon, millest iga restoraniomanik ausalt kinni peab; siin võidakse teid sõna otseses mõttes surnuks toita. Ent skandinaavlastel ei hooli sellest – on hullematki nähtud.

Joogijanu on tõepoolest kole. Selle teeb veel tugevamaks teadmine, et veepudeli eest tuleb maksta 50 senti, sest kraani alt juua pole soovitatav vee madala kvaliteedi tõttu ning ega kraanides olegi korralikku survet, et turistid ei raiskaks liiga palju siin nii defitsiitset vett. Sellest räägib ka sinine sedelike hotellis kapi peal. Pealegi läheb vesi voolates järjest soojemaks. Kujutledes, kuidas vaevu voolav peenike veenire üksildaselt metallist kraanikaussi soriseb, võtan veel pool pinti õlut. Seekord Keo, ehtsa küprose õlle. Tahan proovida eksootikat. Pole kunagi nii palju õlut korraga joonud.

Teisel pool autosid täis tänavat märkan Vabaduse väljakul valge ÜRO džibi kõrval seismas üksikut tumedajuukselist tütarlast. Rahunud sügavad silmad – nagu kõigil neiudel siin –, kustumatu unelev naeratus huultel, pikad šokolaadivärvi jalad mõõtnas kannatamatuid samme. Tunnen talle kaasa, et ta peab päikese käes seisma, kuid teda ei paista see eriti häirivat. See eristab teda minust. Ma pööran pilgu mujale – pisike sünnimärk suunurgas rikub kogu mulje perfektsest jumalannast.

Kõhna, tedretähne täis näoga britt päikeseprillides ja Glasgow' Celtici särgis valib teisel pool tänavat postkaarti (muide, postkaarte on siin ainult kahte tüüpi: ühed kujutavad kohalikke vaatamisväärsusi, teised – alasti naise ja mehe loojuva päikese valguses või lihtsalt kolme tagumikku jalgrattasadulas; kuigi ka see on kahtlemata kohalik vaatamisväärsus). Ka tema on vist kuuma ilmaga liiga palju õlut võtnud, sest ta hakkab poeomanikuga tugeva šoti aktsendiga inglise

keeles tüli norima ning tema suur võimukas naine peab ta vägisi minema vedama.

Enamik poode on suletud. Baarimees ütleb, et need avatakse kell neli, siis kui kuumus on pisut langenud ning on uuesti võimalik töötada. Pakub õlut ning saabki veel naela oma taskusse pumbatud. Kuumus on metsik. Neiu muudkui mõõdab rahutuid samme. Skandinaavlased hirnuvad.

Peatub Mercedes. Sellest astub välja umbes kolmekümne-aastane tõmmu meesterahvas, seljas käisteta särk, selle alt paistmas tugev keha nagu heal postkaardil ja juba halliks muutuvad karvad. Ta vahetab neiuga paar sõna, too raputab pead ja vuristab naeratades midagi vastuseks. Mees kehitab õlgu, ulatab talle väikse kollase paberilehe, virutab autoukse kinni ja sõidab minema.

Panen raha letile – rohkem juua ei tasu, ma pole sellega harjunud. Olen alati alkoholist eemale hoidnud. Lahkun purjijäävate skandinaavlaste lärmi saatel. Neiu võpatab, kui küsin, kus asub lähim veinipood. Siis naeratab nagu kõigile, kellega ta räägib, ning vaadates mind oma sügavate silmadega, milles on näha läätsede kontuure, juhatab tugeva kreeka aktsendiga inglise keeles teed. Kingib veel ühe naeratuse ning me jätame hüvasti.

Sõdureid näeb kõikjal, eriti aga väikestel mahajäetud – otsekui väljasurnud – tänavakestel rohelise joone lähedal. Laskun mingi rämpase vitriiniga äri ette trepile – jah, selle tänava poed ei õitse, turistid satuvad siia harva. Nahkpükstes, pikkade lakutud juuste, mustade päikesepillide ja rasvase kärnas näoga umbes 35-aastane mees pakub teha odavat tätoveeringut, kuid ma keeldun.

Paarisaja jala kauguselt longib kasarmust lähemale kaks laigulistes pükstes sõdurit. Seljas rämpased higised särgid, saapad tolmused, kandilisel lõual habe ajamata, erinevad noormehed täielikult tollest mannekeenist, kes seisab vaateplatsil turistide jaoks, ning mul tekib vastupandamatu soov neist pilti teha. Nähes fotoaparaati tõstab üks neist ähvardavalt käe ja uriseb midagi kreeka keeles, kuid ma juba vajutan nupule.

Hetke vahivad mõlemad mulle raevunult otsa, siis hakkavad ähvardavalt lähenema (libe tätoveeringu-kaupmees on oma ärisse peitu pugunud), käed fotoaparaadi järele sirutatud.

"Mul on õigus siin pildistada," vuristan paanikas. Sees läheb kõik jahedaks.

Minu inglise keel mõjub. Nad seisatavad. Hetke võitleb mõlemas ülemuse karm käsk peksta ja hävitada türgi spioone hirmuga saada sama ülemuse käest peapesu inglise turisti solvamise pärast. Peale jääb hirm ning nad liiguvad pahaselt urahtades edasi. Tänavateises otsas peatuvad, üks pressib oma laiad päevitunud õlad telefoniputkasse, teine vahib mind. Ootamata, kuni nad minu suhtes oma otsust muudavad, viskan sealt varvast ning hingangan kergendatult alles turiste täis tänaval.

Kell on neli, poed hakkavad avanema.

Laupäev, 24. august.

Eile hilja õhtul käisin meres ujumas – vesi oli palju soojem kui õhk. Ja soolasem, kurku sattudes hakkas põletama nagu äädikas. Hommikul on uni raske. Kui võtan dušši, magavad prantslased ikka veel. Õhtul olid nad nähtavasti pidu pannud, hommikul on number täiesti peapeale pööratud. Kui astun liftist välja, küsib portjee, tüse higistav kreeklane, kas see saksa neiu on numbrist juba lahkunud. Tunnen huvi, keda ta silmas peab.

"Nad olid väga purjus," seletab ta elavalt žestikuleerides, "läksid tupp ja ütlesid, et on niimoodi õnnelikud. Tüdruk on teisest hotellist. Ma ei tea, mida nad teie numbris tegid," lõpetab ta, vihjates selgelt vastupidisele. Mul jääb üle vaid kaasa tunda nende lastele, kes juba selles eas joovad ennast täiesti purju, et olla õnnelikud.

Uus hotell asub väikeses külas kümne minuti sõidu kaugusel Larnacast mäe jalamil; sildi järgi on hotelli nimi Antonis Georgios. Võtme annab mulle igal juhul selle Georgiose perekonna noorimaid liikmeid, väike tõmmu krässus juustega nagamann. Üldse, nagu selgub, kasutatakse Küprosel väga palju laste tööjõudu, eriti turistide teenindamisel.

Toanaaber on umbes 40-aastane poolakas Konrad, pikkade pesemata juustega, küürus, vinne täis palja seljaga ja elavate näritud sõrmedega, mis taovad pidevalt mingi kujuteldava muusika taktis. Kõrvaklapid peas, kargab ta mööda numbrit ringi, lastes kuuldavale mingeid muusikat matkivaid helisid, laulab ja tantsib. Pakub mulle

kuulata. Ütleb, et see on muusika, mida ta kasutas oma ainukeses linastunud filmis. Sealt ka raha, mille eest ta siin viibib. Tantsib ja tantsib.

Lahkun ruumist, käterätt kaelas, ja lähen hotelli baari kõrval asuvasse basseini ujuma. Kuid rahu ei saa ka siin. Kaks inglasest plikatirtsu löövad basseinis laineid, kilkavad ja naeravad. Nende vanemad istuvad kaldal ja vaatavad mind kriitilise pilguga, imedes vaikides kokteile ja nii öelda "puhates".

Tellin takso ja sõidan linna. Ma tulin siia, et puhata, puhata sellest närvilisest keskkonnast oma kodus, puhata närvilistest inimestest ja hallist taevast, mis rõhub iga päevaga üha tugevamini, justkui laskudes järjest madalamale ning muudkui lämmatades ja lämmatades sind. Tahaks läbi elada midagi kirevat. Positiivselt, muidugi.

Larnacas pole samuti midagi teha. Külasthan teatmiku järgi mingit muuseumi, mis on löödud kolmeks: kaasaegse kohaliku kunsti galeriiks, mille lihtsakoelistest teostest ei suuda ma mitte midagi leida – kas on asi kultuuride erinevuses või minu nõrgas temperamendis?–, koduloomuuseumiks ja loomaaiaks üheainsa elava eksponaadi näol, milleks on pruuni-hallikirju kassipoeg, kes hiilib higistavate turistide vahel, otsides oma tühjale kõhule toetust, kuni peremees ta lõpuks pimedasse kambrisse lukustab.

Zinonos Kitieos – kitsas räpane tänav, mis jookseb rannaga paralleelselt, autosid ning nende vahel akrobaatilisi trikke tegevaid motorollereid lausa täis tuubitud, – toob mu Agios Lazarose kiriku juurde. Grupp sakslasi valmistub sisseminekuks – lühikestes seelikutes või pükstes naised seovad piha ümber siinsamas rippuvaid tumedaid linasid, kogukad mehed istuvad vilus, tukuvad ja unistavad arvatavasti õllest. Tunnen isegi, et ei ütleks heast joogist ära. Kuid raha raisata ei taha. Ma olin selle reisi peale suure hooga niigi terve varanduse kulutanud.

Igav, teha pole midagi. Korraga avastan, et vaatamata kõigile katsetele põgeneda koduse halli taeva eest, mis tõstab meie meeste enesetappude arvu, ei ole see õnnestunud ning siin on samasugune tühjus ja igavus nagu koduski. Ainult selle vahega ehk, et siin ei ole tütarlast, kes üritaks minu nähes enesetappu teha, et minu ebaemotionsaalses südames tundeid esile kutsuda. Muu aga on sama, pole

mitte midagi teha, ma tunnen, et olen kõik ära näinud, mis mul siin näha on, ning et ka see koht ei suuda mulle enam midagi pakkuda. Et ma olen vaid asjata raha ära raisanud ning pean siin mitte midagi tehes veel üle viie päeva tolknema. Ning siis tahes tahtmata halli taeva alla tagasi pöörduma.

Ostan ühe naela eest purgi külma Boddington'si ning paar 20-sentist postkaarti ja laskun mingi tuvisid kujutava hiiglasliku raudmonumendi ette trepiastmetele. Kirjutan postkaardid kümne minutiga valmis, kleebin margid peale, siis on ka see tegevus ammendatud. Tahaks juba koju. Vaatamata turistide pidevale väsitavale suminale, mis mind siin ümbritseb, ei tunne ma ennast inimeste seas olevat. Kõik kõnnivad mööda, vaatamata minu poolegi. Venelased uurivad hindu lahtistes poeketes, sakslased istuvad vaikides restoranides, mille lauad okupeerivad terve kõnnitee, mingid ameerika poisid astuvad Replay-nimelisse mängupõrgusse, kust kostab müntide kõlin ja piljardikiide klõbin.

Päike on põletav, avan õlle ning joon paar nautivat lonksu. Siis kulistan purgi tühjaks. Kombinatsioonis tühja kõhu, päikesepaiste ja väsimusega lööb õlu kohe pähe. Vajun poolpikali ning tõmban kergendusega hinge. Tühjusetunne kaob korraga, see ajab mind isegi naerma. Mingi vanem sõbraliku näoga kreeklane kõnnib mööda ning pärib osavõtlikult, kas kõik on korras. Ajan ennast püsti – pagan, jalad on täiesti nõrgad ega hoiä mind sirgelt – ja vastan, et jah. Silmad on pisut niisked, ta paneb seda tähele ja noogutab.

Siis sirutab käe ette ja näitab mingit halli tompu. Küsib, kas ma ei tahaks osta surnud nahkhiirt. Tä olevat leidnud selle autotee pealt, kui bussist välja tuli. Loomal pole väliselt midagi viga, on kägaras nagu loode emaüsas. Pakub kolme naela eest. Pangu ma ta piiritusse ja näidaku kodus, palju ilusam mälestus Kuprorest kui mingi eluta võtmehoidja.

Põhjuseä vihastades ütlen talle, et surmast ei taha ma enam midagi kuulda, surm on mind niigi kogu aeg taga ajanud ja tema eest ma ennast siia peitnud olenägi; ma olen raisanud suure summa raha, et olla eemal kõigist probleemidest, nautida päikest ja puhkust, kuid selle asemel leian eest samasuguse surmade impeeriumi – ei, suur tänu. Tä lahkub solvunult, kott käeotsas.

Õhtul olen kohalikus pubis, nimi pole hästi meeles. Joon paar pinti Caffrey'si õlut, puistan suhu tasuta *pop-corn*'i. Kreeklased taovad piljardit, mängib nende kohalik kirglik muusika, mis tundub tänu idamaistele elementidele päris ebatavaline. Üks kohalikest *macho*-dest, terava kongus ninaga tõmmu lõunamaalane, keerleb heledajuukselise noore naise ümber, kes üritab pimedas nurgas keskenduda mingitele paberitele. Silme ees läheb kirevaks, ma hakkamõtlema lollustele, kujutledes aja peatumist ning ainult ennast selle naisega laua peal.

Aeg on koju minna. Ma pole kunagi ennast purju joonud, aga praegu olen ma kindel, et olen purjus paarist purgist õllest. Sellele vaatamata võtan veel ühe õlle ning, kirudes endamisi kogu naistesugu, kes on loodud peavaluks meestele, istun taksosse.

Jalad ei kuula sõna. Kuigi pea on täiesti selge.

Pühapäev, 24. august.

Ärkan kuke kiremise peale. Pea valutab, sees keerab. Tõeliselt täbar olukord. Täiesti selgelt tuleb tagasi tunne, et elu on tühi ja teha ei ole enam mitte midagi. Kuid ma otsustan kindlalt, et hoian alkoholist eemale, seda on mulle soovitanud ka minu psühholoog. Kuigi siis oli meil jutt pigem kohvist, alkoholist vaid muuseas.

Poolakas magab ikka veel, tekk kõrvale paisatud, paljastades halle auklikke aluspükse. Istun rõdul valgele plastmasstoolile, vaatan ringi. Päike seisab varasest tunnist hoolimata kõrgel taevas, hotelli vastas kõrgub kivine mägi, selle jalamil seisab väike kirik. Tüse kiilakas vanamees võidunud valges särgis ilmub tänavale väikese mopsiga, teretab mööduvas kallis punases Renault's istuvat elegantset naisterahvast. Kell on seitse.

Naaberrõdule ilmub tumedajuukseline pikka kasvu neiu ja asub midagi kirjutama. Tal on tumedad lainelised juuksed, kuid ta ei ole kohalik; kulm kortsus, leiutab ta sõnu paberile. Korraga toibudes panen tähele, et jälgin teda liiga pinevalt, ning lähen duši alla.

Kui ma pärast kergelt hommikusööki (peremees paistab olevat kitsi) oma seljakotiga, millel on kleepsud Charles de Gaulles'i, Müncheni ja Budapesti Ferihegy lennujaamast, tänavale astun, on kivist kiriku juurde viivale betoneeritud trepile kogunenud juba omajagu rahvast.

Valgete majade sinised ukсед ja aknad on pärani, tänavat täidab seesama tuttav sumin, mida minu emotsiooni- ja temperamendivaene süda ei talu. Õnneks saabub peagi takso.

Hellenicu pangas leti taga istuv valges pluusis, oma noore vanuse kohta juba küllalt mahuka kõhuga noormees kisub teenuse eest kümnendiku vahetatavast summast, kuid veel ühe hotelli peale mul raha jätkub.

Paphos on tuntud koht, siin kusagil olevat sündinud Aphrodite, elanud Rooma esindajad ja Veneetsia kaupmehed. Siin loodan leida midagi huvitavat. Aliathon Village'i hotellis ootab mind ees kolm ungari noormeest ja pudel 1992. aasta Othello veini, mida kõige kogukam noormees (ta annab välja julgelt üle 100 kilo), keda teised kutsuvad Pavarottiks tema perfektse lauluhääle pärast, juba kapist leitud korgitsaga avab. Üks noormeestest ütleb veinist ära, väites, et see on liiga "tihe", ning Pavarotti teeb tema jaole ühe lonksuga lõpu peale. Rүүpan oma veini. Odav kraam. Kuid aitab pisut leevendada lärmi mõju.

Valetan neile, et olen iirlane. Üks noormeestest rõõmustab, ütleb, et on kolm aastat Lõuna-Iirimaal elanud, tunneb neid kohti päris detailselt. Hiilin küsimustest kõrvale, võtan käteräti ning lähen basseini ujuma.

Kuigi turistide jaoks koostatud brošüüris on kaunid pildid kuningate hauakambritest, Dionysose majast, Aphrodite sünnipaigast – mingist rahnust, mille juures ta merevahust kaldale olevat ilmunud (merel on siin tõepoolest väga valge vaht, mitte ühelgi kohalikul naisel ei ole nii valget nahka) –, kohalikust sadamast ja keskajal mingile türgi isandale kuulunud kivikindlusest selle kõrval, pole tuju ühtegi neist külastada. Linna minnes ning möödudes basseini ümber seisvates rannavooditest ja palmidest, näib, nagu oleks fuajee suure akna taga vilksatanud kellegi tuttava tütarlapse nägu, ning alles Elvise publi ja Palm-Beach-hotelli juures tuleb meelde, et see on seesama neiu, keda ma nägin Nicosias Vabaduse väljakul lõõmava päikese käes kedagi kannatlikult ootamas.

Esmaspäev, 25. august.

Kuidagi automaatselt toimub minu ühinemine üle-euroopalise gru-

piga, millesse kuuluvad minu toanaabrid, kaks belglast, hollandlane, kolm horvaatia tüdrukut, kaks venelannat ja sakslanna. Veel üks alkohoolikust austerlanna, 16-aastane tüdruk, kes joob ennast õhtul koos noorema belgia poisiga, 18-aastase romantilise hinge ja kõhna näoga noormehega, täiesti purju. Kuulen, kuidas nad rannas istudes arutavad oma elu seksuaalse poole kõige õnnetumaid aspekte. Neil pole midagi selle vastu, kui ma nendega ühinen. Neiu jutustab, kuidas ta purjus peaga oma parima sõbranna poisiga magas ja siis seda “ropult” kahetses. Ka nemad väidavad, et on purjus olles õnnelikud. Lõpetanud veel ühe suure pudeli odavat Dark Lady veini, hakkab belglane päris segaseks minnes rääkima, et tal on mingit kotti vaja. Seejärel keerab kogu sisikonna rannaliivale. Austerlanna läheb pimedasse vette ujuma. Mina lähen öisesse linna.

Pörkan kokku sellesama neiuga, kes oli tol esimesel päeval kedagi Vabaduse väljakul oodanud – see on tõesti tema –, vahetame paar sõna. Tal on tõepoolest ilusad silmad, kuid inglise keelt valdab halvasti. Ütleb kogu aeg “yeah”, kusjuures mitte nii räpaselt nagu need Bronxi räpparid, vaid mingi meloodilise tooniga; tema puhul tähendab “yeah” seda, et ta ei saa vestluskaaslasest sõnagi aru, kuid püüab seda ilusa naeratuse taha varjata. Ta ütleb, et kavatses õhtul ujuma minna, kas ma ei ühineks nende seltskonnaga. Keeldun, ei taha mingeid hädapätakaid pimedas päästma hakata.

Lõpuks saab mul temaga rääkimisest kõrini, kuigi ta on ilus, tunduvalt ilusam kui minu tütarlaps, kes ootab mind kodus ja keda ma olen kohustatud armastama, ning ma lähen Elvis-pubi. Kell on kolmveerand kümme. Viieteist minuti pärast algab jalgpall – Blackburn Rovers *versus* Sheffield Wednesday, minu lemmikklubi, kelle liikmeks olemise eest maksan ma aastas 15 naela maksu. Algselt oli mul plaan minna Alexander-pubi Konstatiase tänava kandis, kus istuvad võimaste õlgadega karvased mehed, kes söimavad publi teisel pool tänavat, sest nood näitavad samuti jalgpalli ja meelitavad nende kliente endale. Kuid ei jõua minna, mängu alguseni on liiga vähe aega.

Me saame pähe, Blackburn lööb seitse väravat meie kahe vastu. Täielik fiasko. Seltskond Tottenhami fänne naerab mu välja, kuigi hiljem tunnistab, et Sheffield on hea klubi. Hõõrun neile nina alla seda 2:1 kaotust, mis nad eelmisel hooajal meilt said. Küsimusele,

kust ma pärit olen, vastan, et Saksamaalt. Joon kaks pinti Caffrey'si õlut ja lähen öisesse Paphosesse jalutama. Pea valutab, tuju on täiesti täbar. Avastan, et isegi õlu ei mõju taastavalt, kuigi juba jaladki ei kuula sõna.

Laskun suletud kaubamaja ette trepile, et puhata. Päeval seisid siin kõrged riulid kirevate postkaartide, kohalike maiustuste, kergete peavarjude ja igasuguste nipsasjadega. Mööduvad purjus turistid, mööda laia, merega paralleelselt jooksvat Poseidonise tänavat sõidab vilkurite vilkudes edasi-tagasi üks ja seesama politseiauto, vahetevahel on näha kõrgele tõstetud porilaudadega mootorratastel pikkade lokkis juustega *macho*'sid.

Lähen kergelt tuikudes edasi. Mõru õlu mõjub vähehaaval, tuju muutub paremaks. Teen juttu diskoteegi vastas seisva üksiku neiuga, kuid nähtavasti ei ole tal tuju, sest ta pöörab mulle selja. Või ehk ootab ta mult sama kirglikku lukumurdmist, nagu seda teevad kohalikud mehed? Ei, seda ta ei saa. Mina ei ole lõunamaalane, mina olen kasvanud rõhuva halli taeva all.

Öises valgustuses seisva keskaegse türgi kindluse juures pole midagi teha, saab ainult nautida vetikate ja soolase merevee lõhna. Ostan juba oma putkat sulgevalt pilusilmselt pahuralt neiult purgi Pepsit, kõhus hakkab keerama. Kusagil undab mingi kohaliku kange mehe all mootorratas, mis paneb helidesse oma peremehe vajaduse rahulduse järele – kas kiirusest, naisest või veel millestki. Öö on juba kord selline. Isegi mina tunnen seda. Üle pika aja.

"Ilus öö täna, mis?"

Võpatan ootamatusest. Ta on minust peajagu lühem, paksuke, krässus juuste, lõbumehe näo ja närviliselt nätsu närivate lõugadega umbes neljakümne-aastane mees.

"On küll," vastan. Siin on raske valetada. Selge pime tähistaevas, lahe teist kallast valgustavad arvukate hotellide tuled, mille hulgas on ka minu hotelli omad, diskoteegist kostavad kaasahaarava kreeka muusika helid.

Jalutame rahulikult edasi. Käed taskus, õllekõht ees, närib ta muudkui nätsu. Küsib, kust ma olen. Vastan, et Iirimaalt. Kannan hoolt selle eest, et minu inglise keel annaks iiri aktsendi välja. Küsib minu tähtkuju. Valetan, et Skorpion. Ta arvab, et ju vist olen siis

ohtlik. Vastan, et tõenäoliselt. See eksootilis-romantiline värving, mille ta annab sõnale "ohtlik", jääb kõrvu helisema. Räägime pisut Dublini ööelust, siis kohalikust.

"Ma otsin täna ööseks partnerit," lausub ta korraga.

Soovin talle head jahti. Ta naerab, kuigi ilma lõbuta. Heidab mulle uurivaid pilke. Näitan talle oma laiu õlgu. See talle meeldib. Närib nätsu kohe närvilisemalt. Küsib, kas ma tean, kust tema on. Pakun, et Kreekast. Mööda.

"Itaaliast? Hispaaniast? Iisraelist?"

Ta naerab. Ja ütleb, et ei, ta ei ole juut. Tema riist pole lühemaks lõigatud. Vaikime. Siis korraga puudutab ta mind. Huvitav, et see ei aja mind marru, tunnen vaid mingit üleolekut temast. Korraga tundub ta mulle ühena naistest, keda ma vihkan, ning ma näitan talle veel kord oma õlgu. Nähtavasti on minu näos midagi, sest ta tõmbub arglikult kõssi. Rahunen pisut. Teeme mõlemad näo, et oleme vahejuhtumi unustanud. Jutustan talle oma tütarlapsest Dublinis, ta noogutab. Lubab otsida partneri mujalt ning kirevates neoonsiltides põleval ööelu tänaval jätame hüvasti. Jääbki teada saamata, kust ta on.

Kõmbin hotelli tagasi. Ei, kõik ei maga veel. Pavarotti, see 120-ki-lone ungari härg, ja ilus horvaatia tüdruk nimega Gorana istuvad valgustatud ning sinakalt kumava basseini ääres, solberdavad jalgadega vees ning naeravad. Öövalvur vaatab fuajeest välja ja palub olla vaiksemalt, nad lubavad.

Laskun tuhmilt valgustatud fuajees televiisori ette, kuigi samasugune seisab ka meie numbris, kuid olen kindel, et seal käib praegu pidu ning õhtust jalgpalliülevaadet ma rahulikult vaadata ei saa. Valvur, sätendavate silmade, munakujulise kiilaspea ja kitsaste vuntsidega 50-aastane mees hakkab rääkima türklastest, sellest, et nad ei oska töötada, elavad ainult kreeklaste ehitatu arvel ning et isegi Küprose türklased tahavad põhjast ära tulla, kuid neid ei ole lõunas kellelgi vaja. Noogutan viisakusest, kuigi tema vihkamist täis tugeva aktsendiga kiire jutt ajab pea valutama. Lõpuks leian põhjuse ning, nägematagi oma jalgpalliülevaadet, kus oleks veel kord korratud minu klubi fiaskot Blackburnis, lähen oma numbrisse. Õnneks on pidu lõppenud, Ede – seesama Iirimaal käinud poiss – norskab oma voodis. Vajun

asemele ega kuule enam midagi peale kardina sahina avatud rōdu ees ja väsinud kumina peas.

Kolmapäev, 27. august.

Päevad on rõhuvalt igavad. Vahepeal tekib tunne, et hall taevas on jõudnud ka siia, justkui ajades mind needusena kõikjal taga, kuhu iganes ma selle eest ka ei põgeneks. Ja koos sellega ka kõik muud probleemid. Alustan päeva õllest, päris mõnus. Kuid otsustan kindlalt, et Küproselt lahkudes – mida ma juba kohutavalt ihaldan, ei suuda ühes kohas kaua vastu pidada, eriti kui kõik on nii igav ja hapnikuvaene nagu seisev vesi – jätan alkoholi tarbimise samuti siia. Ei tarvitanud ma seda varem, ei tarvita ka edaspidi.

Kui me eile õhtul hotelli all restoranis oma kebab'e – peenikese puutiku otsa topitud lihatükid – lõpetasime, hakkasid neli kohalikes rahvarõivastes meest ja naist lavastama pulmarituaale. Abielumeheks ja -naiseks võeti arglik ungari poiss – Ede, seesama, kes oli Iirimaal käinud – ja üks punapäine tüdruk. Neid kammiti rahva ees, siis viidi tagaruumi, õpetati selgeks elementaarsed tantsusammud, mis poisile ei tahtnud kuidagi meelde jääda, ning toodi rahva ette tantsima. Vanem rahvarõivastes mees laulis küllalt ebameloodilist, kuid emotsionaalset laulu, minu kõrval istuv rahutu kreeka tüdruk (mul oli kahtlus, et ta on tähtkujult Jäär, ning ta oligi) seletas, et laul on kahest linnust, kellest üks on mees, teine naine. Mõlemad linnud saavad kokku. Küsisin, kas see lind pole ehk tuvi, tüdruk tegi nipsu ja puhkes naerma. Tema nimi on Anthi.

Tüse saksa tüdruk, kelle harv siiralt purskav naer meenutas hirnumist, mis kutsus esile kahe belglase ja hollandlase vaikset mõnitamist, järas muu vastu huvi tundmata kahte ülimagusat *baklava*'d – mingid saiakesed, mille koostisosad on vist ainult moos, mesi, siirup, pähkliid ning mingid suhkrust niidikesed. Lava ümber ringis istuvad turistid jälgisid vaikides pulmarituaali, hollandi poiss ütles, et näidataks parem seda, mida nad teevad pärast pulma mesinädalal. Teised jälgisid vaikides, siis hakkasid muusika ja laulude taktis pikkamööda arglikult plaksutama. Tundsin, et pikapeale nakatas see ka mind.

Ungari poiss komistas, täites oma abielumehekohustusi esimese tantsu näol oma "abikaasaga", ning noorem rahvariities habemik

hüppas nende juurde ja asus käsi plaksutades kirglikult tantsima. Kõik plaksutasid, sundisin ennast mitte järgnema teistele. Vihkan ühist meelt, olen alati kasvanud üksiku hundina, keda isa kasvatas teistest eemal nagu head lõukoera.

Järgnes abielunaiste tants ning lavale kutsuti kõik pruudi sõbrannad. Anthi ja seesama kohalik neiu Vabaduse väljakult – Christiana – läksid, neile järgnesid ülejäänud. Paar minutit ringtantsu, siis oli meeste kord. Omaenda imestuseks olin mina esimene, kes ühines õnnetu, pidevalt komistava ja koperdava, justkui karkudel tantsiva ungarlasega. Ootamatult hästi tulid sammud välja, meloodia oli nii lihtne, kuid samas emotsionaalne. Nii palju võis selles välja elada, selle asemel et õlut juua. Vanamees lasi kuuldavale linnuvile, ühines samuti tantsuga ning hetke pärast tiirles kogu meestekari meeletus hoos.

Anthi tundus olevat kuidagi närviline, kui ma higisena oma kohale tagasi laskusin. Lõunamaiselt temperamentne, kuid sellegipoolest kuidagi liiga närviline. Ütlesin talle seda.

Ta puhkes naerma, siis vist solvus. Kuid mul õnnestus kõik naljaks pöörata ning lõppes kõik ilusa vestlusega närvilisusest, psühhiaatriast ja sellest, et lapsepõlves oli ta pidanud käima oma liigse püsimatuse tõttu närviarsti juures. Ilus õhtu, mida saatsid ilusa muusika helid – muusika on siin ilus niikaua, kuni teile pole esitatud selle läägete sõnade tõlget – ja suure koguka saksa tüdruku hirnuv naer.

Lõppes "pulm" sellega, et kogu pisikese lava ümber istuv turistide kari veeti tantsima, kõik koperdasid nagu unised kärbsed ning olid arglikud nagu esimesi tiivalööke tegevad linnupojad. Tantsisin Christiana, selle kohaliku tüdruku kõrval. Tal olid ilusad sammud, see tuleb kohalikel vist kaasasündinud talendist, kuid tema nahk oli kuidagi ebaloomulikult libe ja külm, meenutades mulle krokodilli, kuigi ma seda olendit pole kunagi katsunud.

Õhtul istusid Gorana ja Pavarotti uuesti koos. Kuulujuttude järgi on see ungarlase esimene suhe. Tunnen talle kaasa, et see nüüd ka temaga juhtus.

Õhkkond kisub lausa vägisi romantiliseks. Veel kaks ungarlast – minu toanaaber, kes minu nähes joonistas pliiatsiga elusa koopia alasti ingliskotti vajunud vanamoori kehaga, ja punapäine neiu Beata, ehtne undiin, seltskonnamootor ja selle alkohoolikust austerlanna

parim sõbranna – leiavad, et teineteise sülg maitseb hästi. Üks vene tüdruk, selline lihtsakoeline pikakoivaline preili Olga, kelle käitumine ei meenuta üldse 17-aastast neiut, vaid 10-aastast tirtsu, sidus ennast grupi juhi, lõdva kõhu ja punnis silmadega kohalikuga. Ei tea, mis ta temas leidis. Hiljem näen ma seda tüdrukut (ta räägib ainult prantsuse keelt) midagi vanemale belglasele seletamas, jääb mulje, justkui paluks ta andeks. Pärast võib belglast näha ühe uhkete vormidega horvaatia tüdruku seltskonnas, kes ütleb talle ära, tuues ettekäändeks poisi kodumaal. Ühesõnaga – ehtne puder, millest mina eemale hoian. Ma ei usu armastusse, see on nii kiiresti mööduv tunne, et pole mõtet alustadagi. Möödub ja muudab kõik ümberringi leegitsevaks põrguks.

Kuid ei suuda see nakkus ka minust rahulikult mööduda. Stella, ümar kohalik naine, kelle nägu on nagu kõigil siin paksult *make-up*-iga kokku mäkerdatud, tiirleb minu ümber nagu mesilane moosi ümber. Basseinis palub õpetada, kuidas õigesti sukelduda. Tõepoolest, seda oskust tal ei ole, kuid minu ujumispükste kallale pole tal küll vaja minna, kui need hakkavad niite välja ajama, nii et need põimuvad minu jalgade ümber nagu köied.

Basseinis oleks ma koguni ära uppunud. Pavarotti teeb nalja, viskub minu poole ning järsu eemaletõukega temast venitan oma sääremarja nii ära, et ei suuda terve päev enam korralikult jalale astuda. Hea veel, et õnnestub ennast basseinist välja upitada.

Sellegipoolest, pööramata erilist tähelepanu valutavale jalale, käin üksinda linnas, samal ajal kui teised külastavad kohalikke vaatamisväärsusi. Tagasiteel satun Marci, vanema belglase peale. Ta on üürinud mootorratta – siin on igal tänavanurgal mingi kontor, mis tegeleb autode ja mootorrattaste rentimisega – ning pakub mind hotelli viima. Istun peale. Ta vajutab gaasi põhja, ma oleksin äärepealt keset elava liiklusega tänavat maha kukkunud ja mootorratta kaasa tõmmanud, suudan aga kuidagi tasakaalu hoida. Kiirus on meeletu, sellel auklikul teel põrutab ta 70 miiliga tunnis, nii et minul silmad vett jooksevad ja sülg suust vägisi välja kipub. Kui lõpuks hotelli komberdan, käib pea ringi nagu pärast head tsentrifuugi.

Õhtul veetakse meid restorani, kus linalakk hollandi poiss, ungarlane – seesama, kes vanamoorist inglit joonistas – ja Marc korraldavad

täieliku segaduse, ajades niigi higise restoraniomaniku päris seebivah-
tu jooksmas. Mees püüab kõigest väest kaootilisest lärmist midagi aru
saada ja tellimusi kirja panna, kuid see õnnestub alles siis, kui seksu-
vad peremehe pereliikmed – lõbus ümar viieaastane poisike, kes tahab
kangesti mängida inglasest onuga restorani teises otsas, ja noor neiu,
kelle tugevad kintsud pole veel hakanud rasva naha alla koguma, –
ning Stella. Hollandlane ja belglased on kuidagi väga aktiivsed,
muudkui irvitavad, mõnitavad kedagi.

Seejärel sõidame diskoteeki – ilma katuseta, ainult puuseinte või
pigem -taraga moodustisse, mille keskel asub baar ning selle ümber
lauad ja vaba põrand. Sissepääs maksab kolm naela, esimene jook on
tasuta. Olga, lihtsavõitu pikakoivaline vene tüdruk, joob ennast purju
ning koos sama purjus kreeklasega näitavad nad meile ilusat ühemõt-
telist tantsu. Vastikusest kogu selle purjus seltskonna vastu joon mina
ainult toonikut.

Kuid õhtu on tõepoolest ilus. Hakkan teistmoodi vaatama nende
muusikale. Tantsin Christianaga, kuigi temaga pilti tehes meenutab
tema jahe libe nahk minu käte vahel külma tundetut keeduvorsti,
mille kallistamisest ei tõuse tulu ei temale ega minule. Kuid tantsida
ta oskab, ma pole juba ammu tantsimist niimoodi nautinud. Kõigele
paneb krooni venelanna tants selle küprose mehega ning siis mehe
üksikesitus mingi emotsionaalse laulu järgi, kui kogu rahvas laskub
takti plaksutades tema ümber põlvili, tema aga tantsib ringi sees
suletud silmadega oma tundeid välja. Korraga tunnen ka mina sellise
väljaelamise järele puudust, sest muusika haarab mind endaga kaasa
nagu veekeeris, ja tahan osta õlut, kuid on juba aeg lahkuda. Pealegi
on mees nüüd toibunud ning närib nurgas küüsi, kas ehk tema
liigühemõttelisest tantsust venelannaga ei tehta seda ainuõiget järeld-
dust, mille kogu seltskond muidugi just teebki. Ta on väga närvis ja
hakkab millegipärast norima minu baklava-hääduse kallal. Ütleb, et
mul on liiga pehme "B", suitsetab ja muudkui norib. Lõpuks käratan
ma talle valjust muusikast vihaselt üle karjudes "P-PAKLAVA!" ja istun
mujale.

Aga muusika on tõepoolest kaasakiskuv, Christiana muudkui kut-
sub tantsima, ütleb, et olen hea tantsija, kuigi ma tean, et minu jahe,
peaaegu mitteeksisteeriv temperament ei suuda välja anda tema oma.

Kuid noruspäi nurgas istudes ja Christianat vältides lohutan ennast sellega, et minu närvisüsteem on see-eest kohastunud teise kliima ja teistsuguste inimestega, kus ei suudaks vastu pidada tema. Sest ta ei ole kohanenud üksinduse ja jäise külmusega.

Neljapäev, 28. august.

Mind veetakse mägedesse, lubavad ilusat vaatepilti. Lobisesin neile kogemata igavusest. Siinne kliima mõjub halvasti minu närvidele. Vihkan lobisejaid.

Aga mägedes on tõepoolest ilus. Kuigi bussisõit on raske – üles-alla vuhisedes lööb kõrvad kord kinni, siis jälle lahti justkui lennukis. Ede, ungari poiss, ei pea rõhumuutustele vastu, tal algavad kõhukrambid. Gorana, kes istub kogu tee Pavarotti kõrval, pakub talle mingit tabletti; ütleb, et on meditsiinilise keskharidusega, teda võib usaldada.

Asi läheb järjest hullemaks. Buss ronib mingile kitsale tolmuisele asfaldiribale, mida ei eralda kuristikust isegi mitte rinnatis, ning kui me sõidame päris tee ääres – aga seda peab mitu korda tegema, kui vastu tuleb mõni kohalik talupoeg oma kastiga Toyotaga, sest tee on nii kitsas, et bussigi mahub siia vaevu-vaevu –, näen oma kohalt akna juures, kuidas kusagil kaugel all sügavuses sillerdab elurõõmsalt looklev oja. Või jõgi. Võtab hinge kinni. Buss aga muudkui kurvitab, tee teeb lausa 90-kraadiseid pöördeid, ning üks kord mulle koguni tundub, et ma ripun koos bussi ratastega kuristiku kohal. Õnneks on bussis hea konditsioneer, see leevendab kuidagi pööritamist sisemuuses.

Ungarlased magavad rahulikult, neil oli nähtavasti väga sisutihe öö. Ainukesed, kes peale minu üleval on, on Pavarotti ja Gorana. Nad kuulavad kohalikku muusikat, mida käitatakse juba umbes kahekümnendat korda, ja muudkui naeravad.

Alles siis, kui oleme bussist välja tulnud, panen tähele mägede ilu. Nad on kõrged, ääristatud merega nagu hea kompositsiooniga maalil, ning neid katab hõre mets või võsa, mis eemalt paistab raseerimata habemena.

Hõredate hallide juuste ja punnis silmadega higistav kreeklane, kes ei räägi sõnagi inglise keelt – ta oskab ainult öelda oma kauba hinda, aga seda oskavad nad siin kõik –, püüab mulle hingehinna eest maha

müüa oma kodus valmistatud kolme erinevat *soutzoukos*'t – niidi peale tõmmatud pähkliid, mida ümbritseb veinist valmistatav magus tihke mass –, mandleid, pähkleid, halvaad ja veel tervet hunnikut magusaid asju. Mulle ta millegipärast ütleb, et *soutzoukos*'t võib süüa viskiga – on mul tõesti alkohooliku nägu? Või ütles ta seda niisama? Tuju see igal juhul rikub.

Vaatame "Aphrodite vanne" – puude vahel mäekurust voolavat ojakest, mille ümber turistid väsimatult fotoaparaate plöksutavad –, seejärel ronime mööda tolmuseid, inimesegi jaoks peaaegu läbimatuid autoroopaid mägedesse. Silt hoiatab, et tegemist on ohtliku teega, igauks siseneb siia omal vastutusel. Kuid need üksikud turistid, kes siia oma džiiptidega vaevaliselt ronivad, ei tee sellest väljagi. Liiguvad sama aeglaselt kui meie. Ainult suurte ratastega sinine patrulldžiiip hüppab uljalt kivilt kivile, möirgab, keerutab tolmu ja kaob. Mitte merre järsaku all, vaid kalju taha. Teeme pilti, kõigil on hea tuju.

Paari miili pärast, mis tunduvad vähemalt viiena, jõuame tillukese kivikaevuni, millest niriseb soe vesi. Kõik tormavad selle kallale, siis istuvad maha ja ütlevad, et edasi ei lähe. Palav. Ka mina olen saanud päikesepiste, õlad juba hõõguvad. Siiski väike osa grupist, mina sealhulgas, liigub edasi, kuni jõuab mingi kaljuni mere ääres, kus tehakse passiivselt pilti. Päike väsitab. Tagasi pole viitsimist pöörduda, istuks lihtsalt maha ja ootaks, kuid peab.

Ajan Anthiga juttu. Räägin jälle sellest, et ta tundub närvilisena. Ta võtab kõike nalja pähe, naerab ja räägib, et tuleb kunagi minu patsiendiks. Teeb minuga pilti. Ja küsib minu tüdruku kohta.

See on temast suurim lollus. Ma ei pea korraga vastu ja pahvatan talle välja kogu tõe, õnneks ei kuule meid keegi teine.

Mõne aja ta vaikib, kusagil eemal laseb Pavarotti kuuldavale kaebliku katkendi mingist tuntud ooperist, ja lausub siis mulle otsa vaadates:

"Sa ajad ennast niimoodi lihtsalt hulluks, M. Ole ettevaatlikum."

Need on viimased sõnad, mida ma oodata oskan. Pigem, arvan ma, on ainuke hull minu tütarlaps. Võib-olla on asi lihtsalt selles naiste legendaarses kokkuhoidmismentaliteedis, mis ei lase ühelgi neist hakata oma sookaaslase vastu? Välja arvatud juhud, kui tegemist on

armukadedusega.

Kui me bussi juurde jõuame ning Anthi oma kohale istub, tunnen tema naeru järele korruga puudust. Tema pilgus on midagi külma ja süüdistavat; ta vaatab mind kui kadunud psühhopaati või vaimset invaliidi, kes ma ehk olengi, ning see teeb haiget. Kuid kaua ma sellele õnneks mõtelda ei saa, sest buss alustab tagasiteed mööda sedasama, piki järsakut looklevat kitsast auklikku asfaltriba, mida kohalikud nimetavad autoteeks, ning bussi täidab seekord ärkvel olevate neiude kiljumine.

*

Käin Paphoses jalutamas. Lähen piki merekallast venivat Poseidonose tänavat, mida ääristavad liiv, üksikud palmid, poed ja hotellid. Või on see maantee, kes teab. Pidevalt peatuvad taksod, pakkudes kuhugi ära viima, tuleb umbes viiele ära öelda.

Sodapi veinitehase ees istub kari kohalikke joodikuid, oodates iga tund korraldatavaid tasuta ekskursioone ja veinide proovimist. Otsin üles tillukese veinipoe. Leti taga on meeldiv vanaproua, kes peab mind inglaseks, kuid tema pettumuseks vastan, et olen taanlane. Ostan Salome-nimelise 1993. aasta veini koju kaasavõtmiseks, kuid juba õhtul teen ta lahti ja proovin ära.

Poodides on äärmiselt palju lapsi turistide teenindamas. Ühes poes, kus vanemad on usaldanud kassa oma kahele pojale (vanem umbes 12-aastane, noorem viiene), naerab mingi Graham Greene'i sarnane mees, näidates oma kõrva nooremale vennale, tüsedale kahvatule poisikesele. Astun lähemale, mees ajab ennast sirgu ja näitab oma vasakut kõrva, millest ülemine pool on täiesti puudu. Isegi minul hakkab sees keerama. Mees naerab ja seletab vigases inglise keeles, kuidas ta oma kõrva kaotas. Saan vaid aru, et auto sõitis kiirusega 80 miili tunnis, midagi juhtus ja naksti! polegi kõrva. Millegipärast otsustan, et ta on Norrast, kuid küsin igaks juhuks järele.

"Welshman," ainuke sõna, millest ma saan tema vurina ja naeru hulgast selgelt aru.

Ostan endale perfektse särgi, mis läheb ideaalselt kokku minu siinse eluviisiga. Ja üldse minu tõekspidamistega. Rinna peal on kujutatud

õlut joov habetanud mehike, tema kohal kiri: "15 põhjust, miks õlu on parem kui naised." Põhjus number 7 kõlab: "Kui sa oled saanud ühele poole õllega, sa tead, et pudel maksab ikka veel 10 senti." Põhjus number 6: "Pohmelus läheb üle." On ka roppe põhjusi. Ideaalne. Ma lausa tunnen, kuidas see särk paneb minus kõik kihisema. Võtan siitsamast pooleliitrise Heinekeni, vaja ju pühitseda.

Käin meres ujumas – vigastan teraval kivil veel kord jalga; muide, ka eelmistel päevadel löödud haavad ei taha kuidagi paraneda, äkki nad juba mädanevad? –, siis viiakse meid ühte meretoidu restorani õhtust sööma, seal pakutakse ideaalset *kalamari*’t sidrunimahlaga. Rõdult, kus me istume, on näha pimedat orgu ja mingeid valgustatud vanaaegseid kivihooneid teisel pool. Võtan suure klaasi kanget koduveini, minu vastas istuvad kaks belglast – üks on seesama romantilise näoga joodik, kes rooberdas rannas, – ja hollandlane Dennis – endine Amsterdami Ajaxi noortekoondise mängija, tohutu jalgpallifänn nagu minagi. Nad joovad kohalikku õlut ja naeravad midagi. Lõpuks saan ma aru, et tüseda sakslanna üle, kelle hobusehirnatust on päris tihti üldises suminas kuulda. Asi muutub mõnitamiseks. Lõpuks karjub Dennis hollandi aktsendiga: "Ich liebe dich!", sakslanna punastab ja jääb vait. Seejärel hakkavad nad minu kallal nokkima.

Vihastan. Ja ütlen, et suitsetades – aga seda teevad nad nagu korstnad – muudavad nad ennast kolmekümnendaks eluaastaks impotentiks. See on küll vale, mille vein just keelele lükkas, kuid nad jäävad hetkeks segaduses vait. Sees pulbitseb raev. Siis ütleb joodik belglane, et tema on kolmekümne-aastaselt õnnelik, vaadaku ma ennast, mis minust saab. Vastan, et hästi, vaatan. Mis minust siis saama peab? Ta vaikib mind vihaselt pörnitsedes. Siis hakkavad kõik kolmekesi mind flaami keeles sõimama. Saan aru vaid Dennise viimasest sõnast – "*Erectorist!*"

Vihastan veel enam. Vererõhk tõuseb kardinaalselt. Kõigepealt nõuan, et Smallie – see väike alkohoolik, kes pole purjus olles sugugi nii romantiline kui kainenena; ega asjata öelda, et alkohol toob inimese tegeliku loomuse välja, mille pärast ma teda kardan, – vait jääks, mille peale ta solvub nagu väike poisike ja silmapilguks pahviks lööduna uriseb tagedalt, miks ta ei tohi rääkida, kui ta on minust kõigest väiksemat kasvu.

Seejärel saab punase näo ja läikivate silmadega linalakk härg Dennis. Sõiman Amsterdami Ajaxit s...aks, sest nad kaotavad Kreeka klubidele, ta läheb marru, nõuab, et ma seda kordaksin, sest siis lööb ta mu maha. Ning ma kordan: "Kogu Hollandi s...t, millel te oma tulpe kasvatate, haiseb nagu..."

"Nagu mis?" möirgab ta.

"NAGU AMSTERDAMI AJAX!"

Ta kargab raevunult püsti, mina samuti, laud koos suure hunniku salatite, juustu, *kalamari garides*'i ja jookidega rappub, ähvardades põrandale lennata, kuid ainuke kaine meie seltskonnas, Marc, jõuab koos ühe horvaatia tüdrukuga meie juurde ning põhiline vaatemäng jääbki olemata. Meie vahele tõuseb külma vaenu sein, kuid õnneks olen ma nende mõnitamistuju maha surunud.

Õhtul, kui Marc ja Dennis sõidavad mootorrattaga Nicosiasse, viib buss meid hotelli tagasi. Osa rahvast läheb basseini ujuma – vesi on soojem kui õhk –, Christiana ja Anthi kutsuvad mind oma tuppä mingile vestlusele, kuid ma lähen hoopis linna. Mingi lakutud juustega noormees pistab mulle ööelutänaval kätte väikese paberilipaka, millel on antud mingi ööklubi aadress, kuid mind see ei huvita. Ainukese, mida ma tahan, saan ma Felixi pubist, kus näidatakse otseülekanDES Glasgow' Celtici mängu Austria FC Tiroliga, – kaks korralikku pinti mõru John Smith'si, mis paneb kõik minus mõnusalt keerama ja teeb tuju lõpuks ometi heaks. Pealegi saab Celtic Tirolist jagu 6:2 või kuhugi sinnakanti, minu kõrvale laskub mustajuukseline naine, kes palub suitsu, siis küsib, kus hotellis mul number on, kutsub enda juurde, kuid ma naeran ta välja. Olen täis nagu siga. Samuti naeran välja mingi halvasti naiseks riidetatud transvestiidi, kelle raseerimata lõug ta reedab, kuid kahjuks mulle peksa ei anta ning, ikka veel nautides vägevät õhtut, komberdan koju.

Basseini ääres ei ole mitte kedagi peale vaikselt vestleva Pavarotti ja Gorana. Nad vaatavad minu kui üleliigse poole, kuigi mul ei ole plaaniski neid tülitada. Tehku, mis tahavad. Pistku pead vabatahtlikult sellesse silmusesse – see on nende valik.

Reede, 29. august.

Järgmisel hommikul pea lõhub. Nean maapõhja kogu selle värgi,

rahustades ennast vaid mõttega, et kodumaal ei puutu ma enam mitte ühtegi alkohoolset jooki, sest kuigi õllepohmelus läheb mööda, tuleb selle asemel veelgi hallim päev kui eales varem, justkui tahtes sind uuesti jooma sundida.

Buss viib meid jälle mägedesse, ja ehkki ma pole hommikul midagi söönud, pean ma vaevu vastu, et mitte lasta kogu sisikonnal välja tulla. Ajan paar sõna juttu Christianaga, kelle unelev naeratus ja tumedad silmad, milles näen jälle läätsi, mõjuvad rahustavalt. Stella, see ümar kohalik naine, keerleb taas minu ümber, pakkudes minu põlenud õlgadele jahedat päevituskreemi, kuni ma talle tigidalt käratan, et minu õlad on täiesti korras. Vihkan, kui naine taotleb midagi kõrvalist teed pidi.

Laskume mööda veel ohtlikumaid teeradu kui eile järjest sügavamale mägedevahelisse orgu. Christiana ütleb, et minu maal arvatavasti ei ole nii kõrgeid puid kui siin, mille peale ma vastan, et minu maal on puud peaaegu kaks korda kõrgemad kui need siin, Troodoses, Küprose nähtavasti ainukeses metsas. Ning see on peaaegu tõsi, kuigi kaks korda kõrgemad meie puud vahest siiski ei ole.

Vene tüdrukud tiirlevad samuti minu ümber, paludes aidata neil fotoaparaadis filmi vahetada. Niimoodi on nad mind tarbinud kõik viimased päevad, kuni ühel hetkel ei pidanud ma enam vastu, käratsin neile midagi ja läksin minema. Nüüd on nad tagasi nagu meie hotellinumbri sipelgad, keda võib tappa palju tahes, nad tulevad ikka ja jälle uuesti. Üle oja ronides soovitab üks tüdruk – Olga, seesama, kes diskoteegis esitas intiimse tantsu kreeklasega, – et ma aitaksin Christianat, sest tal on kõrged kontsad.

"Sa võiksid teda aidata, kui teil on armastus," ütleb Olga.

Kuid mul jääbki tema peale käratamata, kuigi tema sõnad ajavad mu päris ausalt marru, sest sel hetkel plartsatab Christiana tõepoolest minu ees kivil libastudes vette.

Mul läheb sees kõik külmaks. Aitan ta kiiresti jalule, ta on saapad ja teksaste sääred märjaks teinud, ütleb, et sellest ei ole hullu. Tõmbab kuidagi arglikult käe minu haardest välja, saan isegi aru, et olen temast liiga kaua kinni hoidnud. Kurat, need vene tüdrukud panevad mind ennastki uskuma, et midagi on tühja koha peal.

Ometigi aitan ma Christianat edaspidi üle kõikide juurikate ja

kivide, mis teeraja peale satuvad. Tõestamaks, et mitte midagi ei ole. Pealegi, et ei peaks enam nägema ilusa tütarlapse alandust. Aga ilus ta on, näen seda juba mitmendat korda. Kogu aeg naeratab. Jutustab sellest esimesest päevast Nicosias, kui ta ootas ülejäänud gruppi, kes oli restorani lõunat sööma läinud, ning siis peatus see Mercedes, millest astus välja too mees. Ta pakkus Christianale olla tema tüdruk, andis oma telefoninumbri, see on tal siamaani käekotis alles. Ja sõitis minema. Kuid ta ei tahtnud veel olla mitte kellegi tüdruk, sest tal polevat aega, koolis on õppimist liiga palju. Kuigi pakkumisi on palju. Tema jutus kõlab see lapselik maksimalism, mis otsib ainult tõelist armastust, et see siis oma päevagraafikusse sujuvalt sisse viia, eraldades selle tarvis paar tundi enne magamaminekut.

Bussis istume koos. Jutustan talle oma ülikoolist ja meditsiiniteaduskonnast, räägin lahkamisest, kuidas avatakse krõnksus lebava kidura naise rinnakorvi. Ta naerab, sest mina naeran, kuid palub mitte enam rääkida. Hakkab uuesti rääkima sellest, kui palju poisse on tahtnud teda oma tüdrukuks, kuid ta on neile ära öelnud, ütleb, et Küprosel peab tüdruk hoidma ennast enne abielu kehaliselt puhtana.

Kõik magavad peale meie, väsimatu Pavarotti-Gorana paari ja veel ühe kreeka tütarlapse koos Edega, kellel olid eile mägedes kõhuspasmid.

Peatume mingi amfiteatri juures, kus saksa turistid keerlevad lindi pealt lastava muusika järgi mingis kultuslikus tantsus, külastame lõpuks ühe vana templi varemeid ja istume bussi tagasi. Christiana istub üksinda ning see närib mul millegipärast sees. Vihastan. Üritan uinuda.

Õhtul on hüvastijätupidu, see korraldatakse rannas kahe lõkke valgel, millel praetakse *halloumi* juustu ja *kebabi*. Mulle seletatakse, et plaani kohaselt peaksid toidu tegemisest osa võtma kõik grupi liikmed, kuid enamik kas magab võrkpõhjaga välivooditel, purjutab või tutvub oma äravalituga. Ainukesena jookseb kõõgi ja ranna vahet tige grupijuht, pikk kõhnade jalgade ja rippuva kõhukesega kohalik noormees.

Kui ma kööki sisenen, et abi pakkuda, asub ta kööki sõimama. Siis ulatab mulle pika varda, et toppigu ma toorest sealihaga selle otsa, kui

ma juut ei ole. Ütlen, et ei ole, olen poolakas. Ta ütleb, et mul on poolaka kohta väga hea inglise keel, ja tormab minema, et tuua õlut ja *Coca*'t. Kreeka muusikat mängiva räpase Philipsi maki ning vahevahel särtsatava sääsepüüdja – elektriseade, mis meelitab infrapunase kiirgusega putukad enda juurde ning tapab need elektriga – helide saatel asun liha vardasse ajama.

Mõtlen parajasti sellele, et naised koosnevad samasugusest lihast ning et peab olema äärmiselt primitiivne, et ajada seda taga mingite keemiliste ainete õhutusel, kui sisse astub Christiana. Avaldab soovi mind aidata. Mis mul üle jääb, luban. Ühe varda kohta ta pillab, et see on väga amatöörlikult kokku pandud, mispeale ma selgitan, et liha toppisin ma esimest korda elus. Millegipärast hakkab ta väga ägedalt vabandama, minu külmuse peale ilmub talle koguni pisar silma. Tahaks minema minna, sest ma ei talu selliseid asju, kuid ma tunnen, et mul on temast kahju ning, saamata jagu oma südamest, palun tea mis ajast esimest korda andeks. Ta purskab lausa nutma.

Aeg on lihavardad randa viia. Organisaator pole enam nii tige, sõrmede vahel soojendab ta Carlsbergi purki. Väike belglane, keda ma Smallie'ks olin sõimanud, lebab teistest eemal välivoodil, süles tühi ungari veini pudel. Kõnetustele ei vasta, tema seisundit võiks nimetada täielikuks kapsaks. Hiljem rooberdab ta sinnasamasse voodi kõrvale. Kuid enne räägib ta mulle uuesti sellest, kui õnnelik ta praegu on. Et mina, olles kolmekümne-aastaselt veel täie potentsi juures, pole pooltki nii õnnelik. Kuid vaevalt, et ta on õnnelik, kui kaks tüdrukut peavad aitama tal püsti tõusta, et oma numbrisse magama minna. Juuksed segamini, suust lehk tõusmas, meenutab ta paar ööd metsas viibinud printsi ilusast muinasjutust.

Veel mingi kohalik naine, kes tõtt-õelda kutsub minus tõepoolest esile midagi tõsisema huvi taolist, teeb minuga juttu. Ta on ilus, kõhn ja tõmmu. Ja kergelt vintis, ning see erutab mind. Kuid ma mõtlen oma neiule ning räägin talle sellest, et ta paistab olevat millegipärast närvis. Ta naerab mu välja, surub ennast minu vastu ja küsib, kas mina olen närvis. Vastan, et ei, lükkan ta tusaselt eemale ning, tundes ennast rumala poisikesena, võtan purgi Carlsbergi õlut.

Ajan uuesti Christianaga juttu, ta räägib väga nukralt sellest, et homme läheme lahku, aga kui ma annan talle oma aadressi, siis ta

kindlasti kirjutab mulle. Lubab mind elu lõpuni meeles pidada, ma ütlen, et vaevalt ta suudab, kuid ta usub oma sõnu. Kirjutan salvrätikule oma aadressi ja lühikese hüvastijätku, keerutades kahemõtteliselt sõna "armastus" ümber, nii et sellest võib igasuguseid järeldusi teha, alustades sõprusest ja lõpetades sugupoolte vahelise kiindumusega. Ta on väga liigutatud ja kingib mulle põsemusi. Kinnitab veel kord, et peab mind elu lõpuni meeles.

Mingi hetkeimpulsi mõjul räägin talle järsku, et olen unustanud oma rahustid koju ning nende muusika teeb mind liiga närviliseks. Et mul on praegu närvid pingul ning ma võin teha midagi väga halba. See on tõsi, sellepärast peegeldub see esiteks minu näos ning kajab siis hirmuna vastu tema sügavates silmades.

Siis puhken ma naerma. Ma ei saa hirmutada inimesi selle tõega, sest nad vahivad mind kui pidalitõbist, aga ma ei taha olla ei haletsuse objekt ega hirmu põhjus – seda ei talu isegi minu eraklik hing. Ka tema naerab läbi pisarate. Ja müksab mind lõbusalt. Ta usub, et see oli nali. Ma olen hea naljahammas.

Poole ööst magan ma rannas, tõmmanud selga sooja meremehekampsuni, kuid kusagil kella nelja paiku ajab purjus ungarlaste seltskond mind üles ning ma lähen oma numbrisse magama, kus peale minu ei ole mitte kedagi, sest kõik peavad pidu.

Laupäev, 30. august.

Lahkumine on valuline, seda tunnen isegi mina. Esimestena istuvad pärast pikki kallistusi taksosse horvaatlannad ja sakslanna. Jõuan veel Pavarotti ja Gorana kuuldes tsiteerida päris-Pavarotti abikaasat, kelle sõnade kohaselt ei ole karta, et tema mees reedaks teda teise naisega, küll aga taldrikutäie *spaghetidega*. Nalja võtab Pavarotti vastu positiivselt, Gorana jahedalt. Küsib, millele ma vihjan.

Valge Mercedes-takso sõidab maanteele ja kaob. Kogu seltskond läheb fuajeesse, kõik laskuvad oma kohvrite peale. Pavarotti kuulab ehtsat Pavarottit, tema silmis on pisarad. Lõpuks ei pea ta vist vastu ning hakkab enda kõrval istuvalle tšehhitarile jutustama oma armastusest Goranaga. Vaagib seda põhjalikult ning jõuab järeldusele, et tal tuleb oma tunnetest lahti öelda.

Kell kaks lahkuvad belglased ja hollandlased, kell kolm järgnevad

neile austerlanna ja kreeklannad, sealhulgas Anthi. Hoiab minust ikka veel eemale nagu haigest, kuigi serveerib seda naljana. Punapäine ungarlanna nutab valusalt, siis asub oma poisiga suudlema. Pavarotti magab tugitoolis, tummad kõrvaklapid peas. Mina istun vaikides trepil, kergitamata ennast, et kellegagi hüvasti jätta. Hoian peast kinni, vahtides enda ette põrandasse, ja muudkui ootan.

Siis saabub Christiana isa. Hüvastijätku ei julge tütarlaps mind korralikult kallistadagi, rääkimata suure sündsusetu — põsemusi — kordamisest. Nad lahkuvad. Kuulen enda kõrval Pavarotti häält. Ta räägib kahest soome bassilauljast, keda ta kunagi tundis. Neil olevat olnud ideaalne tehnika, kuid tänu emotsioonide puudumisele olid nad täielik läbikukkumine ooperis. Soovitab mul olla emotsionaalsem, tema introverdist sõber olevat teinud enesetapu. Ma ei ütle midagi, kuigi selle poisikese, selle 120-kilose lapse sõnad panevad minu sisemuses kõik vihast pulbitsema.

Ümbrus jääb tühjaks ja kõledaks. Kui teised lähevad lõunat sööma, teen viimast korda ringi päikesepaistelises linnas. Süda valutab, ei taha lahkuda, ei taha tagasi halli taeva alla, vaid tahaks olla siin, kus mind lubab elu lõpuni mäletada ilus neitsilik, veel rikkumata tütarlaps.

Lähen noruspäi hotelli tagasi. Meelega põletan päikese käes selga, nahk juba hõõgub.

Üksinduses istuv Pavarotti oma poisiliku jutuga suurest armastusest ja abielust, mis nüüd ära jääb, mõjub rahustavalt. Kuulan teda, kuni ta basseinis jalgadega rahulikke sõudvaid liigutusi tehes jutustab Goranast ja nende tunnete identsusest. Tunnistab, et ei ole mitte kunagi armastanud ja et mitte kunagi enam ei suuda samamoodi armastada. Lohutan teda mõttes, et küll suudab, uskugu või mitte. Esimene kord on see kõige valusam.

Ööseks lähen venelannade tungival nõudmisel nende numbrisse magama. Aga magada ei saagi, sest Olga muudkui sumiseb minu ja Christiana armastusest, ning kui ma ähvardan minema minna, nõustub vait jääma, kuid ainult tingimusel, kui saab mulle korraliku lõõgastava massaaži teha. Saadan ta kuradile ja laskun alla konverentsisaali. Siin me seisime Christianaga, kui ta lubas mind igavesti mäletada. Naljakas, kuid see mõte paneb mu südame verd jooksuma. Ees on veel pikk öö ja päev.

Kell kaks öösel ajan ungarlased üles, ainult Pavarotti ei taha ärgata, ja kui ma teda veetassiga ähvardama lähen, kargab püsti, haarab mul rinnust ning viskab mu kui tikutopsi neljanda korruse lahtisest rõduuksest välja. Õnneks jõuan rinnatisest kinni haarata. Silme ees vilksatab kusagil all sinakalt kumav bassein. Vähemalt ajab see selle armunud lihamäe lõpuks üles.

Taksojuht on nagu meelega jälle Adio. Ka see on valus mälestus, mis peab lähimate tundide jooksul igaveseks minevikku kaduma, sest tagasi ma siia ei tule, ja kui tulengi, siis Christiana vaevalt et suudab oma lubadust niigi kauaks pidada. Olen jälle muutunud rumalaks poisikeseks, tunnen seda, kuid ei ole pahane. On vaid kahju tüdrukust, kelle juurde ma tagasi sõidan ning kelle jaoks pean ma nüüd andma oma parima näitlejaoskuse, et talle mitte haiget teha. Et ei juhtuks veel midagi – kuidas ma ka ei tahaks, kuid nähtavasti juhindun ma tema puhul hirmust, et kui midagi juhtub, siis olen selles süüdi mina.

British Airways'i lennukisse istub koos minuga kari kaameid, suitsu kiskuvaid – lennukis enam ei tohi – ja pidevalt kella vahtivaid inglasi, justkui hilineksid nad kuhugi. Ja ongi kõik, ma olen tagasi närviliste inimeste keskel, kuigi idas tõuseb uue päeva päike, värvides kaugel horisondil punakaks kitsa joone, mille taustal hõljub tumeda fantoomina lennuki tiib. Fantoom – nagu kodumaine hall taevas ja armastav neiu, kes teeb iga hetk veel ühe enesetapukatse, kui olen ettevaatamatu ning näitan üles oma tegelikke emotsioone.

Ning istudes viimasesse bussi, mis mind kodulinna toimetab, lohutan ennast mõttega, et meil on siin müügil haljast šoti viskit, mis on palju korralikum jook kui kõik küprose veinid ja limonaadi meenuvad õlled kokku. Mingiks ajaks jääb sellest põgenemiskatsesest mälestuseks veel päevitus, mis kaob lõpuks nagu ununev tunne, ja tagasihoidlikult hingitsev kirjavahetus tütarlapsena, mis uinub tõenäoliselt kiiremini, kui kaob päevitus.

Pea kohal on uuesti hall rõhuv taevas.

REIN KURESOO

Õnnelik jõgi

Su vooluses uut moodi tajun oma loomust.
Kumb kummast salapärasem?
Kui kahlan leetelt leetele,
mu meele päike sinu hüplevatel vetel
ja kärestike laul mu enda vere vula.
Jäälind kui kiljuv teemant otse hingest päästet.

Tulv on meid tuna tõstnud süngist
ja heitnud risu-rondid koolmetele –
vool taas on rahulik ja selge.

Mind piibrirada peibutab, jõetilder pilkab
ja soodi veerul köidab naerev humal
ning tunnen, kuidas virdab niudeis seeme,
kui haistan saarma muskust kaldakividelt,
tõtt vaatan vesineitsikuga helisevas peeglis
ja himuralt su penikeelejuukseid sorin.

Mu keeled vallanduvad – sõnasulin
jõekäärust süvenenud haigru lendu ehmas.
Ma ümisen, kui vool mu silmad võrendikku kannab.
Neid nügib parvkond lihtsameelseid lepamaime.
Siis nagu karge välk jõekoopast sähvab hõrnas.

Must viimne tahke ibe eraldub ja langeb –
nii loodan – pärlikarbi poolmetele.

Loomulik surm

Hubiseva nodja kiirgust nimmetesse kogun,
kaelakünnapuudest lahkub toores rõskus.
Ringiaelev tuul mu metsa põuest leiab,
paljajalu tantsib keset lõkke hõõguvaid rubiine,
kuivatades oma niiske mantli hõlmu.

Ergund söed ta lõhenenud taldu kõrvetavad,
heitund sõõrmetesse paiskub põlev leheline.

Raevunult iil röögatab ja rupikusse tormab,
nuttes haarab vana kuuse kaela ümbert.
Raginaga langeb puu ja ainsa viivu jooksul
kogu tema elu minu silmist ehmub läbi.
Põrutusest lõtvub maa ja korraks kaotab külgetõmbe –
ainult liiga hilja taipan tõusta lendu.

* * *

Öö sadamasse libiseme sompus sügispäeva tulemeres laeval.
Me naha alla imbub pilkast vett.
Peopesa varjus süütan oma vaikse naeratusel,
mis pimeduses hõõgub nüüd mu piibu kanarbikust kahast
ja meie sisemusse kumab tema aromaatsel valgust.
Nii seletada silm võib selle päeva aardeid –
neid lõhki küpsend kreeke, mida sõime,
laukhaneparve kisast kirjuks maalit taevast,
üht kirest vabisevat valget voodilina
ja ligimeste muret meie pärast.

* * *

Hell valgus väreleb me kambri seinal.
See kiirgab meie sisimast ja voogab silmist
ning sulab kokku ukse heledal paletil.
Siis heiahtub sealt aknasse, teel ripsab kardina pitsvõrku.
Nüüd õue kumab, imbub läbi sosistava lehestiku.

Kaks helenduvat tolmukübet, unesooja laotusesse.

ANTOINE CHALVIN

ESIMENE MAJAPERENAINE

Prantsuse keelest tõlkinud Tõnu Õnnepalu

Saabun ükspäev jaanuaris. Mind võetakse vastu, antakse süüia, pakutakse voodit. Lasen sellel sündida. Sean ennast sisse. Kohanen. Majas on väike must koer, soojust. Öhtutel on teatav eriline kuma. Mul hakkab juba päris mõnus. Äkki, ette hoiatamata, majaperenaine kaob ega tulegi enam tagasi. Koer jääb auto alla. Jään üksi koos mehe ja pojaga. Tublid inimesed. Nad ei aja mind ära. Kohtlevad tähelepanuga. Elu läheb tasapisi oma rada. Mul on tunne, et minust saab keegi. Korteris käib inimesi. Arusaamatud külalised, kes näitavad korraks oma valget nägu, siis kaovad ette hoiatamata nemadki. Kapid tühjenevad, lauanõud pragunevad. Pühadelõunaks otsitakse rohelistest karpidest asjata lauahõbedat. Poeg saadetakse teise linna. Harjun tühjusega. Ma ei tunne end üksi. On tekkinud sõpru. Algab jalutamiste ajajärk. Mu sammud mõõdavad tänavaid ja põlde. Oma pererahva sugulase juurest olen leidnud vana sinise jalgaratta. Kehaline liikumine tuulutab mu mõtteid. Ma ei tunne vajadust lahkuda. Mind vaevab endiselt küsimus, kuhu sai majaperenaine. Tema fofod ripuvad kõigil

seintel. Ta silmitseb mind imelikult, tungiva ja sügava pilguga. Öösiti, kui tema mees magamajäämiseks Agatha Christie romaane loeb, kuulen ma teda rääkivat. Mida ta ütleb? Ma ei saa sellest aru. See on eriline keel, see pärineb kuskilt, kus kõigel on teine nimi. Keel, mille sõnad sulavad nagu võrtsised mesileivad. Ma süüa präänikuid, mida külalised toovad. Mulle meeldib, kui valge glasuur praguneb hammaste all. Üldiselt võttes meeldivad mulle paljud asjad selles elus, mis mulle antud on. Vannitoa suur valge vann. Hakk-kotletid ja läätsed. Roheline supp ja vanadaam, kes mind mõnikord enda poole õhtust sööma kutsub. Vabadus omatahtsi tulla ja minna. Sõna "võõrus", mida ma tihti valjusti kordan ja mis meenutab mulle midagi salapärast ja määratlematut. Ja nii edasi. Ja nii edasi. On siiski asju, milles ma tahaksin täit selgust saada. Kuhu läks majaperenaine? Mida ta püüab mulle öelda oma fotode kaudu? Miks ma tulin elama siia nende inimeste juurde - olgugi väga kenade - kellest ma ei tea ööd ega päeva? Mu enda lugu jääb mulle mõistatuseks. Ma aiman uduselt, et mu minevikus haigutab auk. Tuttavad pildid ilmuvad mulle unes. Kiindun vanadaami, kelle päevinäinud käed tunduvad peitvat üht saladust. Ta elab suures aiaga majas. Ma korjan aiast kirsse ja vaarikaid. Käin kanade juures ja lõmpsan alla mõne toore muna. Majaperemees tutvustab mulle blondi daami, kes pesitseb tema kabinetis. Tema silmad on väikesed ja rohelised ega ütle mulle midagi kindlat. Aiman ette suuri vapustusi. Ühel ilusal päeval see ongi käes: taipamata õieti kuidas, olen ma äkki teises majas, teise perekonna juures. Kaks korrust, kaks tüdart, klaver, terrass. Võim on blondi daami käes. Imelikul kombel elab mu eelmine majaperemees samuti seal. Lepin muutusega. Kohanen. Elu pole paha, aga mu rahupõlv on kadunud. Blondil daamil on tujud. Ma panin oma tuppa esimese majaperenaise pildi. Tema pilk jälitab mind endiselt. Ma tunnen, et see tuleb väga kaugelt. Ma läbin oma elus müstilise kriisi. Ostan endale krutsifiksi ja palvehelmed. Käin iga pühapäev missal. Mul on öökapi sahtlis paavsti pilt. Saan sellest tuge ja võidan majateenija lugupidamise. Ühel päeval saan kirja esimeselt majaperenaiselt. Ta ütleb mulle, et tal läheb hästi ja et ta jälgib mind juba ammu. Soovitab mul võtta seda rahulikult, mõelda talle, lasta asjadel areneda. Ma jätan kirikuskäimise katki. Mulle hakkab huvi pakkuma suurte rindadega preili. Vee-

Ly Lestberg.
"Pietà".
1997.

Ly Lestberg.
"Pietà".
1997.

dame päevi väliujulas. Sööme ujula restoranis friikartuleid. Õhk on soe ja kerge. Kogu selle aja ei mõtle ma millelegi kindlale. Näen vahel jälle majaperemehe poega, kes tuleb meile puhkust veetma. Ta jutustab mulle linnast, kus ta elab, süstib minusse lahkumissoovi. Preili ravitseb tema päikesepõletusi. Tal pole enam aega lobiseda. Teen lõpparve kõige elavaga. Süüvin iseendasse, oma haavamatuse tuuma. Jään tundetuks blondi daami karjumisele, kahtlustele, etteheidetele. Kui tuul tõuseb, päästan otsad. Leian sealt teatud rahu. Mõtlen ikka esimesele majaperenaisele. Tema korter on tühi. Asun uuesti sinna elama. Ootan. Tean, et lõpuks tuleb ta ikka koju tagasi. Aga ta ei tule. Ei räägi minuga enam. Ma hakkam järgi ajama. Kaevan välja vanu kirju, fotosid. Küsitlen vanadaami. Panen ta kildudest kokku. Viin ta endasse. Tajun peagi tema jälge oma mälus. Nagu ma oleksin teda tõepoolest tundnud. Majaperemehe poeg tuleb vahetevahel sinna korterisse. Avastan temas liitlase. Ta seob mind millegagi. Ma ei tea, millega. Aastate jooksul ta soetab endale perekonna. Üks. Kaks. Kolm tütart. Ma vaatan, kuidas nad kasvavad. Ma näen küll, et kõik mu ümber muutub, aga miski ei jõua enam minuni. Tunnen end saarena. Maailm tõmbub kokku. Lamburineid koridoritapeedil vananevad. Ja nende lambad pole enam valged. Igal pool laienevad rohekad ringid. On aeg elu muuta. Ma lennutan end teisele orbiidile. Seekord on see suur linn. Elan ühiselamus. Mul on üks tuba sinise vaibaga. Ma toidan punast kala ja pidevat vastikustunnet. Tüdrukud tulevad mulle tänaval vastu ega näe mind. Hakkan end kummituseks pidama. Hulgun öösiti tühjades koridorides. Pühapäeval istun tundide viisi pargis, pilk naelutatud väravale. Ma ei tea, mida ma ootan. Ma tahaksin, et keegi ilmuks mulle. Esimene majaperenaine. Mu korteriperemehe poeg. Korpas kätega vanadaam. Tõttõelda ükskõik kes. Mu nõudmised pole suured. Ma tahaksin, et minuga räägitaks. Aga ma ei kuule oma punast kala läbi akvaariumiseina. Ükspäev peatub minul roheliste silmade pilk. Panen kõik lootused nende silmade omanikule ja vabastan end punasest kalast. Õpin tundma õrnust. Preili täidab mu elu kerge ja rahustava sädinaga. Elame öösiti. Teeme pöörasusi. Ma tunnen end noore ja tugevana. Usun end olevat kuhugi jõudnud. Unustan, et vananen. Minuni jõuab kajasid mu mahajäetud eludest. Saan uudiseid, aeg-ajalt näen jälle vanadaami, korteripere-

mehe poega, korteripermeest ennast. Aga nende lihtne elu ei meeldi mulle sugugi. Tahaksin endale enamat. Kuulsust. Igavikku. Midagi suuremat kui õnn. Tugevamat kui olematus. Tihti külastab mind esimese majaperenaise pilt, lootusetult endaga samane. Ei liikumist ega muutumist. Vaid nägu, alati sama nurga alt, aina läbikumavam ja liikumatum. Kustuv nägu. Võitlen tema surma vastu, kaevan jõudumööda välja uusi mälestusi. Kirjutan temast teksti, et unustus läbi kritseldada. Aga niipea, kui pildid on sõnadesse pandud, jätavad nad mu maha. Lõpp tema nähtavale kohalolekule. Algab määramatu ja kaootiline periood. Iiveldushood piinavad mind. Otsin nüüd hea õnne peale, käsikaudu oma elu pimeduses. Ma ei kaota julgust. Püüan edasi liikuda. Asun mõneks kuuks täiesti uuele maale, kus keegi mind ei tunne. Mängin kõige otsast alustamist. Veedan seal tühje ja rahulikke päevi. Kui tagasi jõuan, on preili õrt vahetanud. Jälle vaikus. Elan jälle üksi. Mõtlen majaperenaisele. Kujutlen, mis oleks võinud juhtuda, kui ta oleks tagasi ilmunud. Või poleks lahkunud. Tema puudumine roostetab mind. Märkamatuult ma muutun. Ma ei tunne enam ära oma kujutist peeglites. Kõik jätab mu maha. Masinlik ja ringlev elu. Ma ei otsi enam midagi. Olen reaalsuses. Sooritan iga päev piiratud arvu tegevusi. Ma ei liigu ei edasi ega tagasi. Ei püüdle kellegi poole, ei sammu mingi ettemääratuse suunas. Ka surma poole ma ei rända. Ma ootan teda ringi keskel, olles selle viimse noole märgist mööda lasknud.

Ly Lestberg.
"Pietà".
1997.

Ly Lestberg.
"Pietà".
1997.

HEIE TREIER

LY LESTBERGI NÄITUSEST "PIETÀ"

Ly Lestbergi viimane fotoseeria, mida sai näha Tallinna Linnagaleriis, kannab nimetust "Pietà". Sellega jätkab Lestberg kunstis inimese keha ja psüühika kujutamist, mis on talle nii graafiku kui fotokunstnikuna keskne teema juba alates 1980. aastate lõpust. Kui vaadata tendentse lääne kunstis, siis on keha ja kehalisus kõige erinevamate vormides tõusnud 1980-ndatel ja 1990-ndatel üheks keskseks teemaks, ning seda põhjustavad ilmselt protsessid kaasaegses maailmas laiemalt – seoses feminismiga soo-uuringute aktiviseerumine, seoses kompuutrite virtuaalse maailma pealetungiga võõrandumine reaalsusest ja omaenda kehast ning püüd seda sidet taastada, seoses bioteaduste arenguga eksperimendid kloonimise jm vallas, seoses aids-iga tähelepanu pööramine tervisele ja inimkeha traagilisele muundumisele. Paljud kunstnikud keskenduvad oma loomingus inimkehale, kritiseerides kas materialistlikku suhtumist sellesse või näidates uusi võimalusi ilu nägemiseks seal, kus seda kõige vähem oodatakse.

Ly Lestbergi on Eesti tingimustes võrreldud Robert Mapplethorpe'iga peamiselt kahel põhjusel – sellepärast, et ka Lestberg on keskendunud meesaktidele ja muide toonud niisuguse valdkonna nii jõuliselt eesti kunsti, ja ka sellepä-

rast, et tema lavastuslikel fotodel on saavutatud samasugune tundlikkuse aste. Mapplethorpe'i fotosid iseloomustav, sageli küüniline vägivaldsuse ja ilu liit jääb aga Lestbergile võõraks. Ta ise on viidanud oma sümpaatiatele 19. sajandi lõpu sümbolistliku kunsti, eriti Puvis de Chavannes'i suhtes. Paljugi selle aja kunstist oli sisimas religioosne, ja seda on olnud ka Lestbergi senine looming, kuigi enamasti varjatult. Näiteks paari aasta tagune näitus suurtest graafilistest lehtedest, mis kujutasid üksnes kätepaare, oli religioosne, ja kunstnik rõhutas seda vaid näituse toimumise ajaga – jõulud –, ning näitust saatva muusika kaudu – gregoriaani koraalid. Niisiis tuleb Lestbergi piltidest otsida pigem vaimset kui materiaalselt reaalsust, ehkki viimase kohalolek on iga hetk tajutav, eriti kui on kujutatud alasti inimkehasid.

"Pietà's" on pildistatud vana naist ja noort meest aktidena, modellid kujutavad kristliku kunstiajaloo üht olulisemat stseeni ning samas loovad suurema üldistuse ema ja poja vahelistest suhetest. Tegemist on lavastuslike fotodega, mis toovad vana teema kaasaega, sest modellideks on kaasaegsed inimesed; ja ka meedium, milles neid jäädvustatakse, on kaasaegne. Tegelasi ümbritsevad õrnad draperiid, pildikeskkond on või-

malikult puhastatud viidetest olmelisele keskkonnale ning selle asemele astuvad viited kunstiajalool. Fotoseeria loomisel oli stuudios konsultandiks olnud Linnar Priimägi, Eesti tuntuim esteet ning Düreri graafika spetsialist. Niisiis on modellid Lestbergi fotodel teatud mõttes võõrandunud olekus ning kujutavad pigem tabamatut ideaali kui reaalsust. Modellide sõnatu kehakeel väljendab kohati traagilisust ja kannatust, aga samas on tegemist pigem virtuaalse kui reaalse traagikaga. Kunstniku peamiseks eesmärgiks on olnud visualiseerida oma arusaamist ilust ja selle kaudu kõike head, mis maailmas olla saab, nii inimsuhetes kui ka abstraktsemas tähenduses. Keel, mida kasutatakse, on puht esteetiline, selline, mida kohtab kaasaegses "tõsiseltvõetavas" kunstis aina vähem. Nimelt defineerivad "ilu" kaasajal kõige jõulise-malt kosmeetikatööstus ja reklaam; ilu vohab meie ümber igal sammul, mis aga paneb kunstnikke tegelema pigem välise ilu reeturlikkuse paljastamisega. Lestbergi sügavast veendumusest väljakasvav estetism esitab niisiis omamoodi väljakutse kaasaegse kunsti sellele osale, kus ilu kujutatakse paroodiana või defineeritakse absoluutselt eemaletõukavate materjalikoosluste ja stseenide kaudu.

Ly Lestbergi fotoseerial on kahtlemata teatud sotsiaalne teraapiline mõõde, mida kunstnik pole arvatavasti teadli-

kult planeerinud, aga mida tajuvad teised. Ja nimelt – me näeme tema fotodel modellina poseerimas mitte noort naist, nagu seda võib näha igal sammul reklaamides, vaid vana naist. Vanaduse kujutamine positiivses kontekstis on eriti Eestis millegipärast meedia poolt tõrjutud, kas sellepärast, et taoline teema n-ö ei müü, või sellepärast, et valitseb pintsaklipslaste (*yuppie*) mentaliteet ja noorepoolsed otsustajad levitavad oma eale spetsiifilist maitset.

Nii toimivad Eestis Ly Lestbergi fotod äkki samamoodi nagu Ameerikas Patricia Schwartzi fotod, millel poseerivad meelelistes poosides ülipaksud naised kas aktidena või siis kerge erootikavarjundiga rietatuna ja paljastatuna. Kuna fotokunstnik Patricia Schwartzi enda välimus osutub täpselt selliseks nagu tema modellidel, on arusaadav kunstniku motivatsioon võidelda meedia türannia vastu, kus kõik naised tohivad olla ainult iginoored, peenikesed ja kaunid.

Schwartzi fotosid võrdsitab kõigele lisaks veel mahlakas huumor, mida aga Lestberg pole taotlenud. Ometi võitlevad ka eesti kunstniku tööd omamoodi justkui meedias valitseva nooruse-kultuse vastu; eesti kunstniku enda puhul on aga tegemist noore kena naisega, kes püüab modellide kaudu sisse elada maailma, mis on jäänud tema isiklikust elukogemusest väljapoole.

Ly Lestberg.
"Pietà".
1997.

Ly Lestberg.
"Pietà".
1997.

MIKKO LAGERSPETZ

PIIR KUI PEEGEL. SOOME JA EESTI ÜHISKONNA VÕRDLEVA UURIMUSE PERSPEKTIIVE

Järgnev kirjutis ei püüa oma esitusviisi ega sisu poolest olla "postmodernne". Sellegipoolest alustan paari laenuga Emil Tode/Tõnu Õnnepalu neli aastat tagasi ilmunud romaanist "Piiririik". Teose kodumaal pöörati üldiselt suurt tähelepanu selles sisalduvale homoseksuaalsele temaatikale ning tõigale, et autor on loobunud romaanivormile siiski veel tüüpilisest süžeelisusest.

Agar raamatu rahvusvahelise menu põhjusi tuleb kindlasti otsida mujalt. "Piiririigi" eripära ei seisne muidugi mitte seksuaalsuse kirjeldamises, vaid pildis, mille ta maalib Ida- ja Lääne-Euroopa kohtumisest. Oma halastamatus eneseanalüüsis visandab Tode minategelane:

"Kogu Ida-Euroopa on muutunud libuks. Alates valitsustest ja ülikooliprofessoritest kuni viimase ajalehepoinini on kõik valmis kuulama ilusaid jutte demokraatiast ja võrdsusest ja millest tahes, aga palun, nagu kunde soovib! Peaasi, et maksab."¹

Agar ka Läänest loodud pilt ei ole meelitatav.

Minategelane kuuleb oma lääneu-

rooplasest armukese Franzi käest, et tolle perekonnale kuulub teatav osa kontsernist, mis valmistab muuhulgas sõjalennukeid:

"Kuid tsiviiltoodangu osa suureneb pidevalt ja loodetavasti nüüd, uues olukorras, vajadus sõjalennukite järele üldse väheneb," kinnitas ta mulle. Nende aktsiate omamine ei sobivat küll kokku tema üldiselt pahempoolsete vaadete-ga, aga lõppude lõpuks olevat see ükskõik, kelle käes nad on, see ei muutvat midagi.

Ma imestasin, et miks ta ennast õigustab ja küsisin, kas tema meelest polegi siis sõjalennukid ilusad ja kas talle siis ei meeldigi kujutleda, kuidas üks-päev tema lennukitega see kõik sodiks pommitatakse.

Sellise jutu peale ta krimpsutas nägu, justkui oleksin talle mingit jälkust näidanud, ja ütles, et ma räägin rumalusi.

Ma püüdsin oma juttu naljaks keerata, aga ma sain aru, et ma olin üle piiri läinud ja et on asju, millest ei räägita ka omavahel naljatades. Ta nimelt väitis, et ega kõik pole nali.

Huvitav, mis see kõik siis on, kui ta

Artikli aluseks on ettekanne Elias Lönnroti Seltsi aastakoosolekul Tartus 1. märtsil 1997. a.

¹E. T o d e, Piiririik. Tallinn, 1993, lk 41.

nali ei ole?"¹

Tode ja tema minategelase "nali" tuleb Lääne lugejale piinlikult meelde seda, et nn arenenud maade majandustegevusel on ka globaalseid tagajärgi. Nende enesepetlik eitamine on ainus viis meelerahu säilitada.

Kust on pärit minategelase selgeltnägelikkus selliste tähelepanekute tegemisel? Vastust leida pole raske. Kogu raamatu juhtmotiiviks on piir – kahte maailma eraldav joon, millel geomeetriselt võttes pindala ei ole, aga mille peal jutustaja siiski tunneb end seisvat. "Seda pole näha. Ja kui sa satud piiri peale seisma, siis pole sind ka näha, mitte kummaltki poolt."² Selgeltnägemise allikaks on väljaspoole.

Aastal 1936 esitas Karl Mannheim oma teadussotsioloogilises uurimuses "Ideoloogia ja utopia"³ küsimuse, kas objektiivset teavet on üldse võimalik saavutada? Tema järeldus oli, et ei eksisteeri teavet, mis oleks vaatleja ühiskondlikust asendist sõltumatu. Siiski väitis Mannheim, et kuigi üksikisikut alati mõjutab antud ühiskonnale omane üldine maailmavaade, võib ta siiski olla suhteliselt sõltumatu erinevate ühiskondlike rühmituste spetsiifilistest huvidest. Selline positsioon annab vaatlejale võimaluse saada pisut üldistavat, pisut objektiivsemat teavet. Ka see ei ole puhas tõde, aga on sellele veidi ligemal. Siinkohal nimetab Mannheim oma kuulsaid "vabalt hõljuvaid" (*freischwebende*) intellektuaale, kellele

ta annab raske ja vastutusrikka ülesande – näha teistest kaugemale ning mõista ühiskondlikku ja ajaloolist olukorda tervikuna.

Tegelikult põhinebki suur osa sotsioloogiast kui teadusest uurija väljaspoole – sellel, et ta kas otseselt või fiktiivselt vaatab ühiskonda "väljastpoolt". "Pärsia kirjades" kirjeldas Montesquieu Prantsuse ühiskonna tavasid ja institutsioone justkui läbi idamaise reisija silmade; raamatus "Seaduste vaim" võrdles ta aga omavahel ühiskondi, mida tundis omaenda reisikogemuste põhjal. Mõlemas teoses küsimärgistatakse ja siis seletatakse nähtusi, mis n-ö seestpoolt vaadates ei tundu seletusi vajavatki. Võõrast kultuuri vaadeldes pole sugugi kõik nähtused iseenesest mõistetavad. "Kõik huvitab mind, kõik paneb imestama: olen nagu laps, kelle veel õrnu meelelundeid häämmastavad pisimadki asjad," kirjutab Montesquieu pärslane.⁴ Ühiskondade võrdlev vaatlemine teeb uurijale kergemaks eemaldumise tema enda kultuuri iseenesest mõistetavusest.

Teatud mõttes on muidugi iga sotsioloogilise uurimustöö puhul tegemist võrdleva uurimusega. Oleme teinud mõne empiirilise avastuse – näiteks 1991. aastal külastas teatrit 37% Soome täiskasvanud rahvastikust. Seda arvu tõlgendada tähendab aga määratleda, kas arv on suur või väike. Tõlgendamise lähtepunktiks on vaja mõnda teist empiirilist pidepunkti, millega arvu kõrvu-

1 E. T o d e , Piiririik, lk 158–159.

2 Sealsamas, lk 181.

3 K. M a n n h e i m, Ideology and Utopia. An Introduction to the Sociology of Knowledge. London & Henley, 1979.

4 M o n t e s q u i e u, Pärsia kirjad. Tallinn, 1994, lk 73.

Ly Lestberg,
"Pietà".
1997.

Ly Lestberg.
"Pietà".
1997.

tada. Võime võrrelda teatrikülastuste arvu näiteks kinoskäimise või raadiokuulamise sagedusega. Võime 1991. aasta arve võrrelda varasemate või hilisemate aastate arvudega ja täiskasvanud rahvastiku aktiivsust kooliõpilaste aktiivsusega. Aga võib-olla suuname tähelepanu hoopis tõigale, et 1993. aastal külastas tööelistest eestlastest teatrit vähemalt ühe korra koguni 74%. Siis tekivad juba uued küsimused: mida tähendab teatriskäimine eestlaste ja mida soomlaste jaoks? Kui soomlaste teatrikülastuste arv oleks eestlastega ühel tasemel, mis siis ühiskonnas teisiti oleks? Eri ühiskondade omavaheline võrdlus annab uurimusele hoopis uue mõõtme: ta sunnib palju radikaalsemalt arutlema uuritava nähtuse ühiskondliku tähenduse üle.

Soome ja Eesti ühiskonna võrdlev uurimine on huvitav ja populaarne mitmel põhjusel. Soome ja Eesti vahel on palju erinevusi, on aga ka ühist. Kui võrreldavad ühiskonnad on väga ühetaolised – nagu näiteks kaasaja Põhjamaad –, on raske leida fantaasiat ergutavaid võrdlusmomente. Kui uurimus põhineb eri Põhjamaadest kogutud andmetel, ei pruugi ta üldse mõjuda võrdleva uurimuseks. Teiselt poolt aga võivad suured kultuurilised ja ühiskondlikud erinevused teha mis tahes võrdlused väga raskeks – kahte tooli on võimalik omavahel võrrelda, hoopis raskem on võrdlusi tuua näiteks tooli ja äikesetorimi vahel.

Soome ja Eesti ühiskonna võrdluse puhul varitseb ühe ohuna kiusatus tõlgendada uurimistulemusi n-ö kvaasi-eksperimentaalse kausaalanalüüsi kaudu. Selle aluseks oleva mõtteviisi võtab kokku nõukogude ajal Soome televiisorit vaadanud eestlase ohe, et olu- nuks nõukogude võim olemata, oleks Eesti Soomega ühtemoodi arenenud. Eksperimentaalse teaduse keeles oleks nüüdisolukord sõltuvaks muutujaks, mida seletatakse sõltumatu muutja – nõukogude okupatsiooni kaudu, mis oleks niisiis kahe riigi vaheliste erinevuste põhjuseks. Ka sellel mõtteviisil on oma tõesus, aga samas olid maadevahelised ajaloolised, kultuurilised, majanduslikud ja sotsiaalsed erinevused käegakatsutavad juba enne nõukogude perioodi.¹ On muidugi tõenäoline, et ilma nõukogude okupatsioonita oleksid mitmedki erinevused aegamööda kadunud, nagu on kadunud suur osa Põhjamaade-vahelistest erinevustest. Aga selliseid "vahesegevaid muutujaid" on niivõrd palju, et võimatu on Eesti ja Soome ühiskonda võrdlevas uurimuses saavutada sellist kvaasi-eksperimentaalset uurimiskorralduse elegantsi, mis on saavutatav näiteks Ida- ja Lääne-Saksamaa vahelistes võrdlustes.

Soome ja Eesti nüüdisühiskondade võrdlus on huvitav eelkõige kui ühe põhjamaise healuriigi ja ühe Euroopa postsotsialistliku riigi – lühemalt ja umbkaudsemalt: Lääne ja Ida – vaheline võrdlus. Selle võrdluse vaieldama-

1 T. Myllyntaus, Standard of living in Estonia and Finland in the 1930's. *Proceedings of the Estonian Academy of Sciences. Humanities and Social Sciences*, 41, 1992, nr 3, lk 184–191; T. Toivonen, Classes, Countries and Consumption Between the World Wars. A Comparison of the Structure of Expenditure in Estonia, Finland and Sweden in the 1920s and 1930s. *Acta Sociologia*, Vol. 35, 1992, No 3, lk 219–233.

tuks eeliseks on aga uurijatevahelise koostöö praktiline lihtsus. Sotsioloogide kontaktid üle lahe on juba aastakümneid vanad (siinkohal tuleb nimetada eelkõige Elina Haavio-Mannila pikaajalist tööd), ja lisaks vanadele kontaktidele on viimastel aastatel tekkinud ka palju uusi. Keeleprobleemid on ületatavad – siiski enamasti eesti kolleegide hea soome keele oskuse tõttu, kuna teistpidised näited on kahetsusväärsetl harvad. Ka reisimise lihtsus ja odavus on olulised tegurid. Kahe oma hilisajaloo poolest teineteisest väga erineva rahva kokkupuuted on praegu väga tihedad; mõlematel on head tahet ja aegajalt ka oskust teineteist mõista. Kõik see on loonud ressursse ja võimalusi, mis enamiku riikide ühiskonnateadlastel puuduvad.

Suurimat osa viimasel ajal ilmunud Ida ja Läänt võrdlevatest uurimustest võiks iseloomustada kui "heaolu ja demokratiseerumise uuringuid". Nende taustal kummitab mõte, mida Francis Fukuyama provotseerivalt sõnastas kui "ajaloo lõppu".¹ Fukuyamat ennast on palju arvustatud, aga tema teooria üks põhieeldus on siiski enamasti saanud vaikiva heakskiidu osaliseks. Selle kohaselt hakkavad endiste sotsialismimaa-de ühiskonnad tasakesi üha rohkem omandama praeguste Lääne kapitalistlike ühiskondade kuju. Seda protsessi on nimetatud ka modernisatsiooniks. Võrdlevad uurimused keskenduvad kir-

jeldama seda arengut ja selle ees seisvaid takistusi (mis kuuluvad niisiis kõrvaldamisele).

Tooksin siinkohal ühe tüüpilise näite praegustest nn üleminekuühiskonna uuringutest. Tegemist on uuringuga, mille üks Ühendriikide poliitikateadlane teostas Venemaal Jaroslavl linna 1993. aastal.² Uurimuse pealkirjas nimetatakse Venemaa praegust poliitilist kultuuri ja aluseks olnud küsitlusankeet puudutas vastaja suhtumist valimistesse, poliitilistesse institutsioonidesse ja praeguse nn reformipoliitika mõningatesse elementidesse. Nopin siinkohal esile ühe nendest neljakümne neljast küsimusest, mille vastused on uurimisaruan-des esitatud. Linna kõigi hääleõiguslike kodanike hulgast valitud vastajatele esitati järgmine väide: et valijaid on nii palju, siis ei ole kuigi suurt mõju sellel, kas mina ise üleriigilistel valimistel osalen või mitte. 39,3% vastanute-st oli väitega nõus ja 53,7% ei olnud. Aastal 1990 oli väitega nõus olnud ainult 27,5%.³ Uurimuse autori arvates võis muutus olla demokraatlike väärtuste erosiooni märgiks.

Aga kui uurimisaruan-de lugeja võtab nõuks ette kujutada, mida ta ise sellisele küsimusele vastaks, võiksid tema mõt- ted käia mööda järgmisi radu: kui vali- jaid on mitukümmend miljonit, kas võib minu osalus valmistulemustele suurt mõju avaldada? Pealegi saab ju valitava parlamendi võim Venemaa

1 F. F u k u y a m a, The end of history? *The National Interest*, Summer 1989, lk 3–18; F. F u k u y a m a, *The End of History and the Last Man*. London, 1992.

2 J. W. H a h n, *Changes in Contemporary Russian Political Culture*. Rmt-s: *Political Culture and Civil Society in Russia and the New States of Eurasia*. Ed. Vl. Tismaneanu. New York, London, 1995, lk 112–136.

3 Sealsamas, lk 122.

presidentiaalses poliitilises süsteemis igal juhul olema üsna piiratud. Selgitust hakkab hoopiski nõudma olukord, kus 53,7% vastajatest (koos ameeriklasest politoloogiprofessoriga) arvavad, et küsimusele on võimalik anda veel mõni teinegi vastus peale eitava. Või tõik, et nn Lääne demokraatiates just nimelt kõige haritumad ja informeeritumad inimesed samuti arvaksid, või väidaksid end arvavat, et üksik valija võib oma häälega ühiskonna arengule suurt mõju avaldada!

Tahan öelda, et küsimus demokraatia takistustest endises sotsialismimaailmas peaks viima nende arutamisele ka nn Lääne demokraatia kontekstis. Tuleks jõuda küsimuseni, mida tegelik rahvavõim võiks endast kujutada ja kas selle saavutamine on praegustes tingimustes võimalik. Kas liberaalse esindusdemokraatia institutsioonid annavad piisavalt võimalusi selle teostamiseks ja kas nende omaksvõtt üha uutes maades on kindlaks märgiks rahvavõimu levimisest? Majanduskasvu ees seisvate takistuste arutelu võiks ergutada küsima, millist hinda kogu maailm, kaasa arvatud nn arenenud ühiskonnad, on selle kasvu eest pidanud maksma – ja kas pidev majanduslik kasv on üldse realistlik ja soovitatav eesmärk? Aga siin on muidugi tegemist rumalate küsimustega, nende naljadega, mida kuuldes Franz nagu krimpsutas.

Václav Havel on kirjutanud, et nn

totalitarismi pole võimalik mõista muidu kui kogu Lääne tsivilisatsiooni kontekstis. Totalitarismi keskseim omadus on tema järgi võimu anonüümsus – see, et võimulolijad keelduvad isiklikust vastutusest, apelleerides väidetavalt objektiivsele tehnilisele ratsionaalsusele. Aga totalitarismi probleemid olid Haveli arvates ühised kõigile kaasaegsetele ühiskondadele – Lääne "köverpeegel ja tõsine, võibolla viimane manitsus sellele tsivilisatsioonile oma olemust uuel moel mõistma hakata".¹ Sama väide kehtib praegu postsotsialismi probleemide kohta.

Eelnevalt olen toonitanud, et ühiskondadevahelised võrdlevad uurimused on olulised eelkõige seetõttu, et nad pakuvad teadlasele omamoodi otseteed omaenda ühiskonna iseenesestmõistevuste problematiseerimiseks. Pärast raudse eesriide purunemist on välised takistused Ida- ja Lääne-Euroopa vahelise kommunikatsiooni teelt kadunud; on avanenud ennenägematud võimalused ka võrdlevate sotsiaaluuringute jaoks. Ja nagu öeldud, Soome ja Eesti asend on selles suhtes ehk parim võimalikest.

Raudse eesriide tagant on välja ilmunud peegel. Uus ajalooline situatsioon on esitanud vägeva väljakutse ja andnud suuri lubadusi ühiskonnateadustele ja ühiskondlikule diskussioonile mõlemal pool piiri.

---

1 V. H a v e l, *Open Letters. Selected Writings 1965–1990*. Selected and ed. by P. Wilson. New York, 1992, lk 259.

MIHKEL VOLT

KRIITILINE DISKURSIANALÜÜS. KASUTAMISVÕIMALUSI TEKSTI JA KULTUURI UURIMISEL

Artikli eesmärgiks on anda lühiülevaade kriitilise diskursianalüüsi peamistest suundadest/koolkondadest, nende teoreetilistest lähtepunktidest, rakendusvõimalustest ja objektidest kultuuri uurimisel.

"Diskursi" mõistest

Ladinakeelne nimisõna *discursus* (verbist *discurrere*: 'süüa-sinna jooksmine või sõitma', hilislad k 'arutlema') on romaani ja germaani keeltesse ülevõetult käibinud mitme eri tähenduspiire eviva kasutustavana. Tänapäeva eesti keeles on käibel sellest ladina substantiivist lähtuvad sünonüümsed sõnakujud "diskurss" ja "diskursus". Viimase sõnakuju tarvituselevõtt Eestis üllitatud humanitaar- ja sotsiaaluurimuslikes tekstides, milles kasutati/refereeriti Lääne-Euroopa autorite ideid, peegeldab semantilist nihet (terminoloogilist transformatsiooni), mis toimus 1950. ja 1960. aastatel romaani ning germaani keeltes 'diskursi' vastetega (nt pr k *discours*, ingl k *discourse*, sks k *Diskurs*). Neid vasteid oli selle ajani tarvitatud nimetatud keelis tähistamiseks 'arutlust', 'loogilist mõttekäiku', 'traktaati', 'ettekannet', 'kõnet', 'kõneannet', 'jutlust', 'jutustamist', 'improvisatsiooni',

'kõnelust', 'väitlemist', 'vaba vestlust', 'lääbirääkimist', 'hoogsat kõnet', 'kokkuvõtet', 'ajavahemikku', 'lauset'.

1950.–60. aastail toimus prantsuse filosoofilise mõtte kulgemises, sealt levinuna ka teistes Lääne-Euroopa kultuurides, oluline suunamuutus – nihe ajaloo subjekti probleemilt struktuuri ja keele analüüsimisele. Seda ümberorienteerumist struktuuri ja keele analüüsimisele on vaadeldud reageeringuna G.W.F. Hegeli õpetusest lähtunud Alexandre Kojève'i marxistlikele ja eksistentsialistlikele suundumustele, mis olid olnud Prantsusmaal humanitaar- ja sotsiaalteaduste metodoloogias valitsevad Teisele maailmasõjale eelnenud ning järgnenud aastail. Paradigmavahetuse ettevalmistamisel olid 1950. aastate prantsuse filosoofias olulised Martin Heideggeri tööde uuestilugemine, eksistentsialistliku tõlgendusviisi ületamine ja sellega paralleelselt strukturalismina tuntud voolu teke ning levimine humanitaar- ja sotsiaalteaduste metodoloogias. M. Heidegger distantseeris end juba 1947. aastal ilmunud "Kirjaga humanismile" Jean-Paul Sartre'i eksistentsiaalsest humanismist, asudes keele kui 'Olemise hoone' uurimisele. 1953. aastal väitis Maurice Merleau-Ponty oma avaloengul Collège de France'is, et Ferdinand de Saussure'i märgiteooria

pakub filosoofiale võimalust ületada "subjekti"–"objekti" dihhotoomiat; Claude Lévi-Strauss soovitas lingvistilise mudeli rakendamist müüdi ja hõimustruktuuri analüüsimisel; Jacques Lacan liitis Saussure'i vaated Sigmund Freudi uuestilugemisega. 1960. aastate alguse prantsuse humanitaar- ja sotsiaalteadustes oli ajaloo subjekti paradigma juba asendatud lingvistilise paradigmadega. Sõna "keel" (*langage*) ei rakendatud mitte üksnes verbaalsele kommunikatsioonile, vaid ka mitteverbaalsetele süsteemidele. See tähendab mittelingvistilise nähtuse käsitlemist keelena struktureeritult. *Discours*'i aktualiseerumise, sellele uute üldtunnustatud tähenduste lisandumise algus on 1950.–60. aastail niisugustes prantsuse autorite töödes nagu C. Lévi-Straussi "Anthropologie structurale" (I osa, Paris, 1958), Émile Benveniste'i "Problèmes de linguistique générale" (Paris, 1966), Roland Barthes'i artikkel "Introduction à l'analyse structurale des récits" (*Communications* 1966, nr 8) ja Michel Foucault' "Les Mots et les Choses: Une archéologie des sciences humaines" (Paris, 1966). Võib üldistavalt öelda, et nimetatud autorite töödes ja paljuski tänu nendele autoritele tähistati 1960. aastail vahetunud teadusparadigmas "diskursiga" (1) teksti ja/või (2) tekstikorda. Viimast on kasutatud tähistamiseks (a) kontekstispetsiifilise keelise reegleid ja/või (b) teksti tootmise tingimusi. Sõnakuju "diskursus" kasutuselevõtt Eestis on seotud nende autorite algatusel kehtestatud paradigmasse kuuluvate ideede vahendamise-jõudmisega eesti kultuuriruumi. Alates 1980. aastaist on *discours-discourse-Diskurs*

eestindatult esinenud paralleelvormidena "diskursus" ning "diskurs".

Diskursianalüüsid võimaldavad selliste reaalsete ja laiendatud sotsiaalse interaktsiooni juhtude eritlemist, millel on keeleline vorm või osaliselt keeleline vorm. Kriitiline diskursianalüüs on selline moodus diskursi eritlemiseks, millega on võimalik käsitleda diskurssi – keelekasutust kõnes ja kirjas – kui "sotsiaalse praktika" vormi. Kriitilise diskursianalüüsiga vaadeldakse diskurssi nii sotsiaalselt kujundavana kui ka sotsiaalselt kujundatuna (vt Fairclough, 1995). Kriitilisel diskursianalüüsil on kaheksa enamtunnustatud suunda:

1. Prantsuse diskursianalüüs

Michel Pecheux' koolkond lähtub Louis Althusseri ideoloogia-teooriast ja Michel Foucault' diskursiteooriast. M. Pecheux' ja ta kolleegide käsitluses kohutuvad diskursis keel ja ideoloogia. Nende diskursianalüüs on keelekasutuse ideoloogiliste dimensioonide analüüs, keeles materialiseerunud ideoloogia analüüs. Sõnad ja sõnade tähenduste varieerumine on vastavuses klassipositsiooniga, st sõnade tähendused muutuvad vastavalt "diskursiivsele formatsioonile", milles nad asuvad. Näiteks sõna "klassivõitlus" on seostatav eelkõige töölisklassi poliitilise häälega. Sõna "klassivõitlus" on selles diskursiivses formatsioonis tähenduselt erinev sama sõna kasutamisest teistes formatsioonides. Pecheux rõhutab diskursiivse formatsiooni ideoloogilist toimet indiviidide liigitamisel sotsiaalseteks subjektideks. M. Pecheux väidab L. Alt-

husserist lähtuvalt, et iniviidid on asetatud nende diskursi allikate poolt "imaginaarsesse" (illuoorse) positsiooni, kusjuures nende iniviidide diskurss ja need iniviidid ise on ideoloogilise liigitamise tagajärgedeks. Liigitamisprotsess ja -allikad on liigitatavate iniviidide eest varjatud. Nad ei ole (tavaliselt) teadlikud oma diskursiivse formatsiooni positsioonilt rääkimises/kirjutamises. Diskursiivsed formatsioonid, millega iniviidid on seotud, on kujundatud diskursiivsete formatsioonide kompleksi valitseva seisundi poolt, mida Pecheux nimetab "interdiskursiks". Radikaalne iniviidide lahtisidumine diskurssidest ja ümberliigitamine diskurssidesse on M. Pecheux' arvates võimalik vaid poliitilise revolutsiooni teel. M. Pecheux ja ta kolleegid muutsid oma vaateid 1970–80ndate vahetusel: M. Foucault' ning M. Bahtini mõju suurennes. Nad hakkasid oma uuringutes rõhutama diskursiivsete formatsioonide segunemist/segamist tekstides, tekstide heterogeensust ning ambivalent-sust. Poliitilise diskursi uurimisega paralleelselt huvituti ka sellistest kirjallikest diskurssidest nagu kooliõpikud ja kiriklik diskurss. Praegu on M. Pecheux' ja ta kolleegide huvikeskmes töökohtade-ametiasutuste suuline ja kirjallik diskurss.

2. Kriitiline lingvistika

Suund, mis kujunes 1970ndatel Suurbritannias (Kress, Hodge 1979), on suuresti seotud Michael Halliday "süsteemse keeleteooriaga". Kriitiline lingvistika vastandus tekstide praktilise

analüüsimisega M. Pecheux' abstraktsemale diskursiivsete formatsioonide uurimisele. Kriitiline lingvistika nägi teksti grammatilisi omadusi tähenduslike valikutena keele grammatilise süsteemi poolt võimaldatavast. Näiteks arengumaid käsitlevates briti meediatekstides asetati arengumaade vaesed sihiliste verbide objektiks, mitte kunagi aga sihiliste verbide subjektiks. Selline grammatiline valik tekstis tegi arengumaade vaestest passiivsed ohvrid, s.o minimeeris võimalused esitada neid kui aktiivseid tegutsejaid. Niisugused grammatilised valikud meediatekstis panustasid valitsevate suhete taastootmist, st grammatika töötas ideoloogiliselt. Kriitiline lingvistika keskendus ka leksikaalse valiku ideoloogilise toime uurimisele. Uuriti peamiselt meediadiskursi, aga ka haridusdiskursi, tähelepanu pöörati suulisele dialoogile, intervjuudele.

3. Sotsiaalsemiotika

1980. aastatel pöördus osa kriitilise lingvistika esindajatest sotsiaalsemiotikaks nimetatavasse suunda (Hodge, Kress 1988). See lähenemine on keskendunud tekstide multisemiootilisele iseloomule, uurib visuaalse imidži analüüsimise võimalusi (renessansiaegest kunstist pressifotode ja televisiooni imidžini) ning keele ja visuaalse imidži suhtestikku (Kress, van Leeuwen 1990). Kress ja van Leeuwen proovivad "süsteemse lingvistika" kategooriaid rakendada visuaalse imidži analüüsimisel; uurivad seda, kuidas need kategooriad on pildides materiaalselt realiseeritud.

Näiteks "süsteemsed" tekstuaalsed kate-
gooriad 'antud' ('given')–'uus' ('new')
realiseeritakse pildi kompositsioonili-
ses struktuuris kõige sagedamini järg-
miselt: 'antud' asetseb vasakul ja 'uus'
paremal. Sotsiaalsemiootika pöörab
"kriitilisest lingvistikast" enam rõhku
tekstitüüpide (žanrite) taastootmis- ja
tõlgendamispraktikale ning tekstidele,
orienteerutakse ka diskursis toimuva
võitluse ja ajalooliste muutuste uurimi-
sele. Žanri mõiste, nähtud Mihhail Bah-
tini järgi dünaamilisena, ja tekstide
intertekstuaalne analüüs on saanud siin
kesksemaks kui konventsionaalses kee-
leanalüüsis (Kress, Threadgold 1988,
Lemke 1995, Thibault 1991). Tegel-
dakse ka meediadiskursi analüüsi, mis
milles on ühendatud lingvistika ja kul-
tuuriuurimus (vt Montgomery ja Tol-
son rmt-s "Broadcast Talk", 1992).

4. Sotsiokultuuriliste muu- tuste ja diskursiivsete muu- tuste suhte analüüs

Suuna peaesindaja Norman Fairclough
on kasutanud oma töödes M. Bahtini,
G. Kressi ja T. Threadgoldi (Kress,
Threadgold 1988) poolt sõnastatud
mõisteid:

1) žanr (*genre*) – mingile sotsiaalsele
praktikale vastav keelekasutusviis;

2) diskurs (discourse) – keelekasu-
tusviis konstrueerimaks seonduvat elu-
valdkonda mingis perspektiivis;

3) hääl (*voice*) – mingile sotsiaalsele
identiteedile vastav keelekasutusviis;

4) diskursikord (*order of discourse*) –
mingi sotsiaalse valdkonnaga seotud
diskursiivsete praktikate kompleks ehk

mingi sotsiaalse valdkonnaga seotud
žanrite, diskurside ja häälte liigenda-
tud konfiguratsioon.

N. Fairclough (1989, 1992) on uuri-
nud sotsiokultuurilise muutuse ja dis-
kursiivse muutuse suhet, näiteks kom-
munaalteenuste tarbekaubastumist
Suurbritannias. See on protsess, milles
kommunaalteenuseid koheldakse tu-
rustamisel nagu tarbekaupa. Uuritud on
diskursi muutumist, s.o diskurside ja
žanrite segunemist tekstides, mis viib
erinevate diskursiivsete praktikate va-
heliste suhete ümberliigendamisele ins-
titutsioonides (ja institutsioone läbi-
valt); samuti piiride nihkumist diskursi-
korras. Näiteks üheks oluliseks muutu-
seks Briti institutsioonide diskursiiv-
etes praktikates on avaliku diskursi
"konversatsiooniliseerumine", s.o kon-
versatsiooni simuleerimine avalikus
sfääris, mis nihutab piiri avaliku sfääri
diskursikorra ja erasfääri diskursikorra
vahel. Fairclough' järgi rajaneb piiri
muutumine avaliku sfääri ja erasfääri
vahel osaliselt nihetele diskursiivses
praktikas. Fairclough on tegelenud ka
arsti ja patsiendi dialoogi, ülikoolide
reklaami ning pressis esitatud intervjuu-
de eritlemisega.

5. Sotsiokognitiivne meetod

Enamik selle suuna põhiautori Teun A.
van Dijki 1980ndatel kirjutatud uuri-
mustest keskendub etniliste eelarva-
muste ja rassistlike vaadete taastoot-
misele diskursis. T. A. van Dijk on kä-
sitlenud pressis esitatud uudiseid, mis
kajastavad põgenike ja tühjade majade
hõivajatega seonduvat; samuti valgete

hollandlaste ja kalifornialaste suulisi avaldusi vähemuste kohta (van Dijk 1985, 1987); ka meedias esitatud uudiste rolli rassistlike vaadete taastootmisel. Ta on ühitanud kvantitatiivset ja kvalitatiivset meetodit tuhandete Briti ja Hollandi pressis avaldatud artiklite eritluses, mille tulemusena avastas, et kõige sagedamini ajakirjanduse ning igapäevase kõne vahel korreleeruvateks teemadeks on immigratsioon kui invasioon, immigrandid ja pagulased kui parasiidid, kuritegevus, vägivald ning kultuurierinevuste problemaatika. T.A. van Dijki viimases raamatus diskursist ja rassismist (1993b) on ta esitanud hüpoteesi, et eliit mängib otsustavat rolli rassistlike vaadete taastootmisel. Praegu on ta keskendunud võimu kuritarvituse üldprobleemidele ja ebavõrdsuse taastootmisele ideoloogiate kaudu. Van Dijki (1989) järgi on kõige enam võimu isikul, kes kontrollivad enamikku diskursi dimensioonidest (s.o ettevalmistus, osalised, teemad, stiil, retoorika, interaktsioon jm). Ta väidab, et diskursi struktuuride ja sotsiaalsete struktuuride vahele ei saa konstrueerida otsest suhet, sest need on alati vahendatud personaalse ja sotsiaalse tunnetuse kohtumisest, nende interferentsist. Van Dijki arvates on paljudes kriitilise lingvistika ja teiste kriitilise diskursianalüüsi suundade töödes just tunnetamine puuduvaks ühenduslüliks. Selle lüli puudumine ei võimalda näidata, kuidas ühiskondlikud struktuurid on teksti/kõne kaudu ellu kutsutud, seadustatud.

6. Lugemisanalüüs ('Lesartenanalyse')

Lingvist Utz Maas, kes on "lugemisanalüüsi" suuna peaesindajaks, lähtub Michel Foucault' ideedest, kombineerib neid hermeneutilise meetodiga. U. Maas käsitleb diskursi "kui sotsiaalse praktikaga korreleeruvaid keelelisi vorme, mida saab uurida sotsioloogiliselt ja ajalooliselt". "Tekstianalüüsist saab diskursianalüüs siis, kui diskurs on suhteseoses ajalooliselt kujunenud sotsiaalse praktikaga" (1984, lk 18). Diskurs ei ole Maasi arvates aegruumi poolt ekstensionaalselt (objektiivselt) määratletud suvaline tekstikorpused, vaid pigem sisu alusel intensionaalselt määratletud tekstikorpused, näiteks saksa natsionaal-sotsialismiga suhteseoses olev natsidiskurs. "Lugemisanalüüs" on uurinud neid "reegleid", mille abil moodustatakse mingi spetsiifiline diskurs (nt natslikku teksti moodustavad "reeglid"). U. Maasi käsituses on iga tekst suhestatud teiste tekstidega nii sünkroonselt kui ka diakrooniliselt, see suhtestik on kaasaatud diskursi määratlemisse. Maas eemaldus tekstide formaalsest analüüsimisest (tekstilingvistikast) sellepärast, et nimetatud lähenemisviis võimaldab eritleda vaid teksti immanentseid aspekte, ei võimalda aga diskursi spetsiifilisuse üksikasjalikumat avamist. Näiteks poliitiline diskurs on määratletud sotsioajaloolise konteksti kaudu (poliitika kui sotsiaalne praktika). Maasi arvates on need poliitilise diskursi analüüsid, mis ei ole orienteeritud kontekstile, määratud läbikukkumisele. Lisaks natsidiskursile (Maas 1984) on ta uurinud igapäevadiskursi (Maas

1989): loosungeid, ajalehti, üliõpilasliidrite kõnesid, arstiresepte. "Lugemisanalüüsis" on oluline ajaloolise dimensiooni ja hermeneutika osa, eriti vihjete eritlustes.

7. Duisburgi koolkond

Ka Duisburgi koolkond on suuresti mõjustatud Michel Foucault' teooriatest. Siegfried Jäger on keskendunud diskursi lingvistilistele ja ikoonilistele omadustele; samuti "kollektiivsetele sümbolitele" (*topoi*; nt maja, auto, immigratsioonilained), mis evivad tekstides olulisi sidustavaid funktsioone. S. Jägeri arvates on diskursid institutsionaliseeritud ja konventsionaliseeritud kõnevormid, mis on seotud käitumisega ja valitseva seisundiga ("Die vierte Gewalt", 1993, lk 5). Ta on käsitlenud diskursi kui teksti ja kõne voolu läbi aja (samas, lk 6). Igal diskursil on S. Jägeri järgi ajaloolised juured, millel on mõju praegusele ja tuleviku määratlemisele. Erinevad diskursid on tekstides läbi põimunud ("*diskursives Gewimmel*") ja ainult diskursianalüüs võimaldab selle kaose lahtiharutamist. Nii nagu Maas on S. Jägergi töötnud välja eksplitsiitse mitmeastmelise meetodi, mis sobib diskursifragmentide süstemaatiliseks analüüsimiseks ja võimaldab uurida intertekstuaalsust. Vastandina Maasile keskendub S. Jäger oma tekstieritlustes "kollektiivsetele sümbolitele" ja kõnekujunditele, peamiselt metafooridele. Koos Margret Jägeriga on ta on uurinud saksa parempoolsete diskursi (1992). Nad on analüüsinud ajakirjandust, mis on üllitatud parempoolsete

rühmituste poolt; käsitlenud sellele auditooriumile suunatud tekstide keeleliste elementide ja stiilide üldisi iseloomujooni (konkreetsed sümbolid, apartheid, agressiivsus, ebademokraatlikkus jm).

8. Diskursiajalooline meetod

Seda meetodit viljelev Ruth Wodaki uurimisrühm Viinis on Basil Bernsteinist lähtuva sotsiolingvistilise taustaga. Wodak ise on mõjutatud ka Frankfurdi koolkonnast, eriti Jürgen Habermasi formaalingvistika-kriitikast. Institutsionaalne suhtlus, kõnebarjäärid kohutus, koolis ja haiglas, seksism, antisemitism ning rassism tänapäeval on olnud Wodaki rühma huvitanud valdkondadeks. Üheks peamiseks eesmärgiks on sel kriitilisel suunal olnud praktiline rakendus. 1990. aastal viidi lõpule pärast Teist maailmasõda Austrias esinenud antisemitismi interdistsiplinaarne uuring, millega analüüsiti detailselt antisemiitlikel stereotüüpidel rajaneva imidži ("*Feindbild*") ehitust, nagu see avaldus Austria avalikus diskursis presidendikandidaat Kurt Waldheimi (kui natsi) "paljastamise" kampania käigus 1986. aasta presidendivalimistel. Uuringu teostamiseks töötati välja diskursiajalooline meetod. Selle lähenemisviisi erijooneks on taotlus taustinformatsiooni võimalikult ammendavalt ja süsteemselt integreerida paljude kirjaliku ning suulise kõne kihide analüüsis ja interpretatsioonis. Sellele uuringule järgnesid eelarvamusi ja rassismi käsitlevad uurimistööd (välismaalastest, võõrtöölitest, pärismaistest

vähemustest jm). Wodaki grupp töötab läbi T. A. van Dijki sotsiokognitiivse lähenemise, võttis sealt üle teksti tootmiseks ja mõistmiseks olulisi skeeme (sotsiopsühholoogilised teooriad teksti planeerimise ja tekstist arusaamise kohta, Wodak 1992). Diskursiajalooline meetod kujundati võimaldamaks kaudsete eelarvamuslike väljenduste analüüsi, samuti identifitseerimaks ja paljastamaks koodi ning vihjeid, mis sisalduvad mingis eelarvamuslikus diskursis. Tekstitootjate poolt kasutatud vihjetest saavad lugejad aru vaid siis, kui nad suudavad identifitseerida objekti ja tausta, millele viidatakse. Vihjamisstrateegia kasutamine on võimaldanud kirjutajatel/rääkijatel kergemat vastutusest taganemist kui otsesõnu väljendumine.

*

Siin lühidalt kirjeldatud suundade/koolkondade esindajad ei tunnista kriitilist diskursianalüüsi objektiivseks sotsiaalteaduseks, nad käsivad seda kui angažeeritud distsipliini. Kriitiline diskursianalüüs on olnud seotud peamiselt uusvasakpoolsete, minoriteetide ja feministide häälega. Resümeerivalt võib öelda, et kriitilise diskursianalüüsiga tegelevate uurijate põhiprobleem on paljuski lähtunud tõdemusest, et diskursiivsed praktikad evivad olulist ideoloogilist mõju. Diskursiivsed praktikad võivad aidata toota ja taastoota ebavõrdseid võimusuhteid sotsiaalsete klasside/rühmade, etnilise ning kultuurilise enamuse ja vähemuse, naiste ning meeste vahel eelkõige selle kaudu, kuidas nad kujutavad nähtusi ja millistesse

positsioonidesse nad rühmitavad inimesi. Kriitilise diskursianalüüsi kasutamise poliitiliseks eesmärgiks on olnud tänapäeva diskurssides seni kehtinud/kehtivate võimusuhte ümberjagamine (nt poliitilise korrektsuse nõudmise teel). Siiani on kriitiline diskursianalüüs taotlenud

(1) mudeldada mingi eluvaldkonnaga seonduvat keelekasutust pelgalt sotsiolingvistilisest vaatevinklist lähtudes (nt mingi ühiskonna poliitilise diskursi, mingi erialalise diskursi mudeldamine) või

(2) kasutada mingi valdkonnaga seotud diskursi eritlemist ühe komponendina sotsiaalse praktika mudeldamises (nt mingi perioodi ajakirjanduse diskursi eritlemise kasutamine selle perioodi kultuuri või poliitilise olukorra modelleerimisel).

Viimase alaliigina võib käsitleda mingi kaasuse diskursi ja/või selle kaasusega seotud diskursi eritelu kaasamist kaasuse rekonstrueerimisse (nt presidendikandidaatide teledebati diskursi eritlemine valimiskampaania analüüsis).

Kirjandust

Prantsuse diskursianalüüs:

M. Pecheux, *Language Semantics and Ideology*. London, 1982.

M. Pecheux, *Discourse – structure or event? Rmt-s: Marxism and the Interpretation of Culture*. Ed. C. Nelson, L. Grossberg. London, 1988.

Kriitiline lingvistika:

R. Fowler, R. Kress, *Critical Linguistics*. Rmt-s: *Language and Control*. Ed. R. Fowler et al. London, 1979.

G. Kress, R. Hodge, *Language as Ideology*. London, 1979.

Sotsiaalsemiootika:

- R. Hodge, G. Kress, *Social Semiotics*. Cambridge, 1988.
- G. Kress, T. Threadgold, *Towards a social theory of genre*. *Southern Review* 21, 1988.
- G. Kress, T. Van Leeuwen, *Reading Images*. Deakin University, 1990.
- J. Lemke, *Textual Politics*. New York, 1995.
- Broadcast Talk. Ed. P. Scanell. London, 1992.
- P. Thibault, *Social Semiotics as Praxis*. Minneapolis, 1991.
- Sotsiokultuurilise muutuste ja diskursiivsete muutuste suhte analüüs:**
- N. Fairclough, *Language and Power*. London, 1989.
- N. Fairclough, *Discourse and Social Change*. Cambridge, 1992.
- N. Fairclough, *Critical discourse analysis and the marketization of public discourse: the universities*. *Discourse and Society* 1993, 4/2, lk 133–168.
- N. Fairclough, *Conversationalization of public discourse and the authority of the consumer*. Rmt-s: R. Keat et al., *The Authority of the Consumer*. London, 1994.
- N. Fairclough, *Media Discourse*. London, 1995.
- Sotsiokognitiivne meetod:**
- T. A. Van Dijk, *Prejudice in Discourse*. Amsterdam, 1985.
- T. A. Van Dijk, *Communicating Racism*. London, 1987.
- T. A. Van Dijk, *Structures of Discourse and Structures of Power*. Rmt-s: *Communication Yearbook* 12. Ed. J. A. Anderson. Newbury Park, C. A., 1989, lk 18–59.
- T. A. Van Dijk, *Principles of critical discourse analysis*. *Discourse and Society* 1993, 4/2, lk 249–283.
- T. A. Van Dijk, *Discourse and Elite Racism*. London, 1993.
- Lugemisanalüüs ('Lesartenanalyse'):**
- U. Maas, *Als der Geist der Gemeinschaft seine Sprache fand*. Opladen, 1984.
- U. Maas, *Sprachpolitik und politische Sprachwissenschaft*. Frankfurt/Main, 1989.
- Duisburgi koolkond:
- Die vierte Gewalt. Rassismus in den Medien. Hrsg. S. Jäger, J. Link. Duisburg, 1993.
- S. Jäger, M. Jäger, *Aus der Mitte der Gesellschaft*. Duisburg, 1992.
- Diskursiajalooline meetod:**
- R. Wodak et al., "Wir sind alle unschuldige Täter". *Diskurshistorische Studien zum Nachkriegsantisemitismus*. Frankfurt/Main, 1990.
- R. Wodak, *Strategies in text production and text comprehension: A new perspective*. Rmt-s: *Cooperating with Written texts. The pragmatics and Comprehension of Written Texts*. Ed. D. Stein. Berlin, New York, 1992.

TIIT HENNOSTE

KAANON. KAAANAN

Viimastel aastatel on eesti ühiskonnas toimunud suur murrang. Sealjuures on palju räägitud eesti kirjanduse lõpust, valmissaamisest, lagunemisest jms. Sel-line jutt viib alati tagasi küsimuse juurde kirjanduse kaanonist. Mis sellest saab? Kas see muutub? Kas see jääb? *Etc. etc.* Kaanoni küsimus on õhus. Kuid mingil põhjusel pole temast seni räägitud. Käesolev artikkel, mille aluseks on ettekanne konverentsil "Eesti luule 3. aastatuhande lävel" (22.–23. 10. 1997 Tartus), on üks katse väljakutsele vastata.

Artikkel koosneb kahest osast. Esimeses annan lühikese teoreetilise ülevaate kaanoni-problemaatikast. Ma ei viita igal üksikjuhul allikatele. Olgu vaid öeldud, et kokkuvõtteid rahvusvahelisest kaanoni-arutelust ja viiteid kaanoni-teoreetilistesse küsimustesse süvenemiseks leiab järgmistest leksikonidest: Meyer Howard Abramsi "A Glossary of Literary Terms", Jeremy Hawthorni "A Concise Glossary of Literary Theory" ning Frank Lentricchia ja Thomas McLaughlini "Critical Terms for Literary Study". Teoreetilistest kontseptsioonidest on sellele teemale olulised olnud retseptsiooniestetiika, empiiriline kirjandusteadus, feminism, uushistorism ning Bahtini ja tema järgijate seisukohad. Meie kirjandusele lähedasi näiteid leiab soome uurijatelt,

eelkõige empiirilise kirjandusteaduse järgijailt, nt Juha Niemi raamatust "Kirjallisuus instituutiona" ning Markku Ihoneni ja Yrjö Varpio toimetatud kogumikust "Helmisimpukkajoki. Kirjallisuushistoria tänään".

Artikli teises osas vaatlen nende üldistuste taustal eesti luulekaanoni probleeme.

Mis on kaanon?

Kaanoni mõiste pärineb ristiusu kirikust, kus tal on mitu tähendust: eeskiri või tava, mille järgimine on kohustuslik; suur liturgiline heliteos; kiriku sisekorda jms sätestavad määrused ja korraldused; pühakute nimistu jne. Lisaks on kaanonil ka muid tähendusi, nt on kaanon imitatsiooni erivorm, laul, milles eri hääled laulavad sama laulu ajalises nihkes.

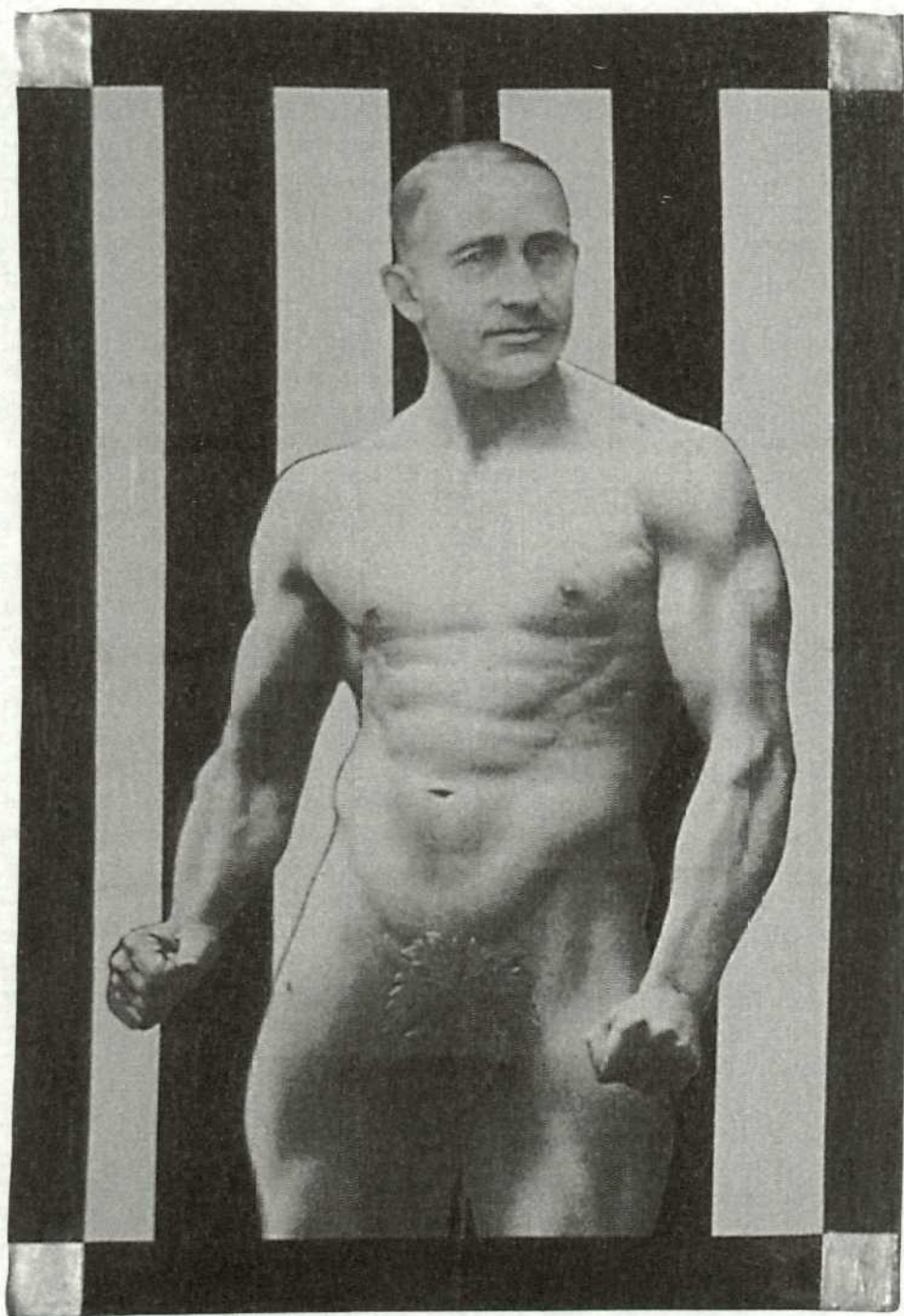
Kirjandusteaduses on kaanonil olnud kaks põhilist tähendust. Varasemas kasutuses tähistas ta töid, mis vaieldamatult kuuluvad antud autorile. Uuemas kasutuses on kaanon valik kirjandusteoseid (ja nende autoreid), mis on välja valitud toetudes nende kirjanduslikule kvaliteedile ja tähtsusele. (Tavaliselt kasutatakse sel puhul ka "klassika" mõistet.) Kaanonisse kuuluvatest teostest

MALL NUKKE.

"Legend rahast".
1997.

Fragment triptühhonist

MALL NUKKE.

"Legend rahast".
1997.
Fragment triptühhonist

kirjutatakse rohkem, neist tehakse uurimusi, neid võetakse antoloogiatesse, õpetatakse koolis ja ülikoolis jne.

Muidugi erinevad kiriku ja kirjanduse kaanon. Kirjanduse kaanon on olnud eelkõige mitteametlik, põhiliselt implitsiitne (mitte eksplitsiitselt kirja pandud), väga uduste piiridega ja avatud muutustele. Kaanonist ei kirjutatud kuigivõrd, see oli pigem intuiitiivne ja praktiline mõiste. Ükski teoreetiline kontseptsioon ei ole kasutanud kaanoni mõistet olulisena oma mõistevõrgustikus. Praktilised kaanoniotsustused tehti tavaliselt institutsionaalselt. Kaanoni kirjanduses määrasid eelkõige ülikoolid. Kaanon oli sellisena paljude (tihti väljendamata) normide, standardite ja nõuete ühtelangemine, mille seas üheks keskseks on olnud teoste kõrge intellektuaalne ja kunstiline väärtus ning nende tõendatud jõud hõlmata olulisi inimlike väärtusi (M.H. Abrams). Sellisena peeti kaanonit objektiivseks nähtuseks, milles paljud subjektiivsed erimeelsused tasandusid. Kanoniseeritud ja mittekanoniseeritud tekstide vahel oli oluline piir. Osa autoreist kasutab kanoniseeritute kohta terminit "kirjandus" ja mittekanoniseeritute kohta "parakirjandus". Viimasesse kuulus tavaliselt hulk ajaviitekirjandust, ajakirjaluulet jms.

Viimase 10–15 aasta jooksul, nn postmodernismi ajajärgul, on kaanoni-käsitluses toimunud olulised muutused. Kaanonit on asunud teoreetiliselt uurima, tema kohta on tehtud olulisi üldistusi ja lisaks on asunud mitmetes kirjandustes vana kaanonit ka praktiliselt muutma. Selle taga on eelkõige postmodernistlikud kirjandusteooriad, mis hakkasid vanu tekste teistmoodi lu-

gema, ja ühiskonnas toimunud muutused, eelkõige nn suurte narratiivide kokkuvarisemine.

Järgnevalt esitan lühidalt need järeldused, mis neist uurimustest mulle olulised on. Kõigepealt mõned üldistused kaanoni olemuse ja omaduste kohta:

* Kaanon pole midagi ebateadlikult kujunenut, vaid paljude teadlike valikute tulemus. Kuna valijaid on palju ja nende eesmärgid ning arusaamad kaanonist erinevad üksteisest, siis kujuneb kaanoniks midagi keskmist. Kuid neis valikutes toetutakse ikkagi mitmesuguste teooriatele ja ideoloogiatele, mitte mingile hea kirjanduse mallile.

* Sellisena pole kaanon midagi objektiivset, tema taga on ikka väga tugevalt olnud ideoloogia, olgu europotsentristism, rassism, seksism, imperialism, kommunism. Eliidi ja privilegeeritud klasside huvid ja väärtused on teoste kaanonisse valimisel oluliseks aluseks.

* Kaanoniks kuulutatut püütakse säilitada koos kogu ühiskonnaga kui osa kultuuriajaloolisest pärandist (lugeja õpib seda koolis, see on tema jaoks tõeline, õige kirjandus). Mittekanoonilised tekstid, autorid, kirjutamisviisid jms jäävad väljapoole meelepeetava piire ja ununevad, kui nende staatus ei muutu.

* Kirjandusuurijad on eelkõige diskursuse valvurid ja eestkostjad. Nende eesmärk on säilitada seda diskursust, milles nad töötavad. Kui vaja, siis laiendada ja arendada ning kaitsta teda teiste diskursuste eest, aidata uustulnukatel diskursuses kohaneda ja otsustada, kas ja kui hästi on nad diskursuse omandanud. Teatud kirjutised on mingile uurimisdiskursusele sobivamad kui teised.

Need sobivad kaanonisse paremini. Seega aitab ka uurimisdiskursus kaanonit püsti hoida.

* Kaanon pole lihtsalt kogum autoreid ja tekste, vaid võrk suhteid kirjandussituatsiooni sees ja sellest väljapoole. On oluline leida need komponendid, mis lubavad mingit teksti või autorit kanoniseerida ja vastupidi. Näiteks Bahtin on rääkinud kirjandusžanrite kanoniseerumisest, mille jooksul teatud ajutised normid ja konventsioonid kivistuvad universaalideks. Seega, me peame kõnelema kõigist kirjandussituatsioonikomponentidest ja nende kaanonitest: tekstid, keel, tekstitegemisviisid, osalejad, olukord jne. Eri autorid/tekstid võivad sel juhul mahtuda kaanonisse kas koos kõigi oma komponentidega või ainult osaga neist. Peaasi, et "sissetõmbavad" komponendid oleksid tugevamad kui "väljaviskavad". Seega pole kaanon nt kirjandusvooluline produkt, vaid palju udusem nähtus, kuigi voolud/suunad moodustavad kanoniseerimisel ühe olulise aluse.

* Kirjanduslik kaanon on palju laiem nähtus kui kirjandus. See on poliitiline, ideoloogiline, pedagoogiline, majanduslik nähtus. Väga paljud ühiskonna institutsioonid on huvitatud kaanoni olemasolust ja stabiilsusest. Muide, tihti pole need institutsioonid või isikud seejuures üldse huvitatud kirjandusest enesest. Mida vähem neid institutsioone on ja mida kirjanduskeskemad nad on, seda kergem on kaanonit lõhkuda.

* Kaanoni muutmine on paljuski seotud keele- ja kirjandusõpetuse pedagoogika muutumisega: valitud on nt need tekste, mis sobivad koolis kasutatava keeleõpetuse meetodikaga (klassikaline

keeleõpetus toetub suuresti kirjandusklassika tekstide lugemisele), ning neid, mis sobivad vastavas ühiskonnas kirjanduse kaudu edastatavate väärtuste illustreerimiseks ja õpilastesse viimiseks. Kanoniseerimine pole seega hea ja halva kirjanduse piiritlemine, kuigi nii tavaliselt mõeldakse. Tegelikult on tegu vastava ajastu normisüsteemi produktiga.

* Kaanon on kohati väga subjektiivne, st olulised lugejad võivad sinna tuua ka autoreid, kes üldiselt kaanonisse ei sobi, kuid kes neile meeldivad või vastupidi. On hulk võimalusi, kuidas tuua kaanonisse autoreid ja teoseid, mis ei sobi kaanoni tuumaga. Neile antakse tavaliselt vabandavaid nimesid: noorusvallatus, eksperiment, nali, nõrgem teos jne. Ka autor ise võib kas tahta tulla kaanonisse või sellest hälbida.

* Kaanoni sees on osa autoreid keskesed ja osa marginaalsed. Autor võib tõusta kaanonis tagantjärele (klassikaline on John Donne'i juhtum). Kui autor on juba keskmesse saanud, siis püsib ta seal väga tugevasti. St kergem on kirjanikke/tekste kaanonisse juurde tuua kui välja tõrjuda ja kergem on neid keskmes hoida kui sealt perifeeriasse tõrjuda.

Kanoniseerimise puhul on olulised kaks probleemi: kes on kanoniseerijad ja kuidas see kanoniseerimine käib. Kaanoni loojad, muutjad ja konkreetsete teoste või autorite kanoniseerijad on nn mõjukad lugejad (Juha Niemi termin). Nendeks on kirjanikud, kirjastajad, toimetajad, kriitikud, kirjanduse müüjad, õpetajad ja õppejõud, raamatukogutöötajad, kultuuriametnikud jmt. Need mõjukad lugejad jaotuvad kahe parameetri alusel. Esiteks, nad on

jaotatavad isikuteks ja institutsioonideks (kes muidugi tegutsevad isikute vahendusel). Teiseks on nad jaotatavad vahetult ja vahendatult tegutsevateks. Esimesed on sellised, kes ise teosega kokku puutuvad ja selle üle mõtlevad. Teised on sellised, kes toetuvad eelmise rühma teatud liikmete otsustele ja selle põhjal oma arvamused kujundavad. Viimaste seas on oluline institutsioon riik, kes on küll kaudne, kuid väga mõjukas otsustaja.

Kanoniseerimisprotsessi saab jaotada mitmeti. Üks võimalus on jagada ta neljaks põhietaipiks selle mõjukate lugejate kihi järgi, kelle jaoks autor kaanonisse kuulub. Esimeses etapis on autor/teos kodumaal väikese, kuid mõjuka rühma poolt heaks kiidetud. Teises etapis järgneb sellele üldine heakskiit suure mõjuka lugejarühma poolt. Kolmas ja neljas etapp sisaldavad samasugust heakskiitu rahvusvahelisel tasemel.

Teine võimalus on jagada protsess osadeks toetudes sellele, et erinevate rollidega mõjukad lugejad ei tule kanoniseerimisprotsessi sisse mitte korraga, vaid eri ajal. Alguses on autor ja kirjastaja. Kirjandusteos ja autor võivad jääda kõrvale kohe alguses, kui autor end avaldada ei soovi või kirjastaja teost kirjastada ei võta. Järgmine filter kanoniseerimise teel on kirjanduskriitika. See loob teosele esimese avaliku tähenduse. Kriitika võib nii teost esile tõsta kui ka nt õpetada hoopis kirjanikku, kuidas see peaks kirjutama, et olla kaanonisse sobiv. Selle filtriga seotud probleemirühma koonduvad nt põlvkonnakriitika probleemid, pisikeste omakirjastuste probleemid jms. Paralleelselt kriitikaga, kuid tavaliselt selle

järeel teevad oma valiku lugejad ja kirjanduspreemiad. Edasi tulevad kirjandusuurimine ja -ajalugu. Alati eeldatakse, et kriitika võib eksida ja et kirjandusuurimine parandab vead. Selliselt on just uurijad kesksed kanoniseerijad. Nemand on ka eelkõige need, kes võivad tagantjärele muuta autori saatust ja staatust. Järgmine aste on kirjandusõpetus. Seal valitakse pedagoogiliselt sobivaid teoseid ja õpetatakse ka lugemisviise, mis sobivad kirjanduskaanoniga või selle kesksete teostega.

Eelnev jutt puudutas seda, kuidas on muutunud kaanoni tõlgendamine. Lisaks on viimasel ajal püütud olevaid kaanoneid ka praktiliselt muuta. Siin on kaks suunda:

* Pehme suund leiab, et kaanonit tuleb muuta, laiendada, avardada, mitmekesistada, nii et ta rohkem ja teadlikult peegeldaks eri ühiskonnarühmade huve. Siin on olnud kaks kesket muutustesuunda. Esimene tendents on muuta kaanonit multikulturaalseks ja arvestada enam vähemusi. Teine tendents on hierarhismivastane: tuua sisse ja arvestada rohkem populaarkultuuri.

* Radikaalne suund leiab, et standardne kirjanduskaanon tuleb kaotada ja asendada mitme pisikaanoniga. Selle suuna olulisemad esindajad on ilmselt radikaalfeministid, kes hakkasid looma oma, rivaalset kaanonit, mis ei pidanud asendama olemasolevat, vaid olema sellele alternatiiviks.

Siin tuleb teha üks oluline terminoloogiline märkus. Kuigi eri kirikud ei pea kanooniliseks samu raamatuid, leiavad nad, et ainult üks kaanon saab olla korrektne. Kui kirik otsustaks, et ükski kaanon ei saa omada absoluutset

autoriteeti, vaid kaanonid lihtsalt väljendavad eri kirikute vajadusi ja vaatepunkte, siis muutub kogu kaanoni idee küsitavaks. Seega, kui räägime traditsioonilises mõttes defineeritud kaanonist, siis saab olla kas üks kaanon või üldse mitte kaanonit. Sama kaanoni peale saab ehitada mitu erinevat kirjanduslugu. Aga see on pehmemas kirjandusmaailmas eelkõige terminoloogiline probleem.

Eesti luulekaanon. Mitu luulekaanonit on olnud?

Eesti luulekaanoneid on olnud kaks-kolm, olenevalt tõlgendusest. Esimene kaanon valitses 19. sajandi luules ja oli rahvusromantilise tuumaga (nagu eespool öeldud, ei ole kaanon vooluline mõiste, tuum väljendab siin üksnes statistilist keset).

Selle kaanoni lammutasid nooreestlased eesotsas Suitsu ja Tuglasega ja asendasid ta uusromantilise tuumaga luulekaanoniga. Uue kaanoni põhialused pandi paigale käesoleva sajandi alguses. Seda kaanonit on pidevalt korastatud, täiendatud, laiendatud, kitsendatud, parandatud. Selle muutjad saab esitada luuletajagruppide ning nendega seotud oluliste kriitikute/uurijate kaudu ja jagada nad kahte suurde rühma: need, kes soovisid kaanonit muutes selle aluseid säilitada, ja need, kes soovisid ühtlasi muuta ka kaanoni aluseid.

Esimeste põhieesmärgiks oli üldiselt kaanonit nii kohendada, et ka nemad sellesse rahulikult ära mahuksid. Olulisemad kaanonisäilitajad on olnud n-ö

noorurid 1920. aastate lõpus, arbujad, väliseesti uus luule sõja järel, arbujade suuna taastajad 1950. aastate lõpus, kassetipõlvkond ja selle järelvägi.

Muutmise on katsetanud futuristid 1920. aastate algul, Laaban jt sürrealistid pärast sõda, 1970. aastate alguse modernism (Ehin, Rummo "Saatja aadress"), 1980. aastate lõpu uuendajad (Kivisildnik, Krull ja Co).

Aluste kõigutamisel pole olnud siiski kuigivõrd tulemusi. Osa kõigutajaid muutus ajapikku ise kaanonile sobivamaks, osa aga on vaikselt ja vähehaaval kaanonisse imporditud uurijate poolt.

Ainus tulemusi andnud katse kaanonit asendada tehti pärast sõda, eelkõige 1950. aastate algul, kui stalinistlik kirjandusuurimine pakkus kaanoni aluseks oma ideoloogiale toetuvat kirjanduspilti ja rahvuslased eksiilis enda oma. See katse kestis väga lühikest aega. Väliseesti kaanon ei kujunenudki korralikult välja. Praegu sulavad need tööd suurde kaanonisse kokku. Nõukogude kaanon küll tehti kiiresti valmis, kuid tema eluiga oli vaid mõni aasta. Ta andis põhikaanonisse omad pisilisan did, mida aja jooksul on üha enam välja puhastatud.

Seega on sajandi algul loodud luulekaanon püsinud oma alustes ja keskmetes põhiliselt samasugusena läbi kogu selle sajandi.

Eesti luulekaanoni põhinormid

Järgnevalt vaatleme seda olevat eesti luulekaanonit konkreetsemalt. Esimesena toome välja kaanoni põhilised normid. Loend on esialgne ja vajab ilm-

selgelt täiendamist ja täpsustamist. Osa normidest on kaanonis määratletud positiivsetes terminites (nii peab), osa aga negatiivsetes terminites (see ei sobi).

Eesmärgid ja sisu:

*luule on sotsiaalne asi, eesti rahva südametunnistus;

*luule peab olema rahvuskeskne, eestlane ja Eestimaa on olulisimad;

*hea on sotsiaalne ohutunne, äng, kaotusvalu, isamaasuhe;

*ei väikekodanlikkusele, tarbijalik- kusele, tarbeluulele;

*vorm-sisu: sisu on esmatähtis, vorm jääb vahendiks.

Autor:

*hea on kultuurikesksus ja haritus;

*luuletaja on inimlikem inimene;

*luuletaja on tähtis persoon, seetõttu tuleb talle esitada kõrgeid nõudmisi;

*ei kõlba riigitrudus olenemata võimust;

*veidi hull võib olla.

Vorm:

*püüe originaalsusele on hea, kuid liigne originaalsus halb;

*hea käsitööoskus ja korralik vorm (ka hea vabavärss) on head;

*tihedus, intensiivsus on positiivne asi;

*maha udusus, ebamäärasus.

Keel:

*keeles on tähtis ilu, keeleline musi- kaalsus, sõnakatedraalid;

*ei ropendamisele, argikeelele, sõna- mängudele, keelelõhkumistele.

Toon:

*luule on tõsine asi;

*autori kurbus, kerge nukrus on po- sitiivne tunne;

*maha liigsed afektid, liigsed tunded;

*sobib huumor, kerge nali;

*argisus ei kuulu luulesse.

Eesti luulekaanoni kesksed autorid, nii pühakud kui õndsad, on üldteada: Suits, Under, Alver, Rummo jt.

Samuti on üldteada autorid, kes jää- vad kaanoni servale ja ei taha kuidagi tervikuna kaanonisse mahtuda: Kap- linski (probleemideks kosmopolitism, lahkulöömine Euroopa kultuurikesk- sest filosoofiast, argielu idealiseerimi- ne), Isotamm (räme keel, luuletamine pole töö), Enno (halb vorm, udusus), Visnapuu (eksperimendid, ropendami- ne, riigitrudus), Ehin ja Laaban (eba- tõsidus).

Võib tuua mitmeid huvitavaid erijuh- te luuletajate saatuses ja nende luule jagunemisest kaanoni sees. Esimene oluline näide on Visnapuu, kelle mahu- kas luule on pidevalt jagunenud kaano- nisiseks ja -väliseks. Sisse on pääsenud armastus- ja loodusluule, välja on jää- nud varased eksperimendid ja ropenda- mine ning hiline riigitrüü luule.

Teine klassikaline näide on Hiir, kes on olnud ilmselt eesti luuleloos suurim ise kaanonisse trügija, kuid kes alati suutis valesi valida. Nooruses valis ta futurismi, mis jäi kaanonist väljapoole oma keelemängudega. Seejärel valis ta töölaulud ja trüüduse Eesti riigile. Kumbki ei sobinud. Pärast sõda valis ta trüüduse nõukogude riigile. Ka see ei sobinud.

Kolmandaks heaks näiteks on sürrea- listlikud luuletajad, keda on mitmel põhjusel olnud raske tõrjuda ja keda on seetõttu kaanoni servale veetud mitme- suguste eufemismide abiga (mäng, eks- periment, huumor jms).

Viimaseks heaks kaanonivõitluse näi- teks on Kivisildniku juhtum. Ka tema

on olnud autor, kes on pidevalt ise soovinud kaanonisse pääseda ja pidevalt valesti valinud (ropendamise, masinlikkus, katse likvideerida originaalsust, liigne hullus jne). Samas on just tema ümber käivitunud suur vaidlus, mille põhiteemaks on, kas Kivisildnik on eesti luuletaja, tegelikult siis, kas Kivisildnik peaks mahtuma kaanonisse või mitte. Eesti luulekaanoni arhetüüpsetel tekstidel me siin ei peatu. Neid leiab igast kooli kirjandusõpikust piisavalt.

Eesti luulekaanoni erijooned

Eesti luulekaanoni kohta kehtib valdav osa artikli alguses toodud teoreetilisi väiteid. Siiski on sellel ka omad erijooned, millele tahaks tähelepanu juhtida.

Esiteks, eesti luulekaanonit on püütud hoida kogu aeg maksimaalsena nii autorite kui normide mõttes. See on oluline suund, eriti luules. Selles on nähtud eesti väikese kultuuri püsivuse olulist tagatist. Seega on vähe olnud päris tõrjutuid: eelkõige tarbeluule, amatöörid, mitterahvusliku ideoloogia kandjad. Samas on selline ideoloogia võimaldanud palju imitatsiooni, palju kaanonilaulmist epigoonide poolt.

Teiseks, väike ühiskond ja poliitilised olud on määranud, et kaanon on pidanud olema oma tuumas võimalikult püsiv. Püsivus, stabiilsus on olnud eriline väärtus, et hoida oma kultuuri tugeva surve all lagunemast.

Kolmandaks, kaanoni tuum on luules olnud selgelt rahvuslik-pedagoogiline-ideoloogiline. Kõik kanoniseeritud autorid kuuluvad kanoniseerimise teisele astmele (rahvuskultuuris suure lugeja-

tehulga poolt aktsepteeritud). Rahvusvahelisele esimesele astmele kuulub üksnes Kaplinski, kes paljuski just seetõttu on ka poolenisti mittekanooniline autor. Ühtlasi on luulekaanon tugevalt olnud eesti ideoloogia, rahvusühtsuse, mälu, kultuurimudeli aluseks, sest muud võimalused (nt filosoofia) on puudunud või pole välja arenenud.

Neljandaks, eesti luulekaanoni tekstid on olnud enamasti teisel astmel (paljude poolt hinnatud). Mujal maailmas on luulekaanon tihti ainult esimese astme produkt. Luule ei ulatugi palju kaugemale väikese rühma sisesest maailmast.

Viiendaks, üksikisiku roll kaanoni loomisel on olnud palju suurem kui mujal. Kaanon on personaalsem. Pole raske lugeda üles kõiki olulisi kaanoniloojaid-uurijaid. Lisaks on ühes suunas mõjunud uurijate koolkondlikkus tänu ainsale ülikoolile. See on toonud subjektiivsema, kuid ühtsema kaanoni. Samuti on ühtsust toetanud riigi ja tema ideoloogia tugev mõju koolile ja sealtkaudu kaanonile.

Mis toimub kaanoniga praegu

Viimasel kümmekonnal aastal on eesti ühiskonnas ja kirjanduses toimunud tohutult muutusi. See kajastub ka luulekaanonis ja tema ümber toimivas. Vaatleme neid muutusi ja probleeme rühmiti.

Esimeseks probleemirühmaks on luulekaanoni ja proosakaanoni oluliselt erinev seis. Siin on mitmeid olulisi erinevusi, mis ülivaldavalt viitavad ühes suunas: luulekaanonis toimuvad muu-

tused on palju tugevamalt vana kaanonit muutvad kui proosamuutused.

Esiteks, proosal tuleb toime tulla klassikalise kaanoni kõrvale asuva ajaviitekirjandusega, millesse suhtumine on kahetine. Ühelt poolt koondab see klassikalist tõsist proosat ühtsusele meelelahutuse "labastava mõju" vastu, teisalt aga on just praegu suund maailmas sellele, et laiendada proosakaanoni ajaviitekirjanduse abil ja leevendada nendevahelist vastasseisu ning hierarhiat. Luulel seda probleemi ei ole. Seal on ajaviitekaanon ka eesti kirjanduses juba ammu olemas, aga ta paikneb teises kultuurinišis, nimelt poplaulusõnadena. Nende (nt Villu Kanguri) toomine luulekaanonisse on vähemalt seni eesti luules täiesti kõrvale jäänud (aga mujal oluline asi juba ammu: Lennon ja McCartney, Dylan).

Teiseks, luules on tehtud palju põhimõttelisi uuendusi. Proosas neid peaaegu ei ole, olulisim uuendus on madalkeel ja veidi postmodernistlikku tsitaatsust. Luuleuuendused on lisaks liikunud ikka samas keele ja vormi lammutamise suunas, mida on sajandi algusest peale eesti luules proovitud, kuid mis pole siiani veel läbi läinud. Seega on uuendus eriti ohtlik, kuna haamerdab ikka sama kohta.

Kolmandaks, proosas on feminism ja feministlik kaanonilaiendus võimalik, luules mitte. Samas on luulekaanonis erinevalt proosast tulnud sisse mitmeid vähemusi, kel pole olnud raskusi kaanonisse pääseda (võrokeelne luule, õpitud eesti keeles kirjutatud luule jne).

Neljandaks, luule ja proosa saatus turumajanduslikus kirjandusmaailmas on erinev. Proosa jääb siiski levivaks näh-

tuseks, luule aga läheb oma nurka. Tema publik väheneb selle piirini, kus me saame kõnelda ainult mõnedest lugejatest. Ja see toob kaasa olulisi muutusi. Luulekaanon muutub palju kirjanduskeskemaks ja temast huvitub väga väike ring väljaspool kirjandust olevaid institutsioone. Ning luulekaanonit määravate oluliste lugejarühmade hulk väheneb. See aga tähendab, et kaanon on palju kergemini muudetav ja lõpuks võib juhtuda ka nii, et võimalikuks saab mitu kaanoniringi.

Teiseks probleemirühmaks on küsimus vana kaanoni lõhkumisest või muutmisest. Viimastel aastatel on palju kõneldud luule lõppemisest, valmismisest jms. See peaks tähendama järjekindel olles ka luulekaanoni ja uute autorite ning tekstide uut suhet. Uued luuletused või vähemalt uuendajad peaksid jääma kaanonist väljapoole. Siiski mu arust on tegeldud eelkõige vastupidisega: et neid luuleõpetajaid endid kaanonisse vedada.

Esiteks, noored luuletajad ise ei asunud tegelikult kaanonit lammutama. Nad ei asetanud ennast väljapoole eesti luulekaanoni või luulet. Kõneldes kirjanduse lõpust, sidusid nad end ikka vanade autoritega. Tõsi küll, enamasti sellistega, kes seni paiknesid kaanoni serval, ja selliste normidega, mis seni olid kaanoni serval või väljaspool (Visnapuu, futurism, sürrealism jms). Kuid nende tegelikuks loosungiks polnud uue, alternatiivse kaanoni loomine väljapoole vana kaanoni ega ka vana kaanoni aluste lammutamine, vaid kaanoni laiendamine seni tõrjutud luuletamisviiside võrra.

Ka uurijate poolt pole tahetud lõhku-

da juba olemasolevat kaanonit. Kogu agressiivsus on olnud suunatud sovjetlikust kaanonist põhikaanonisse toodud autorite, tekstide ja normide väljaviskamisele. Seega siis kaanoni puhastamisele.

Muidugi on kaanon veidi muutunud. Eelkõige selle tõttu, et kui luuletajad valivad endale uusi, varem unustatud eelkäijaid, siis need tõusevad ja teised langevad. Ja teiseks seetõttu, et uued teooriad, mis loevad vanu tekste teisiti, muudavad kaanonit, toovad välja vana autorite uusi tahke, mis seostuvad seni ebaoluliste autoritega ja tõstavad nende positsiooni. Siiski ei ole need uued eelkäijad ja uued lugemisviisid kaanonit palju muutnud. Suurim ja olulisim muutja on ikkagi olnud ideoloogiline murrang ühiskonnas ja sellega seotud vana kaanoni puhastamine nõukogudeaegsetest lisandustest (Sirje Kiin pakkus konverentsil välja termini kaanoni restaureerimine). Esiialgu on ebaselge, kui kaugele see puhastamine läheb ja millise ajajärgu kaanonipilt põhilisena välja restaureeritakse.

Praeguse luuleseisu juures võib juhtuda, et peagi ei lisandu piisavalt uusi luuletajaid, keda saaks kanoniseerida. See tähendab, et luule küll lõpeb aeglaselt hääbudes. Kuid see ei tähenda, et kaoks kaanon. Ta jääb alles suletud, lõpetatud kaanonina, nagu on jäänud teised lõppenud kultuurid (antiik jms).

Eelnevaga seoses tekib kolmas suur probleem: kas saakski üldse asendada vana kaanonit või lammutada teda täiesti?

Minu arvates ei saa alternatiivseid luulekaanoneid eesti luules kuigivõrd luua. Kaanon ei ole üksiktekstide või

autorite kogum, vaid seostevõrk. Kuna aga kirjandus on ajas ja ruumis toimiv nähtus, siis peab kaanoni tekkimiseks see seostevõrk olema piisavalt tihe. St peab olema piisavalt palju autoreid ja tekste, et saaks üldse valida nende hulgast ja et valitud tükid samas ei hajuks ära pikkade vahemaade taha. Seega kaanoni loomiseks on vajalik teatud kriitiline luulemass. Uue kaanoni jaoks peaks seega olema piisavalt palju autoreid ja tekste, kes oleks praegusest kaanonist väljas ja sobiks uue keskmesse. Neid aga peaaegu pole. Ainsad alternatiivsed kaanonid saaks lähtudes keelekesksest avangardist, riigitruudusest ja tarbeluulest. Kuid piisava tekstidemassi annaks ehk vaid kahe esimese üsna paranoiline kombinatsioon. Saaksime luulekaanoni, mille kesksed klassikud oleks Visnapuu, Hiir ja Barbarus.

Teine küsimus on, kas ei saaks kaanonit üldse ära kaotada, asendada ta mitme erikaanoniga (või ükskõik, kuidas me siis neid valikuid nimetaksime). Ilmselt poleks seegi võimalik.

Kaanon on kirjanduse kui institutsiooni jaoks vältimatu. Institutsioon vajab hierarhiaid ja piire. Kaanoni hävitamiseks tuleb hävitada luule kui institutsioon, kui konstruktsioonide, teooriate, mõistete süsteem, mille sees luule sõnakunstina saab võimalikuks. Kuid institutsioon on osa avalikust ühiskonnaelust. Luule tuleb kaanoni hävitamiseks viia avalikust elust eraelu maailma, sõpruskondade maailma. Kuid see pole võimalik vähemalt kolmel põhjusel. Esiteks sellepärast, et ühiskond vajab luulet oma funktsioneerimiseks. Ja veel enam selle pärast, et luulekaanoni olemasolust on huvitatud palju laiem osa

ühiskonnast, kui on luule olemasolust huvitatute ring. Ei saa kirjutada kirjan-
dusloos kõigest ja seejuures veel kõigest
võrdselt. Ei saa õpetada koolis kõike. Ei
saa trükkida kõiki ja kõike jne jne. Seega
on kaanoni olemasolust huvitatud palju
neid, kellele luule olemasolu üldse kor-
da ei lähe. Ja kolmandaks sellepärast, et
kaanoni olemasolust on huvitatud luu-

letajad, uurijad jt kirjandusesisesed ini-
mesed ise.

Kokkuvõttes: kaanon ei sure. Ja teda
ei saa tappa. Ja talle ei kasva ühe maha-
löödud pea asemele üheksa pead. Sest
ta pole lohe, vaid Kaanan, maa, mis
jookseb temas ja tema tümber tegutseja-
tele piima ja mett.

DIXI

KALEV KESKÜLA **Külma kodumaa**

Mõne kuu eest ilmus ajakirjas *Kroonika*
inglise meesteajakirjast *Loaded* tõlgitud
lugu eesti soost modellist ja seksuaalob-
jektist Kaja Vunderist, kelle jalad on
reie siseküljelt mõõdetuna 91 senti-
meetrit pikad. Kuidas on nad nii pikad,
miks on eestlased nii pikad, imestab
ajakirja inglasest korrespondent. Võib-
olla seepärast, et kogu aeg on külm,
oletab Kaja. Vastus tundub loogikavae-
ne ja veider, ent on sümptomaatiline.
Külm on üks neid märksõnu, mille kau-
du Eestit on välisilmale tutvustatud. Ja
teiseks selle seiga meenutamise põhju-
seks võiks olla samuti kummaline asja-
olu, et kõnealuse artikli autor peab Kaja
kõige tuntumaks eestlaseks maailmas.
(Lisaks ajakirja poolpaljastele piltidele
jalutab ta korra kaadrist läbi ka valmi-
vas Bondi-filmis.) On vist nii, et lihtne
maailmakodanik ei suuda meenutada
ühtki eestlast, ent *Loaded*'i lugeja-me-
hed siiski Kaja teavad. Ja nood ülejää-

nud, kes ei tea, on tõenäoliselt kuulnud,
et Eestis on külm. Soome on ju kah
külm maa, aga üldiselt teatakse, et seal
elab Jõuluvana. Eestil aga sellist erista-
vat tunnust pole, Eesti on lihtsalt kül-
ma kodumaa. 1980ndate lõpul hüppas
hulk noori inimesi Eestist Rootsi. Et
turvapaika saada, tuli rääkida, et neid
vaenavad KGB ja venelased. Siis tuli
iseseisvus ja KGB-d enam lahkumise
põhjenduseks tuua ei saanud. Ainsaks
lahkumise seletuseks jäi külm.

Kas teile pole avalike tegelaste inter-
vjuudest meelde jäänud lõputu kurtmi-
ne külma üle? Seletatakse, et ollakse
temperamentilt, konstitutsioonilt ja
maailmavaatelt hoopis soojamaa inime-
ne, kes on saatuse vingerpussi tõttu sün-
dinud vales kohas. Eriti sageli on
sooja-ihalejad naised, mis on kummali-
ne, sest teadus on ometi tõestanud, et
naised taluvad ebasoodsat temperatuuri
paremini kui mehed. Kõige veidram, et
külmakurtjad-külmakartjad asusid ena-
masti elama Stockholmi ja Helsingisse.
Kas Soome ja Rootsi on siis soojad

maad? Kui aasta keskmisi temperatuure uurida, tuleb sellele küsimusele vastata eitavalt. Kuid külm ei ole siiski nii ühemõtteline nähtus. Külm ei ole mitte üksnes objektiivne, vaid ka subjektiivne, külm on tunde küsimus. Jõukas heaoluriigis ei ole külm kunagi nii hammustav kui vaesel diktatuurimaal, kus külm teeb võimuritega koostööd, kus külm ja KGB on nagu (õhuke) sukk ja (vilets vene) saabas. Külm ei ole mitte üksnes KGB kaastööline, vaid ka võrdkuju. Mõne aasta eest ilmus *Eesti Ekspressis* Viivi Luige intervjuu Tõnu Õnnepalule, milles Luik kirjeldas, kuidas vaba maailma kodanikud kohtuvad Ida-Euroopas oma lapsepõlvega. Nimelt olevat ajalugu olnud siinmail kinni külmunud ning kõik endisaegsed tavad ja esemed säilinud kui jääpanga sees. Mitteamajata ei ole "sula" poliitiline termin. Külma-kujund seostus kuni kõige viimase ajani tõepoolest Eestiga. Olgu selle väite tõestuseks kas või meie mõjukaimate kirjanike Jaan Kaplinski ja Tõnu Õnnepalu/Emil Tode heitlused külmaaga. Mäletatavasti sai Kaplinski hiljuti Balti kirjanduspreemia muuhulgas (ja eeskätt) oma suurepärase essee-kogu eest, mis kannab pealkirja "Jää ja Titanic". Ta kirjutab selles teoses maailmaajaloolisest külmast, mis võitis inimliku heaolu ja progressi sümboli Titanicu, ning kohalikust eesti külmast, mida jagavad hotellis "Kungla" Eesti Vabariigi Riigikogu ja Permi maffia. Külma masendust ja ahistust, külmast piiratud eluringi ja alistatud elujõudu kujutab Tõnu Õnnepalu mullu Tuglase novelliauhinna võitnud loos "Külma

kandid". Õnnepalule on südamelähedane ka Kaplinski külmakäsitlus: "Ta tunnistab, et kuigi tunneb ennast põhjamaalasena, armastades põhjamaa pikki videvikke, on tal üha raskem taluda külma, jääd ja lund. Tunnen ise midagi sarnast ja olen veel teisteltki viimasel ajal taolist juttu kuulnud. Just viimasel ajal, kuigi õige talv oli Eestis viimati seitse aastat tagasi. Ma nimetaksin seda paratamatuse hajumiseks, mis sai alguse poliitilisest vabanemisest. Me elame maal ja ajal, kus kõik järsku relativiseerub. Milleks siis veel kinni hoida ka sellest vanast geograafiast, sellest vaesest, külmast ja ohtlikust maalapist?"¹

Külmast ei ole mõeldud ning lumme mattumise üle kurdetud mitte üksnes idablokis, ka näiteks soome kirjanduses on külm oluline fenomen. Ajakirjas *Vikerkaar* ilmus kunagi soome esseisti Matti Mäkela lugu "Hea maa", milles ta kirjeldas elamisvõimalusi Soomes eri aastaegadel. Kogu soome elu nautimise kavalus seisnevat selles, et tuleb elada kuust kuusse, katsudes ümbritseva kliimaga kohaneda. Jaanuaris tuleb keskenduda pelgalt olemasolemisele. On nii külm, et vabas õhus ei maksa midagi ette võtta. Küll aga võib harrastada sisse-spordialasid. Näiteks käia ujulas ja saunelda seal kere tuliseks. "Kui siis kõnnid ujulast, juuksed märjad, kehapoorid lahti, kolmekümnekraadises pakases tasakesi autoni, imestad omaette, kuidas siin see kõik on olnud võimalik inimeste tööga korraldada ja kui kergesti see on haavatav." Siin paljastubki külma heaoluriigi ja külma heaoluta riigi vahe. Maa, kus külm on tajutav vaid

1 E. T o d e, Sõnadest ja asjadest. *Vikerkaar* 1995, nr 5–6, lk 169.

ujulasaunast autoni minnes, on see hoopis abstraktsem nähtus kui maal, kus pole ujulat, sauna ega autosid.

Külmal on nii füüsikaline, poliitiline kui majanduslik mõõde. Kohtasin Mäkelät 1992. aasta märtsi jäises alguses õhtuses Kotka linnas. Ta oli paljapäi, kuigi tuul tahtis kõrvad pea küljest lahti puhuda. Kui ma soomlaste mütsivastase üle imestust avaldasin, väitis kirjanik kindlalt, et Soome küll nii külm maa ei ole, et siin ilma mütsita käia ei võiks. Linn oli tühjavõitu ja lumine, kuid kaubamajas oli ometi avatud soe klaasist koridor, kus sai kohvi juua ja politseinike pilgu all päeva õhtusse veeretada. Läbi klaasi vaadatuna paistis külm illusoorne. Soomlaste saavutused külma neutraliseerimisel on suured, kuid 1980. aastate lõpul, lama-eelsetel jõukatel aastatel, läksid nende tahtmised vägevat vähki tüütava ahne naise kombel täitsa liiale.

Nimelt oli kuulda tõsimeelseid häáli, et pensionäride asumine Hispaaniasse Costa del Solile peaks olema üldiselt seaduspärane, sest Soome on ju nii külm maa, et vanadel inimestel on siin talumatu elada.

See polnud enam aus kaevikusõda küllega, vaid katse külm lausa olematuks muuta, soov ennast külmast vabaks osta. Aga see oli Soomelegi liig. Muide, Soome põrandaküte ja hea soojusisolatsioon võib külmetama harjunud eestlastele depresseerivaltki mõjuda. Vene tagapõhjaga Eesti luuletaja Valeria Ränik, kes elas mõnda aega Soomes, kirjutas kunagi *Vikerkaares*, et soomlaste talvised külmetushaiguste epideemiad tulenevad nende ülekõetud korteritest. Ja kui akent kah lahti ei taheta teha,

hakkab selline mikrokliima avarustega harjunud hinge matma. Niipalju siis külmast heaolumaal. Käesoleva kirjuti-se eesmärk on aga kõnelda külmast Eestis. Õigemini püüda selgitada, kas Eesti on ikka veel nii külm maa kui kommunistide võimu ajal, kui katelt küttis veel partei. Mulle näib, et mitte, et Eestis on nüüd hulga soojem. Kõigepealt on ju päris ilmne, et meie ajalugu on üles sulanud. Tehakse euroremonti, aktsiad tõusevad ja vanade vene asjade asemele tuuakse Kagu-Aasiast uued. Ühesõnaga, märgisüsteem muutub ning külm ühes temaga. Need, kes tulevad siia oma lapsepõlve taga otsima, leiavad eest hoopis tegusa ja ahne, pärandusest ilma jäetud noorema venna, kellega ei tahakski nii väga kasukat jagada. Teiseks ei ole ka läänemaad nii soojad, kui alguses arvati. Näiteks üle-eelmine talv oli Saksamaal ja Prantsusmaal äärmuslikult karm. Inimesed Berliinis näinud välja nagu sõjavangid vanadest nõukogude kroonikafilmidest: sallid ümber pea ning ise tekkidesse või kes teab mis palakatesse mähitud. Vähemasti nii kirjeldas mulle seda pilti Viivi Luik, kes tolle talve Berliinis veetis. Koju käima tulnuna imestas ta, et Eestis ei pandud külma eriti millekski. Sest kujutage ette – Eesti on maa, kus isegi vaestel inimestel on soojad riided. Eesti ei olegi nii haavatav kui mõni trotuaariküttega läänemaa. Kui külm ei saa enam KGB-ga koostööd teha, kaotab ta poole oma õudusest.

Ning lõpuks on meil nüüd ujulaid, saunu ja autosid pisut rohkem kui endisel ajal. Tõsi küll, need on koondunud suuresti kitsa kihi kätte, aga nad kuuluvad just nimelt tegusa kihi elustiili. Selle

kihi elustiili, kes sihtide seadmisel ja ka tundeküsimustes tooni annavad. Ja nemad rahmeldavad enamasti sellise sise-
mise põlemisega, et külma võivad nad alles siis tunda, kui juba ise külmad. Aga vaevalt et siiski. Seepärast ei olegi tegusatel inimestel kombeks rääkida külmast, kirutakse vaid palavust, mis ei lase teinekord rahmeldada nii palju kui tahaks. Aastaaegade vaheldumist ei märgi enam talvised külmapühad, vaid hoopis suvi, mil seisus kohustab kontorist välja skuuutriga sõitma minema.

Kaplinski ja Önnepalu kirjatükid külmast on juhtinud tähelepanu selle nähtuse solvavale vägivaldsusele. Siiski koorub nende külmalugudest välja ka tööik, et külm pole enam mingi paratamatus. Külma eest saab ära sõita (mida nad ise aeg-ajalt teevadki) ja mõistagi pole külm, mida saab ruumiliselt vältida, enam mingi eksistentsiaalne suurus.

Kaplinski ja Önnepalu kirjutavad pigem sellest, mida me oleme taluma pidanud. Need on lood rahva kannatuste aastatest, mis nüüd ajaloo jaoks dokumenteeritud, ja seega võib teema päevakorrast maha võtta. Paratamatus on hajunud, nagu ütleb Önnepalu.

Eesti vabanemise lugu on ka külmast vabanemise lugu. Jutt, et Eestis ei sobi külma tõttu elada, ei mõju enam veenvalt, kõlab ausalt öelda luuserlikult. Aga ega Kaja Londoni sudus saagi seda praegu teada, tema esindab ikka veel eelmist paradigmat. Uues diskursuses ei ole külmal suuremat rolli. Eestistki hakkab saama hea maa, kus külma on võimalik heade isolatsioonimaterjalide ja julgete mõtetega tõrjuda. Meie psüühika viib läbi külma degradeerimise: külm viiakse teadvusest üle alateadvusse. Eesti ei ole enam külma kodumaa, Lätis ja Leedus on kindlasti palju külmem...

MEIE INTERVJU

Elektrooniline vestlus Antoine Chalviniga

Antoine Chalvin pole Vikerkaare lugejatele tundmatu, 1990. aasta augustikuu numbrist leiame ühe tema novelli ning lühikese ülevaate novellikirjandusest Prantsusmaal, hiljem (1992/3) on lisandunud artikkel Jean Cathalast. Ta on sündinud 1966. aastal, õppinud Pariisis Ecole Normale Supérieure'is ja mitmes ülikoolis filosoofiat ja soomeugri keeli. Tõlkinud prantsuse keelde A. Valtoni, I. Jaksi, V. Luige, T. Önnepalu jt eesti kirjanike loomingut. Asutas 1987. aastal koos sõpradega novelliajakirja Nyx, valik tema novellidest on ilmunud Tõnu Önnepalu tõlkes 1993. aastal Loomingu Raamatukogus ning 1994. aastal kirjastuse Alfil väljaandel Prantsusmaal. Praegu töötab tõlkijana Europarlamendis, Luksemburgis. Abielus, kahe lapse isa.

Järgnev intervjuu Antoine Chalviniga on tehtud e-posti vahendusel, küsimuse-vastuse kaupa, kusjuures küsija kasutas eesti, vastaja prantsuse keelt.

Hiljuti ilmus Prantsusmaal sinu tõlkes ja Gallimardi kirjastamisel Emil Tode/Tõnu Önnepalu romaan "Piiririik" (Pays frontière). Kui ma ei eksi, on tege mist esimese eesti kirjaniku teosega, mis ilmub selle prestiižika kirjastuse vahendusel. Räägi sellest tõlkest. Sinu koostöö "Piiririigi" autoriga on ju aastatetagune.

Ma tunnen Tõnu alates 1989. aastast. Ta võttis minuga tollal ühendust saamaks luba mõningate ajakirjas Nyx ilmunud novellide avaldamiseks Vikerkaares. Sellest sai alguse väga rikastav sõprus. Tänu Tõnule avastasin ma mitmete eesti kirjanike teosed, tema täpsed seletused aitasid mul mõista kõiki tekstinüansse ajal, mil mul endal oli veel suuri raskusi eesti keele mõistmisel. Just tema oli see, kes juhatas mind Viivi Luige "Seitsmenda rahukevade" juurde, millest tõlkisime koos ühe peatüki veel enne, kui kirjastus Bourgeois tellis minult kogu raamatu tõlke. Tõlkisime koos prantsuse keelde ka mõningaid tema enda luuletusi, mis ilmusid prantsuse ajakirjades. Viimaks oli tema see, kelle vahendusel ilmusid mitmed minu novellid Vikerkaares ja Loomingu Raamatukogus.

"Piiririigist" kõneldes tahaksin esmalt öelda, et selle ilmumine polnud minu jaoks kuigi suur üllatus. Vestlused Tõnuga ning tähelepanekud tema isiklikust arengust lubasid mul aimata, et ühel päeval kirjutab ta romaani, mis saab olema midagi väga olulist. Kui sain temalt raamatu, ütlesin endamisi: siin see siis ongi.

See on teos, mille kirjutamisstiil näib mulle olevat väga lähedane prantsuse stiilikaanonitele ning mida oli seetõttu väga meeldiv tõlkida. Ma leidsin kohe prantsuse keeles adekvaatse tooni ja sobiva rütmi, sobiva "hingamise". Ainsana valmistas peamurdmist tingimus,

mille olin seadnud oma tööle: säilitada absoluutne selgusetus selle suhtes, mis puutub jutustaja soosse. Selle järgimine polnud alati kuigi kerge, kuna prantsuse keeles on paljude omadussõnade ja mineviku kesksõnade kirjavorm mees- ja naissoos erinev. Seetõttu pidin sageli kavaldama, otsima sünonüüme või ümberütleri. Kuid ma leidsin selle olevat mõõdapääsmatu, et romaan säilitaks kogu oma polüsemilise rikkuse ja et lugeja kindlusetu olek toimiks ka tõlkes.

Gallimardi kirjastuse prestiiž on kahtlemata väga kõrge, kuid see pole alati tingimata eelis. Suurel kirjastusel on kalduvus koondada kõik jõuvarad oma staaridest kirjanike promoveerimisele. Ilma promotsioonita kaob raamat aga paratamatult nende arvukate üllitiste voogudesse, mis iga kuu raamatupoodidesse paiskuvad. Säärane saatus tabas kahjuks ka "Piiririigi" tõlget. Välja arvatud lühike teade *Le Monde*'is, ei kirjutanud sellest praktiliselt mitte keegi. See on suur kontrast vastuvõtule, mis sai "Piiririigile" osaks mujal, näiteks Põhjamaades. Veelgi kahetsusväärsem on see seetõttu, et just prantslased oleks pidanud olema esimesed huvitujad sellest välispidisest ja omapärasest pilgust Prantsusmaale. Mõni pisem, väiksema prestiižiga kirjutaja oleks kindlasti näinud enam vaeva raamatu ja selle autori tutvustamisega. Nii oli see näiteks Arvo Valtoni novellivalimiku puhul, mille andis 1992. aastal välja kirjastus Viviane Hamy.

Oma vastuses jõudsid sa juba ära mainida mõningaid oma varem ilmunud tõlketöid. Kuigi Tõnu Õnnepalu on

ühes 1993. aasta Loomingus (nr 3) andnud piisavalt hea ülevaate sinu (ja ka teiste prantsuse tõlkijate) töödest, palun sul siiski pöörduda veel korraks nende juurde. Millest on lähtunud sinu tõlgitud teoste valik? Mainisid, et Viivi Luige juurde juhatas sind Õnnepalu. Kuidas avastasid aga Valtoni? Jaksi? On su valikud pigem juhuslikud või teadlikud? Kas lähtud tõlkimisel oma maitsest või püüad aimata prantsuse lugejate eelistusi?

On selge, et tingituna oma rollist ja staatusest kirjastamisahelas ei saa tõlkija alati valida seda, mida ta tõlgib. Seda on tulnud ette ka minul. Kuid eesti kirjandusega on mul õnne olnud: kõik raamatud, mida mul on palutud tõlkida, on olnud kõrge kirjandusliku tasemega ning pakkunud mulle kui tõlkijale suurt rahuldust. Pean siin silmas kahte Viivi Luige raamatut ning "Piiririiki".

Ilmar Jaksi novelle soovitas mulle Lauri Leesi, kes oli neist avaldanud valiku oma "Europeia" sarjas. Tõlkin sinu novelli ajakirjale *Europe*. Veidi hiljem oli mul võimalus kohtuda Prantsusmaal autori endaga, mis julgustas mind ümber panema teisigi tema tekste ning pakkuma neid ühele väikesele kirjastusele *Alfil*, kes need ka kohe avaldas.

Mis puutub Valtonisse, siis usun, et ta oli üldse esimene eesti kirjanik, kelle nime ma kuulsin. 1988. aastal avaldasime me ajakirjas *Nyx* tema novelli "Võõras linnas", mille oli tõlkinud Vahur Linnuste, minu eesti keele õpetaja Ida-keelte Instituudis. Seejärel andis Linnuste mulle lugeda ka oma teisi Valtoni tõlkeid, selleks et ma parandaksin nende stiili. See võimaldas mul saada üsnagi

ulatuslik ülevaade Valtoni loomingust. Kuna olin eesti keeles alles algaja, tegin selle töö ilma algtekstide poole pöördumata. Kolm aastat hiljem, kui ma neid tõlkeid üle lugesin, sain aru, et need pole avaldamiskõlblikud. Ebatäpsusi oli nii palju, et ma leidsin lihtsama olevat need novellid, mis mulle huvi pakkusid, uuesti tõlkida, selle asemel et katsetada nende teistkordset paikamist. Tõlgitud kolme novelli baasil õnnestus mul leida (tänu Eva Toulouze'ile) kirjastaja, kellele ma tõlkisin lisaks, veel mõned novellid, lähtudes oma maitsest ning kooskõlas autoriga.

Nagu sa näed, on juhuslikud kohtumised ning soovitusel mänginud minu tõlkijategevuses suurt rolli. Ma ei ole teinud valikuid ratsionaalsel moel lähtudes eesti kirjanduse isiklikust ja sügavast tundmisest. Ma loen tõtt-õelda võrdlemisi vähe uuemat eesti kirjandust (võrreldes ilmuvate raamatute arvuga) ning olen kindel, et on olemas palju huvitavaid autoreid, keda ma pole veel avastanud.

Millisena näed sa eesti kirjanduse tõlkimise perspektiivi Prantsusmaal? Kas üha süvenev "kirjastamiskriis", millest pajatavad iga päev prantsuse ajalehed, võimaldab veel leida kirjastajaid eesti kirjanike loomingu avaldamiseks? Kas silmapiiril on uusi Eesti-entusiaste, kes laiendaksid tõlkijate ringi?

Kirjastamiskriisist räägitakse Prantsusmaal juba viimased kümme aastat. See ei takista aga kirjastusi raamatuid avaldamast. Ning minu arvates avaldavad nad neid liigagi palju. Eesti kirjanduse väljavaated Prantsusmaal ei näi mulle sõltuvat mitte kirjastajatest, vaid

tõlkijatest. Alati on võimalik leida kirjastajaid headele eesti raamatutele, seda tingimusel, et keegi neid tõlgib. Selles plaanis tuleb rõhutada, et eesti kirjandus on Prantsusmaal väga hästi esindatud: alates 1989. aastast on avaldatud vähemalt kümme tõlketest. Ning mõned ootavad veel oma ilmumisaega: minu "Ajaloo ilu"-tõlge magab juba kolmandat aastat kirjastuse lauasahatlis ning väljub sealt kindlasti varem või hiljem, Jaan Krossi prantsuse kirjastaja planeerib tellida Krossi neljanda romaani tõlget, vaatamata sellele et viimase ("Vastutuulelaev") müüginäitajad olid võrdlemisi tagasihoidlikud. Võrdluseks: leedu kirjandusest on sama perioodi vältel tõlgitud prantsuse keelde ainult kaks raamatut (neist üks vene keele vahendusel) ning läti kirjandusest mitte ühtegi.

Sooviga ärgitada uusi tõlkijaid olen pühendanud oma eesti keele tunnid Idakeelte Instituudis, mida ma viin läbi alates 1994. aastast, ilukirjanduse tõlkeharjutustele. Edasijõudnud on tõlkinud Peet Vallaku ja Mati Undi novelle. Kõik tõlked pole olnud sellised, et neid saaks kohe avaldada, kuid vähemalt kaks õpilast on näidanud oma andekust ja tõlkimishuvi. Jean-Pascal Ollivry on võtnud ette Ristikivi "Põleva lipu" tõlkimise, Yves Avril tõlgib Reed Kudu raamatut "Vabadus ja armastus".

Millised on su enda tõlkeplaanid? Tean, et oled juba pikka aega ametis "Kalevipoja" tõlkimisega. (Tõsiasi, mis paneb kummastama kõiki, kellele sellest räägin.) Kas on veel eesti autoreid, kelle vahendamist pead endale oluliseks?

Plaanidest mul puudust ei tule, samas kahetsen vahetevahel, et ei saa elada korraga mitut elu. Ühes elus tõlgiksin ma "Kalevipoega" ja teisi eesti raamatuid. Teises kirjutaksin ohtralt geniaalseid novelle. Kolmandas oleksin eeskujulik abikaasa ja pereisa. Võiks olla ka neljas, kus koostaksin eesti keele õpiku prantsuse keelt kõnelevatele inimestele ning suure eesti-prantsuse sõnaraamatu, mis asendaks praegust õnnetut "kollast". Ja ilmselt ka viies, kus ma töötaksin tööpostil, mis oleks küll nüristav, kuid piisavalt tasuv, et finantseerida minu nelja ülejäänud elu. Mõningates nendest eludest elaksin ma Eestis, teistes Prantsusmaal ning viimases tõenäoliselt Luksemburgis.

Kuid naaseme minu tõlkeplaanide juurde. Tahaksin väga jõuda Jaan Kaplinski luulevalimiku avaldamiseni Prantsusmaal. Mul on juba valmis umbes kolmekümneleheküljeline käsikiri ning praegu pean ma leidma aega, et otsida kirjastajat. Kaplinski kirjutab luulet, mis on mitmeski aspektist väga eestilik, kuid kannab samas üldmõistetavat sõnumit, mis säilib hästi tõlkes ning peaks huvitama ka prantsuse lugejaid.

Ka klassikalise kirjanduse hulgas on mitmeid olulisi teoseid, mis vääriksid tõlkimist. Isiklikult tahaksin ma tõlkida Juhan Liivi "Varju", Gailiti "Ekke Moori", Tammsaare "Põrgupõhja uut vanapaganat", Ristikivi "Hingede ööd". Kuid ma ei tea praegu, kas mul on kunagi selle jaoks aega. Võib-olla mõnekümne aasta pärast, eeldusel, et elan piisavalt vanaks.

On võimalik, et pean tõlkima veel enne prantsuse keelde Emil Tode/Tõnu

Õnnepalu kolmanda romaani, mis peaks lähiajal ilmuma. Lisaks on mul plaan koostada kaasaegse eesti novelli antoloogia, mille jaoks ma praegu valin tekste ning otsin kirjastajat. Selles peaksid kaasa lööma ka teised tõlkijad.

Minu prioriteet antud hetkel on aga siiski "Kalevipoeg", mis ilmub kirjastuse Gallimard väliskirjanduse põhiteoste sarjas. Kreutzwald satub siin heasse seltskonda, eest leiame juba "Kalevala", "Gilgameši", "Eddad"... Praeguseks olen ma jõudnud tõlkida ainult viis esimest laulu. Kuna ma tõlgin korrapärasesse (kaheksasilbilisse) värssi, püüdes sisse tuua võimalikult palju alliteratsioone, edeneb mu töö küllalt aeglaselt. Ka tekstis leiduvad segased kohad aeglustavad mind pisut. Kui ma saaksin töötada järjepidevalt, ilma et peaksin katkestama teiste tõlgete tõttu, jõuaksin "Kalevipoja" vahendamisega lõpule ilmselt kahe-kolme aasta pärast.

Oleme rääkinud pikemalt eesti kirjanduse tõlkimisest Prantsusmaal. Oled sa aga aeg-ajalt jälginud, mida tõlgitakse prantsuse kirjandusest Eestis? Ja kui hästi või halvasti seda tehakse?

Mitte ainult, et ma jälgin seda suure huviga, vaid olen ka ise korduvalt seekunud, soovitades ühte või teist raamatut, mis minu arvates näib vääriks tõlkimist. Pean tunnistama, et esialgu minu ettepanekuid kuulda ei võetud, tõenäoliselt seetõttu, et ma ei leidnud sobivaid partnereid. Ainsaks erandiks oli Sébastian Japrisot' raamat "La dame dans l'auto avec des lunettes et un fusil", mille ma andsin lugeda Tõnu Õnnepalule, ning kes tõlkis selle Eesti Raama-

tule. Hiljem on toimunud kvantitatiivne hüpe tänu headele suhetele kirjastusega Kupar ning eriti Urmas Rattusega, kes töötab seal tõlkekirjanduse toimetajana. Paari aasta jooksul saatsin ma talle ligi kolmkümmend prantsuse raamatut. Oma valikus eelistasin ma uuemat kirjandust, mida Eestis tuntakse veel väga vähe, ning kaasaja kirjanduse klassikuid, kelle tõlkimine oli minu arvates hädavajalik. Urmas Rattuse maitse ilmselt kattus minu omaga, kuna ta nõustus välja andma teoseid, mida ma talle kõige soojemalt olin soovitanud (Céline, Gracq, Kristof jt.)

Alates 1970. aastatest on prantsuse kirjandust välismaal vähe tõlgitud ning sellel on olnud lugejate hulgas halb maine: see leiti olevat igav, abstraktne ning äärmuslikult intellektualistlik. See maine oli õigustatud. Et selles veenduda, piisab, kui proovida lugeda mõnd Claude Simoni või Nathalie Sarraute'i romaani. Õnneks on selle ajajärgu loomingu eesti keelde vähe tõlgitud ning mulle näib, et prantsuse kirjanduse prestiiž on Eestis säilinud veel puutumatuna.

Mõned näevad selles võimalust vastukaaluks anglo-saksi kirjanduse peale tungile. Kahtlemata leidub tänapäeval arvukalt frankofoonseid autoreid, kes vastaksid nendele lootustele: prantslasi loomulikult, kuid ka Québeci, Antillide, Aafrika... kirjanikke.

Mis puutub tõlgete kvaliteeti, siis ei pea ma võimalikuks siin oma hinnangut anda. Ma ei ole pädev hindamaks eesti keele stiiliküsimusi ning pole kunagi püüdnud süstemaatiliselt kontrollida tõlgete originaaltruudust. Olen sattunud mõnele veale, kuid usun, et neid

teevad kõik tõlkijad, mina esmajärjekorras.

Oled öelnud ühes intervjuus (Hommikuleht, 22. jaan. 1994), et "tõlkija minus oleks nagu kirjaniku ära tapnud või kirjaniku asendanud. Ma lõpetasin kirjutamise, siis kui hakkasin tõlkima eesti kirjandust". Ometigi ilmub käesolevas Vikerkaares ainult üks uus novell. Kas kirjanik ja tõlkija on sinus viimaste aastate jooksul tasakaalu leidnud?

Tasakaalust kõnelda oleks ilmselt liialdus. Ütleme, et ma olen hakkanud taas kirjutama, kuid väga juhuslikult, peaaegu salaja, kasutades neid argiritiinis ootamatult avanevaid lünki, mis lubavad vaimul sellest vabaneda, nagu näiteks äärmise väsimuse hetked või unetud ööd. Selleks et kirjutada fantaasiarohkeid jõulisi liigutavaid tekste, ei piisa, kui istuda valge paberilehe või arvuti taha. Selleks peab olema olnud aega unistada, endasse ja enese ümber vaadata, pikalt jalutada, sihitult ja kiirustamata... Praegusel ajahetkel minu elamisviis seda endiselt ei võimalda.

Sa visandasid kunagi aastaid tagasi Vikerkaares (1990/8) optimistliku ülevaate prantsuse novelli "renessansist". Kui sa peaksid nüüd sellele lühikese järje kirjutama, siis kuidas kujutaksid "novellinduse" praegust hetkeseisu Prantsusmaal?

Võrreldes 1990. aastaga on olukord mõneti muutunud. Esiteks on mitmed olulised ajakirjad, mis olid aidanud kaasa huvi tõusule selle kirjandusžanri vas-

tu, kadunud. Novelliajakirjadel, mis veel ilmuvad, ei ole enam sellist prestiiži ega levi nagu varem (erandiks on siin ajakiri *Brèves*). Kirjastajate poole pealt vaadatuna näib, et vaatamata 80ndate lõpu moebuumi möödumisele ning mõnede lootusrikkalt alustatud novellisarjade kadumisele on see liikumine jätnud püsivamaid jälgi: novelli ei käsitleta enam kui avaldamatut žanri, novelle siiski ilmub! 1980. aastate tähtsamad novellistid (Annie Saumont, Georges Olivier Châteaureynaud jt) jätkavad kirjutamist ning pole oma andest midagi kaotanud. Lõpuks – loogiline ja ilmekas areng – novellimood on nihkunud “tootmisest” analüüsi: 1990. aastad on olnud tunnistajaks mitmete novelližanri teoreetiliste ja ajalooliste uurimuste ilmumisele. See kõik tõestab, et novell leidis endale püsiva koha prantsuse kirjandusmaastikul.

Mõistagi domineerib nii Prantsusmaal kui ka mujal edasi romaan, vähemalt arvuliselt. Kuid ma arvan endiselt, et romaanižanr elab läbi langust, et ta on ammendanud kõik oma uuenemise võimalused. Novellidel, vähemalt Prantsusmaal, on enam jõudu, seda tingib nende lühidus ja kirjastiili ökonoomsus. Enamus neist on ka märksa uuenduslikum jutustamistehnikate plaanis. Ehk just seetõttu huvitab see žanr sedavõrd paljusid kirjandusteoreetikuid.

Sinu novelle iseloomustab sageli täpne ja kiretu kirjutamisviis ning kummutav atmosfäär. On sul olnud mõjutajaid? Milline on üldse sinu kirjanduslik “sugupuud”? Kas on sinu stiili mõjutanud ka eesti kirjanduse tõlkimine

(Valton)?

Leian, et kirjanik ise ei ole kõige sobivamal positsioonil hindamaks saadud mõjutusi. Tõepoolest, kui ta on teadlik sellistest mõjutustest – ja kui ta on tõeline kirjanik – siis püüab ta neist üle saada, selleks et luua midagi isiklikku ja originaalset. Ta keeldub neid avalikult tunnistamast ning kaldub nende tähtsust vähendama. Kuid ma usun, et suurem osa kirjanikest on veendunud oma originaalsuses ning pole teadlikud mõjutustest, mis oleksid nende loomingut olulisel moel suunanud. Teatava ebamugavustundega pean tunnistama, et see on nii ka minu puhul. Leidub teoseid, mis on mind mõjutanud kui lugejat, kuid mulle näib, et neil pole olnud mõju minu tekstidele. Vastupidi, mitmed minu novellid kalduvad fantastikasse, olgugi et ma pole vastavat kirjandust eriti lugenud.

Mis puutub stiili, siis see, mille ma valisin näiteks käesoleva novelli puhul, pole täpne olles “minu stiil”. See on vaid valitud tehniline lahendus, eesmärgiga saavutada loodetud efekt. Minu tekstidest võib arvatavasti leida eelisteemasid või -keskkondi, kuid ma ei usu, et mul oleks oma püsiv stiil. Iga tekst on minu jaoks uus probleem, kus ma püüan rakendada originaalseid ja minu eesmärgiga adekvaatseid stilistilisi ja narratiivseid lahendusi. Ma ei tea, kas ma suudan seda alati saavutada, kuid ma püüan seda, ning see on tõenäoliselt ka üheks põhjuseks, miks ma kirjutatan suhteliselt vähe. Novelli puhul, mis nüüd *Vikerkaares* ilmub, tahtsin ma tekitada lugejas emotsiooni võimalikult lühikeste ja kõigest liigest puhastatud lausetega, just nagu oleks jutustaja viim-

sel hingetõmbel või rääkimisest väsinud. Ma leian, et liiga pikad ning viimistletud laused mõjuvad sageli kunstlikuna, monotoonsena ning lämmatavad emotsioonid oma sõnamulina. Selles novellis oli väljakutseks soov siduda kiirustav rütm maksimaalse voolavusega. Ma püüdsin selle eesmärgini jõuda, kasutades prantsuse luule traditsioonilisi rütmiskeeme: kuue-, kaheksa- ja kaheteistkümnasilbilised laused on prantsuskeelses tekstis kõige sagedasemad.

Ma ei usu, et Valtoni stiil oleks mind mõjutanud. See on liiga kaugel prantsuse stiili eeskujudest, et seda oleks võimalik otse üle kanda. Vastupidi, Valtonit tõlkides olin ma sunnitud tema stiili oluliselt muutma, et säiliks tekstide kirjanduslikkus ja et nad oleksid vastuvõetavad prantsuse lugejale. Tänu tõlkimisele olen ma aga õppinud palju tähelepanelikumalt ja teadlikumalt jälgima stiilikasutust, mis võimaldab mul võib-olla paremini kontrollida seda, mida ma kirjutan, näiteks varem lasin ma ennast rohkem juhtida instinktist.

Mõned aastad tagasi kaitsesid sa doktoriväitekirja Johannes Aavikust ja eesti keeleuuendusest. Kuidas suhtud aga ise keele kunstlikku "parandamisesse"? Eestis on sellel nii tuliseid apoloogeete kui oponente. Näiteks Jaan Kaplinski on korduvalt avaldanud oma meelepaha Aaviku tegevuse üle, kes ei andnud endale aru keele ja maailmapildi seotusest.

Mul puudub rangelt eitav või jaatav seisukoht inimesepoolsest sekkumisest keele arengusse. Ma usun, et vajaduse korral võib see olla ka õigustatud. Minu

uurimistöö eesti keeleuuendusest näitas mulle aga selgelt üht asja, ilma milleta pole võimalik Aaviku tegevusele hinnangu anda: tema "keeleuuendus" oli pigem kirjanduslik kui keeleteaduslik ettevõtmine. Analüüsides Aaviku uuen-duste eksplitsiitseid või implitsiitseid õigustusi, ilmnes selgelt, et valdav enamus neist leiab põhjendamist esteetilistel kaalutlustel. Aaviku eesmärgiks polnud "moderniseerida" eesti keelt, nagu mõnikord võime lugeda (seda eriti mitte-eestlastest autorite töödes), vaid võimaldada sellel paremini vastata mõningatele kirjanduslikele nõudmistele, eelkõige nendele, mis olid levinud sajandi esimesel kahel kümnendil. See seletab ka tolle ajastu noorte kirjanike toetust keeleuuendusele, just tänu nendele sulandusid mitmed uuendused kõnekeelde. See seletab ka, miks keeleuuenduse entusiasm langes märgatavalt kahekümnendate aastate teisel poolel: seoses realismi tagasitulekuga polnud kirjanduslikud vajadused enam samad.

See keeleuuenduse kirjanduslik iseloom muudab mõttetuks igasuguse hinnangu, mis lähtub rangelt keeleteaduslikest kriteeriumidest. Keeleteaduse seisukohast näib Aaviku keeleuuendus absurdse ettevõtmisena. Suurema mõtte ja ühtsuse leiab Aaviku tegevus aga siis, kui vaadata seda suhtes tema kirjanduslike kavatsustega.

Ma ei tunne Kaplinski tekste, kus on juttu keele ja maailmapildi vahelisest seosest, kuid ma võin kinnitada, et Aavik oli sellest seosest täiesti teadlik. Ta on pühendanud sellele küsimusele oma töödes tähelepanuväärseid lõike ning annab sellele väga olulise koha oma keeleuuenduse teoreetilise õigustuse

süsteemis.

Juba paar aastat oled töötanud – parema puudusel – tõlkijana Europarlamendis Luksemburgis. Kirjelda seda tööd, oma argipäeva, mis võib saada lähemas tulevikus ka mitmete eesti võõrfiloloogide saatuseks.

Minu argipäev näeb välja umbes selline:

– viidates Nõukogu 29. veebruari 1968. aasta määrase (EMÜ, Euratom, ESTÜ) nr 259/68 artiklitele 2 ja 3, mis määratlevad Euroopa Ühenduste ametnike staatuse ning nende Ühenduste teistele töötajatele rakendatava korra;

– arvestades, et Euroopa Ühenduste ametnike seaduse artikli 17 teise lõike järgi ei tohi ametnik avaldada ega lasta avaldada, üksi või kaastööna, ühtegi teksti, mille sisu on seotud Ühenduste tegevusega, ilma vastava tööandja loata;

– arvestades samas, et Euroopa Liidu täisliikme kandidaadi staatuses olevate Kesk- ja Ida-Euroopa assotsieerunud riikide kodanikel üldiselt, ja konkreetsemalt Tallinnas (Eestis) väljaantava ajakirja *Vikerkaar* lugejatel on õigus olla nagu kord ja kohus informeeritud Euroopa Parlamendi tõlketeenistuse osakonnas tehtud töö iseloomust ja

eripärast;

– arvestades lisaks, et ajakirja *Vikerkaar* ei levitata Euroopa institutsioonis,

siin intervjueeritav ametnik

– teatab, et ta peab tõlkima prantsuse keelde erineva sisuga soome-, inglise-, saksa- ja hispaaniakeelseid tekste, mis on seotud Euroopa Liidu erinevate tegevusvaldkondade või aktuaalsete Euroopa-siseste või rahvusvaheliste probleemidega;

– kinnitab, et see töö, pidades silmas ühtaegu nii tekstide sisu, töötingimusi ja -tasu kui tõlketeenistuse osakonnas valitsevat kosmopoliitset atmosfääri, sisaldab endas kahtlemata ühtteist huvitavat isikule, kes soovib töötada tõlkijana ega kohku tagasi poliitilise või administratiivse keelepruugi ning Luksemburgis elamise ees;

– leiab siiski, üksnes iseenda nimel, et see töö ei võimalda rahuldada mõningaid soove, mis on eelkõige seotud vaimse tegevusega, ega ka ellu viia mõningaid plaane, mis on talle olulised;

– otsustab niisiis taotleda lähemas tulevikus määramata ajaks puhkust isiklikel põhjustel, et seada sisse oma elamine Tallinnas (Eestis).

*Küsimused esitas ja vastused tõlkis
Marek Tamm*

VAATENURK

REIN RAUD

Kire ja kuma tasakaal

DORIS KAREVA. HINGRING.

Huma, Tallinn, 1997. 96 lk. Hind 59 kr.

Viimasel ajal ei tule kuigi sageli ette, et ühe eesti kirjaniku raamatust oleks võimalik leida tuge enese olemisele ja mõtetele. Ühest küljest on selle teinud peaaegu võimatuks meie kultuuriruumis käibivad kirjanduskriteeriumid. Need on mõnes mõttes muutunud veelligi formaalsemaks, kui nad olid näiteks viisteist aastat tagasi – kirjanduse hulka kuuluvad praegu ju teadupärast eelkõige sellised tekstid, mis sisaldavad teatavat liiki sõnu või keskenduvad mõningatele inimolemise füsioloogilistele aspektidele, kui just autoril pole aastakümnetega teenitud sümboolset sini-verd ette näidata. Teisest küljest on kirjandus üldse, aga eriti just luule hakanud varasemast enam sulguma privaatsesse seltskondadesse, ja kuigi ka viimase aasta jooksul on sattunud mu silma alla päris mitme luuletaja häid ja koguni väga häid tekste, on nii mõnegi puhul neist jäänud mind vaevama küsimus, kas minu kui lugeja käsutuses on ikka piisavad vahendid nende tekstide õiglaseks tõlgendamiseks – kas mitte ei jää kõige olulisemad nüansid minu eest varjule, kuna ma ei jaga autori ja tema seltskonna jaoks iseenesestmõistetavaid kultuurikoode. Seega siis arvan end ise vabatahtlikult välja ühtede tekstide ad-

ressaatide seast, teiste tekstide puhul teevad seda (või nii mulle näib) tekstid ise. Suur osa eesti kirjandust – vähemasti seda, mis ametlikult kilbil – ei suuda niisiis minu jaoks täita oma funktsiooni.

Ent seda rõõmsam on lugeda raamatut, mille vastuvõtt toimub takistamatult ega nõua ka mingite mõtteliste piirjoonte ületamist. Teksti, milles pea iga rida kinnitab usku luule toimumisjõusse ka olukorras, kus luule mõiste ise on poliitilistel põhjustel devalveeritud. Ning mis teeb Doris Kareva "Hingringi" mu meelest eriti väärtuslikuks, on see, et tegemist on vägagi komplitseeritud tekstiga, milles keelilise orkestratsiooni peenus on viidud peaaegu viimase piirini, ent mis kõlab sellest hoolimata kui peaaegu loomulik, igatahes suurema pingutuseta igale vähegi vastuvõtlikule lugejale arusaadav eesti keel, lähedane ja oma nagu puhas vesi (*kõnele vett, puhast vett*, "Varjutus" 9, lk 47). Tekst toimib niisiis ühtviisi tugevalt nii süva kui argitasandil ja on nauditav korraga nii kõrge luulekultuuri ilmeka näitena kui ka spontaansete tundevoogudena, mis vaid vaevu lasevad end sõnadesse aheldada. Sellist tasakaalu ei kohta eesti luules kuigi tihti, ka klassikud kipuvad enamasti kalduma kas ühele või teisele poole, arbujad vahest ehk välja arvatud.

Ent tasakaal ei piirdu "Hingringis" sugugi vaid tunnete ja väljenduse vahelise kiigekeskme täpse tajumisega, vaid on mu meelest selles raamatus olulisemalgi kohal kui mõnedes luuletaja va-

rasemates tekstides, kus on ehk väliselt – see tähendab, näiliselt – olnud näha rohkemgi kõielkäiku, ehk aga just sellepärast, et vajadus tasakaalu järele on suurem seal, kus seda tegelikult veel ei ole.

Võib-olla tundub imelik, et tahan kõigi selle teksti omaduste seast esile tõsta just tasakaalu, kui ometi domineerib väga suurt hulka luuletusi just ennastunustav, ahelaid purustav, jalgu maast lahti rebiv tung selgusse, millel ei peaks olema tasakaaluga just kuigi palju ühist. Ja ega argise tasakaaluga ei olegi – mis ei tähenda veel, et kompromissitu püüid plahvatama kippuva valguse poole peaks igapäevases elus tingimata väljenduma skandaalsetes ekstsessides, liiatigi meie ilmas, kus skandaalsuses ei ole enam ammu midagi skandaalset. Oieti ongi just teksti pidevalt rõhutatud vabadusepüüe mu meelet sisemise tasakaalu ja mitte selle puudumise väljendus – see on pigem püüe juba kord saavutatut mitte kaotada kui tung tundmatuse poole ja toimib tasandil, kus vabadus ja tasakaal peaksid olema teineteisele väga lähedal:

lääts, millel koonduv ja kogunev valgus

kiire ja kuumana – kire ja kumana – kirjeldamatuna läbib mind

("Valgusepüüdja" 1, lk 29).

Raamatu üksikud tekstid paigutuvad justkui kahe pooluse vahele, millest üks on üllatav ja lihtne, ka sõnadesse mahutatuna endiselt lihtne selgus, mis teinekord murrab – kui kuma – end läbi ka keset hoopis teistsugusele alusele ehita-

tud tekste ühesõnaliste, elliptiliste meenutustena vahendamatu alge primaar-susest (*karjatus vaikusse: kas? "Kaarsild" 1, lk 7; mul on, nagu oleksid ohand:/ hoiat, "Varjutus" 2, lk 40 jm*) või väljendub täpsete, peaaegu proosaliste tõdemustena (*Kes juhuse abikaasa,/ see armastab paratamatust, "Süda on sädelus" 1, lk 83 jm*). Kui otsida sellele selgele keelele ka vormilist ekvivalenti, siis ilmselt vastab kuma-poolusele ehk kõige paremini väljapeetud stroofis luule, milles ka keel on ohjeldatud, kujundid taltsad ega kipu ületama tekstisisese korra sätestatud piire. Tõsi, selliseid tekste leidub kogus vaid mõni üksik (*"Vaikus tulvil Su jalaastet, lk 61, "Vaimu võlu" 2, lk 63, "Süda on sädelus" 1, lk 83, tinglikult ka "Fraktalia", lk 21*). Enamik luuletusi esindab teist poolust, kirglikku ja omavolilist keelt, mille loodud struktuurid on paradoksaalsel kombel hoopis tihedamad ja intensiivsemad kui korrastatud stroof. Nende tekstide kujundikeel piirneb alliksaareliku glossomaaniaga, kuid on alati semantiliselt laetud, isegi kui esmapilgul võibki vahel tunduda, et ta kipub mõtte eest ära jooksma. Niisugust teksti on küllap omajagu raske lugeda neil, keda luules ei innusta lopsakas barokk: see keel kannustab järjest edasi, sunnib, isegi väsitab (*Oled oodatud voog, särav, ähvardav, äratav,/ sähvutav väärivälk, joobmustav droog,/ karistamatu karisma, kiirgav, kirgastav/ kroon, "Kauris" 1, lk 32*) ning selgusest võib tema puhul rääkida vaid kui optilisest pettest, mis sünnib, kui kirjude kujunditega kaetud ratas pannakse ühtäkki tohutu kiirusega pöörlema ning kõik värvid sulavad üheks. See pöörlemine on ekstaatiline

olek, lähenemine sellele Sinule, keda tekst teksti järel kõnetab ning kes on kord armastatu, kord isa, kord küllap kõrgem olend või isegi laps – igavesti see Teine, kellega kõnelemiseks luule on möödapääsmatu.

Aga kas on kumbki neist poolustest üleni see *leekkeel*,/ *liikuv*, *liigutav kõikeel* –/ *armastus*, *Ainsama arv* ("Võluaeg" 2, lk 90) või asetub see ikkagi sinna kire ja kuma kokkupuutepunkti, milles kõneleja end kogeb? Üks raamatu korduvaid kujundeid avab *keele* mitmetähenduslikkust, sest keel – sõnad, ja muidugi ka luule – on samas pillikeel, pingul, helisev, ja see pillikeel on ühtlasi kõneleja ise, samuti juba raamatu esimestest ridadest peale iga tema lugeja: *Kõik me oleme keeled/ universumi unes./ Kelle/ puudutus paneb meid kõlama...* ("Eelkeel" 1, lk 3). Niisiis on kõneleja kaude ka ise oma kõne, luuletaja on luule, kui ta suudab ainult tajuda universumi puudutust, mis saadab teda kogu raamatu vältel, kuni viimaste ridadeni välja, kus ka see saab keelega üheks: *maailmavanune tuul läbi meie on teel* ("Võluaeg" 7, lk 95).

EPP ANNUS **Undist, Brechtist ja ilmaolust**

MATI UNT. BRECHT ILMUB
ÖÖSEL. Brecht bricht ein in der
Nacht. Kupar, Tallinn, 1997. 286 lk.
Hind 140 kr.

Enne Mati Undi uue romaani lugemise juurde asumist olin enda tarbeks formuleerinud selle raamatu põhiteesi: mõni aeg tagasi kuulutas Mati Unt avalikkuse

ees, et ei kirjuta enam ühtegi romaani; nüüd kordas ta sama väidet, aga pike-malt. Seda, et kirjandust ei ole olemas, saab öelda väga mitut moodi. Mind huvitas ennekõike, kuidas tema seda teeb.

Viibinud juba mõnda aega merel, võtsin kotist raamatu ja asusin lugema. Ennäe, raamat pajatab BBst, kes suundub üle mere Soome – nagu minagi. Tema on merel viibinud oluliselt kauem kui mina, aga meie sihtpunktiks on sama linn. Mu võrdlemisi kahtlase väärtusega reis omandab mõistlikumad piirjooned: on alanud sõda ja tuleb leida turvaline elupaik, võib-olla õnnestub see Soome kaudu, liiatigi kui seal ootab ees sõbralik hing, kes reisile asumist on õhutanud. Eestist Soome sõitmine on suhteliselt triviaalne tegevus, seda kiipuks nagu veidi häbenema, aga kui sõja aeg ja häda sunnib, siis pole parata. Loen huviga, et teada saada, mis mind ees ootab. BB ja MU on mõlemad minust vanemad ja niisiis ka rohkem elu näinud, pole põhjust neid umbusaldada.

Ent paraku edeneb lugu liiga kiiresti. Mulle meeldiks laevareisi kestel lugeda sellest, kuidas BB mere peal Soomele läheneb, siis edasi rongis BB rongisõidust ja hotellituppa jõudes vahetada BBga muljeid hotelli ja selle mugavuste üle. Aga ma olen sadamast ikka veel kaugel, kui BB hakkab juba kohale jõudma. Kas ma peaksin raamatu käest ära panema ja jääma sadamat ootama? Seda ma aga endale lubada ei saa, sest tahan raamatu reisi jooksul läbi lugeda, ja kes teab, kui palju vaba aega kohapeal jääb.

Niisiis olen ikka veel laevas, sadamast

veel üsna kaugel, kui BB randub. Siis viiakse ta rongi peale, aga ta sõidab vales suunas! Ta sõidab sellest linnast, kuhu mina pean sõitma, sellesse linna, kust mina oma sõitu pean alustama! Kõik läheb segamini.

Ta jõuab peatselt oma hotellituppa, kuigi mina olen ikka veel laeval. Pikka-dest dialektalistest vahepeatustest hoolimata on tal juba hommik. Ta jääb oma tuppa ja mõtleb hiinlastest.

Siinkohal panen raamatu kinni ja olen pettunud. Olen reedetud. Mul pole võimalik selle raamatu taktis elada. Metronoomimudel ei kõlba.

Püüan siiski raamatut hiljem edasi lugeda, rongis, hotellitoas, vannis, hotellitoas, rongis, laevas, bussis. Raamat edeneb vaevaliselt, tahtejõuga litsun end läbi dialektikast ja võõritamisest. Raamat on surmavalt igav. Mulle tuleb meelde mu algtees. Kuidas saakski paremini romaani eitada, kui pannes teksti kokku igavusest; igav tekst eitab ennast iga oma igavusühikuga. Kui iga enesestlugupidav kirjandusteos peab oma auasjaks lugejat (vähemalt oma lemmiktüüpi) enda juures hoida, siis see tekst teeb kõik, et lugejat enda juurest ära peletada. Midagi ei juhtu. Mitte millegi juhtumist katkestatakse lugejale uudsete või teadaolevate faktide esitusega. See pole mitte võõritamine, vaid võõritamisest võõritamine, kui peame lugema: "Tammsaare romaanis (1935) kirjutatakse, kuidas kompleksirohke eesti maapoisist üliõpilane armub endise (tegevus toimub juba iseseisva Eesti ajal) paruni tütrese, ent tänu alaväär-suskompleksile ei julge oma tundeid realiseerida" (lk 45). Samamoodi võõritatakse meid Brechtist ja tema dialekti-

kast, neist mõlemaist jääb mulje kui mingist haisvast, kõõmasest ja kisenda-vast loomast. Nad on sellesamas lõksus, kus minagi, nad on teksti kinni jäänud ega saa hingata. Nad on aega kinni jäänud. Nende aeg on täpne ja välistamatu, üks päev järgneb teisele, kõigil on üks ja seesama aeg. BBd külas-tab ajakirjanik. Venemaa palub Eestisse lasta veel 1150 sõjaväelast. Sel õhtul kohtub Goebbels Berliinis filminäitle-janna Jenny Jugoga. Nad ei pääse oma ajast välja, neil on kogu aeg olevik. See on neile kitsas, seal ei saa liigutada, nad ei liigutagi. Traagika kaob. Sellega on Unt tõesti ühe sammu edasi astunud: ta on võtnud 1940. aasta sündmustelt nende ülevtraagilise kuue. Selles valguses asetub Viivi Luige "Ajaloos ilu" otse modernistliku paatose esirinda. Ajaloo on võetud tema raske ja kulunud tähenduskoorem, selle sügavusmõõde on asendatud pindskaalaga. Samamoodi näeme igatsust võõritada lugejat mitte ainult BBst, vaid ka eesti kirjandusest; kuna aga tekst oli veninud isegi üleliia pikale, siis tuli piirduda vaid sellele vajadusele Ristikivi kaudu viitamisega.

Aja olevikulisest painest pääseb välja ainult Unt. Need tema poolt rebitud ajaaugud on ainukesteks hingamiskoh-tadeks. Miks ei võinud neid rohkem olla? Ma olen Undiga rahul, ta on minu poolt talle pandud ülesande edukalt sooritanud.

Kodus. Ma olen jõudnud Hilissuve-ni. Ma olen välja puhanud, aga alles homsest algab argirutiin. Ma lähen BBga metsa, on kuum suvi ja mets okas-puude lõhna täis. Unt on metsas eksle-mise visioonides alati tugev olnud. BB võtab sipelgapesa kaasa ja naised vanni-

tavad teda sipelgapesas. Siis tulevad seened, BB sööb koos Berlauga tindikuid ja nad värvuvad lillaks. BB kohtub seitsme vennaga ja aitab neil lahendada vaevalise kiviepisoodi. Vaatab, kuidas soomlane lõhub puid. Milline nautlev tekstimäng. Kursiivis lisad lähevad tükikesse. Lugemisvaev on kuhugi kadunud, ruttu saab raamat läbi. Hakkan kahtlema: kas see ikka oli romaani eitus?

Ma ei ole selles enam päriselt kindel. Üks on küll selge, see pole romaan lugemiseks. Kardetavasti saab teda ainult kirjutada, ja sellisena, pole kahtlust, on see lõbus, kuigi vaearikas ajaviide. Undil läks selle peale nii kaua aega, et vaevalt keegi seda korrata viitsiks. Nüüd on küll juba lihtsam, materjal on koos ja Unt on nimekirja lahkelt ära trükkunud. Küllap ta laenaks üht-teist väljagi.

Potentsiaalsele, aga laisale kirjutajale tundub siiski mõttetu teha uuesti läbi kõik see suur vaev ja lõbu. Ta unistab Undi romaanist hüpertekstuaalsel kujul, kus tasase klõpsutusega avaneksid kõik intertekstuaalsed seosed. Nii saaks sündida uut tüüpi retseptioon: kirja lugemine.

Kõiki minu kahtlusi selle romaani suhtes (on või ei ole) sõrendab omalt poolt ka Unt. BB on ilmunud (öösel), nagu ka tema raamat. Ilmumine on vägagi jaatav tegevus, ta on ka seotud ilmaga, st kõigega, kogu eluga. Aga ka ilmaga, mis on muutlik, mis kord toob kuumuse, kord vihma. Siiski saab teda ka ignoreerida, mitte nagu *sää'd*, mis on hullem kui ilm, sest ta on ka seaduseks (lk 254). Ning ilmumise ja maa- või õhk-ilmata paratamatuks kaaslasel on

ilmajäämine. Ilmaolu – see sõna võtaks ka Undi romaani kõige paremini kokku.

VEIKO MÄRKA **Mässaja ilma põhjusest**

MIHKEL MUTT. MEEDIA MU
MEEDIA. Iseseisvusaegseid kirjutisi.
Tuum, Tallinn, 1996. 312 lk. Hind
66 kr.

"Meedia mu meedia" on pigem meeliskeluks kui süüvivaks arvustuseks sobiv objekt. Nagu õigupoolest kogu Mihkel Muti isiku avalikkusele eksponeeritav osa. Nii nagu ma ei suuda tõsimeeli arutada, miks Mutt just sääraselt pöetud habet kannab või purpurset ülikonda eelistab, pole mul mingit motiivi lahata, miks ta just Jan Blomstedtist või Uldis Germanisest kirjutab. Kirjutab, järelkult on vaja.

Eesti kultuuritegelaste plejaadis on Mutt raskesti liigitatav figuur. Kirjaniku kohta liiga kerglane, ajakirjaniku kohta liiga tõsine. Isegi ametliku kultuurilehe peatoimetaja seisuses.

"Meedia mu meedia" lugudega on samuti. Näiteks selline väide (lk 42): "Ameerika on andnud maailmale vähemalt kaks kompleksi. Sõjalis-tööstusliku ja *rock'n'rolli* koos džiinide ja musta nahktagiga." Või lk 181: "Kui Karin oleks ellu jäänud, saanuks Tiinast väike rõõmsalt vaga vanatüdruk." Arukas, aga kerglane.

Raamatut läbivaid teemasid on vähe. Nimetada võiks põlvkondade konflikti, feminismi (ja selle projektsiooni meeste teadvuses) ning Tammsaaret. Muuseas: kui inimesele miski meeldib, ei tähenda

see, et ta seda arvustada oskaks. Pigem vastupidi. Muti üks tugev külg ongi reserveeritus – jahe, aga mitte külmavärinaid tekitav.

Mahukamaid kogumikus ilmunud artikleid võib nimetada esseedeks. Aga küllap teavad kõikvõimalike humanitaarkallakuga kõrgkoolide õppejõud kõige paremini, mida kõike esseede sildi all välja pakkuda võib. Nii et see termin usaldust ei ärata. "Meedia mu meedia" puhul veenavad eelkõige hoopis muud asjad: esiteks kujunduses kasutatud värvid (must, purpur ja kuld), teiseks see, et pealkirjas pole koma.

Muti üks põhilisi loominguvõtteid on massiteadvuse ja müütide lahkamine (parim näide on kogumiku nimilugu). Kui otse jõhkralt välja öelda, siis elusalt lahkamine, sest ega's müüt Muti skalpelli all veel varbaid sirgu aja. Näiteks põlvkondade konflikt või rahva guruihalus. Eriti meeldis mulle eestlaste ette alternatiivi seadmine: kui meist ei saa Mäe Andreseid, muutume Väljaotsa Jaanideks (lk 167). Kurb, aga paratamatu.

Mutt ei tegele kuigivõrd hea ja halva vahe otsimisega ega ka mõlema hindamisega. Talle meeldib otsida head halvast (MacDonaldsist, nõukogude võimust). Niisiis veel üks "rikutuse võlu" apologet.

Kuidas ikkagi sünnib näiteks kahe aasta taguse telesaate arvustusest ilukirjanduslikult tõsiseltvõetav tekst?

Müüdilahkamisest oli juba juttu. Teine Muti kaubamärgiks kujunenud vahend on tema keel. Eelkõige täpne sõnakasutus. Isegi võõrsõnade rohkus on tema puhul õigustatud. (Lugejale tähendab see, et iga tundmatu sõna puhul

pole vaja leksikoni lapata – tähendus ilmneb kontekstist.) Kus peab olema nali, seal on nali; kus hüperbool, seal on hüperbool – ja kõike seda täpselt, nagu apteekrikaalu järgi.

Ainult sissejuhatused on tihti liiga pikad (eriti lk 84–85, 147–149).

Mihkel Muti kolmandaks trumbiks on autori distantseerumine oma tekstidest. Ta asub neile piisavalt lähedal, et teemat adekvaatselt käsitleda, kuid neist piisavalt kaugel, et oma isiklike tundepuhanguid artiklitesse mitte mäsida. Viimane omadus eristab Mutti näiteks Linnar Priimäest.

Kogumiku parim osa on ka uhkeima pealkirjaga: "Kriitik täies kauniduses". Seal on mitu teksti, kus faktide ja kommentaaride valik ning vahekord on nii õnnestunud, et tulemust võib nimetada täiuslikuks: "Inimesed olge valvsad – Priimägi!", "Ei saa me läbi Lätita", "Jane Austen ja viktoriaanluse *come back*", "Lutsu "Kevade" – *revisited*", "Meist, matsidest, nüüd teejoojaid!" Viimases on üks lõbus faktiviga: sigadel ei ole käppi, on sõrad (lk 99).

Samast tsüklist leiab ka õpetliku näite kultuuri isereguleerumisest. Nimelt on eesti kultuurikeskkonnas kujunenud pilt Mutist kui iroonilisest, aga tolerantsest kriitikust. Mitte kass, kes mängib hüirega, vaid kassipoeg, kes mängib teise kassipojaga. Ja häda talle, kui ta oma rollist välja läheb, ülekohtuselt ja mõtetult lahmima hakkab (lk 125–134)! Kohe on platsis "mõned kolleegid", kes talle koha kätte näitavad. Mutil lihtsalt ei lasta rumalusi kirjutada!

Tõrvatilku ka: globaalsed teemad, näiteks loos "Noorte mäss", libisevad Mutil käest. Asja teeb veel halvemaks,

et ta viimast lugu alapealkirjas "visandiks" nimetab. Iga kunstnik teab, et visandi koht ei ole näitusel.

Mõned Muti artiklid ahenevad mediteerimiseks oma põlvkonna saatuse üle, laveerimiseks gerontokraatia ja gerontofobia vahel. Minu jaoks ei jookse põhiline lõhe kunstis mitte noorte ja vanade, meeste ja naiste või homo- ja heteroseksuaalide, vaid andekate ja andetute vahel. Viimasest Mutt aga vaikib. Küllap sellepärast, et mõnele tuttavale mitte halvasti öelda.

Viimase lõhe eiramine põhjustab möödaráäkimist: Eestis on andekaid loojaid igal kunstialal nii vähe ja nälg nende järele nii suur (tuletage meelde Leo Saalepit!), et nende looming lööb igal juhul läbi. Kotka ja vihmaussi vahel vastuolu ei ole. Põlvkondade- ja sugudevahelised konfliktid on profaanide mängumaa, mida ei tasuks utreerida. Näiteks selline lause (lk 60–61): "Tapakirve vihinat on Eesti elus viimastel aegadel küll tunda olnud." Kusjuures jutt ei käi mitte Lebedist ja Zjuganovist, vaid Jaak Rähesoost.

Artiklikogumiku puhul tekib paratamatult küsimus, kuivõrd see ajaproovile vastu peab. Paraku on see ühtlasi kõige rumalam küsimus, millele ma enne paarikümmend aastat vastata ei tahaks.

Ma ei imestaks, kui umbes poole sajandi pärast ei tehtakski lääne kultuuri ruumis enam vahet ajakirjanduse ja kirjanduse vahel. Praegu tunnevad mõlemad žanrid end kõikvõimalike visuaalsete ja virtuaalsete konkurentide poolt ahistatuna ja nii oleks neil ellujäämise huvides igati arukas ühineda. Umbes nii, et ajalehed muutuvad aina

paksemaks ja romaanid õhemaks, sisuline vahe kaob samuti ning ühel hetkel saavad nad kokku.

Sellisel juhul saaks võib-olla just Mutist eesti (aja)kirjanduse kolmanda aastatuhande esimene klassik. (Kõige tähtsam konkurent tundub olevat Mati Unt.) Minul pole selle vastu midagi.

HEIE TREIER **Olukorra analüüs**

KIVISILDNIK. KUTSE. [Tartu, 1997.] 0 lk. Hind 7 kr.

Sven Kivisildnikku peetakse üldjuhul luuletajaks. Mina käsitleksin teda kontseptualistliku kunstnikuna, kellesarnasteist Eestis õieti polegi. Siinkohal peab rutuga möönma, et "kontseptualismi" kui sellist näib olevat hea toon söimata, nüüd ka Eestis. Põhjus on mõistetav – kuna taolist kunsti on võimatu üheselt määratleda ja pealtnäha ülilihtne produtseerida, on seda hakanud harrastama liiga paljud isikud, ummistades näitusesaale ja galeriisid kõikjal üle Euroopa. Nii on kontseptualismi saatus sarnane paljude filosoofia- ja esteetikanähtuste omaga – mis tahes elitaarsena sündinud ilming kompromiteeritakse niipea, kui ta muutub laiatarbekaubaks.

Ometi seisneb Kivisildniku kontseptualism just iseenda esitamises laiatarbekaubana ("tuhandete lemmik"), mis on aga silmakirjalik, kui uurida fakte, sest sellist imagot võimaldab talle ainuüksi meedia olemasolu. Kogu Kivisildniku senine tegevus tõestab, et lemmikuks saab hakata ise, protsessid on suunatavad. Poliitikud on teadnud ja

praktiseerinud seda ammu, kontrollides vastavaid hoobasid. Kivisildnik keeldub olemast olude ohver, tema juhtumil on hoobadeks ringlemine ajakirjanduses ja isikliku tutvuse olemasolu näiteks laia lugejaskonnaga klatšilehe *Liivimaa Kuller* toimetuses.

Kivisildniku järjekordne üllitis "Kutse" on käsitatav vaid ideetasandil, sest puhtvisuaalselt pole tegemist saavutusega. Käitsi kirjutatud kollaste kaantega n-ö romaan koosneb ühestainsast lausest: "Tulge mõistusele", ja märkusest: "toetas Kultuurkapital". Kes tahes oleks võinud samasuguse kaardi sirgeldada, aga...

Taustainformatsiooni. Kivisildnik sai Kultuurkapitalist 15 000 Eesti krooni toetust, mis teeb praegustes hindades välja keskmiselt kolm-neli kuupalka. Ta leidis, et selle raha eest saab vaid maketi ja käsikirja, raamatu trükkimiseks nagu nii ei jätku. Ning otsustas "kirjastada" raamatu ise, aga mitte arvutil, vaid käitsi. Nüüd järgnes müük, marketingi tähtsaim lüli. Üllitist müüdi mõnes raamatupoes letihinnaga seitse krooni, millest pood teenis kaks krooni. Tallinas Kupra raamatupoes osutusid oktoobri keskel kõik "raamatud" läbimüüduks. Ilmselt ei saanud tiraaž olla kuigi suur, aga sellele lisandus veel *Liivimaa Kulleri* tiraaž, kuna kõmuleht "raamatu" üleni reprodutseeris. Kivisildniku väitel jõudis tema teos niisiis müügie-detabeli tippu. Käitsi kirjutatud raamat 20. sajandi lõpul!

Mida oligi vaja tõestada.

Seega pani Kivisildnik proovile korraga väga paljud institutsioonid, isikud ja struktuurid. Esiteks Kultuurkapitali vastava otsustuskomisjoni, kellele tema

teguviis pidanuks mõjuma solvavalt, teiseks müügivõrgu, kolmandaks meedia ja neljandaks publiku. Ning ta tuli olukorrast välja võitjana, st trükikoda ei teeninud vaese luuletaja pealt kasumit ega dikteerinud talle oma hinda. Kivisildnik ise dikteerib. Aga luuletajale/kunstnikule ei saanud see olla ainus eesmärk.

Sõnum. Kui keskendada tähelepanu asja sisule, siis esmalt toimib täiesti maagiliselt üllitise pealkiri "Kutse" – psühholoogiliselt väga täpne sõnavalik. Inimesel tekib uudishimu, *kuhu* teda kutsutakse, tal tekib väljavalitu tunne ja positiivne eelhäälestus. Enamasti tähendab "Kutse" mõnd eesootavat mõnu, heaolu, pidu. Kaardi avamisel jääb aga tapva järjekindlusega kõrvu üleskutse: "Tulge mõistusele", mida võib hääldada väga erineva intonatsiooniga. See võib olla meeleheitlik hüüatus, vaikne ja läbitungiv käsk, möödaminnes poetatud lause, mida pole võimalik ignoreerida. Kellele on "Kutse" adresseeritud? Eristagem mitut tasandit.

Tegemist on ilmselt varjatud nõrdimusega Kultuurkapitali rahajagamispoliitika üle. Selle asemel et toetada väheseid valitud projekte korralikus mahus, jagatakse raha näpuotsaga paljudele tahtjatele. Raamatu kirjastamine on kallis ettevõtmine, mis lõpuks toimub ikkagi luuletaja tasku ja kõhu arvelt, kuuludes kapitalismi tingimustes vähetasuvasse ja mõttetuna näivasse rubriiki: missioon. Eriti veel siis, kui raamat jääb letile ja autor peab seda vähestki meedia tähelepanu kerjama. Kellele üldse raamatut välja anda, teades, et kirjastamine on pea ainus kodumaine tootmisharu, mille turg on

sedavõrd üleüllastunud?

Reprodutseerituna kõmulehes *Liivi-maa Kuller* kõlab seesama üleskutse aga hoopis teisiti. Sihtpublik on sel puhul keskmine eestlane, kes maandab stressi kergestiloetava lektüüri abil. Ilmselt kaldub ta lihtsameelselt uskuma kõike, mida on ajaviiteks kokku kirjutatud-tõlgitud ning siis ära trükitud. Kivisildniku üleskutse kõlab sellises kontekstis kas irooniliselt või üliposiitiivselt, lausa rahvaalgustuslikult – kui inimene tuleb mõistusele, siis ootab teda ees ju tööpoolest teatud vaimne mõnu või hüve, st õige arusaamine asjadest. Ja Kultuurkapitali imagole ei tee sugugi kahju igavikulise sõnumi spondeerimine, iseküsimus, kas seda tehtaks ka vabatahtlikult.

Niisiis mõtleb Kivisildnik oma väljaande puhul igati ühiskondlikult. Autori tegu ise tugineb suuresti mõistusele, analüüsile, millega liitub emotsionaalne värving. Veel üks aspekt on võimalik: iroonia lugeja aadressil – andkem talle raamat, mis jõuab edetabeli tippu! Olu-korras, kus valitseb tekstide inflatsioon ja tundlikkus tekstide vastu väheneb, on sõnumi jõudmiseks inimeste ajudesse vaja loosungit, lööklauset. Nüansid ja peenused, millel baseerub luule ja ilukirjandus, oleks justkui ette välistatud. Tegemist on valimiskampaaniaga, et ostjad valiksid mõtlematult Kivisildniku ning ta võiks taas enda kohta öelda: "tuhandete lemmik".

Tegelikult on raamatupoes tema ad-ressaadiks rafineeritumad isikud, kes annavad Kivisildniku eest välja seitse krooni kontseptuaalse toiminguna, tagatiseks ehk ka teadmine, et võib-olla omandab käsitsi täiskirjutatud papitükk

veel kunagi bibliofiilse väärtuse, nii nagu on kirjandusloo kurioosumiteks saanud Albert Kivikase ja Erni Hiire üllitised.

P.S. Kui keegi püüab midagi sarnast järele teha, on see plagiaat. Ka Sven Kivisildniku puhul mängib eelkõige ülalatusmoment, mis saab ilmned a ainult üks kord. Edaspidi peab midagi muud välja mõtlema.

MAREK TAMM

Miks naine on Teine?

SIMONE DE BEAUVOIR. TEINE SUGUPOOL. Tlk Mare Mauer ja Anu Tõnnov. Vagabund, Tallinn, 1997. (Avatud Eesti Raamat). 487 lk. Hind 92 kr.

"Feministlik revolutsioon jätkub!", kinnitas eelmise aasta viimane *Vikerkaar*. Sama kinnitab ka kirjastuse Vagabund vahendatud mahukas teos feministliku pöörde algusaegadest – Simone de Beauvoini (1908–1986) "Teine sugupool" (*La deuxième sexe*, 1949). Järg on jõudnud revolutsiooniklassikuteni.

Beauvoini raamatu filosoofiline tuumprobleem on hõlmatav ühte lausesse: naist on määratletud alati suhtes mehe, mitte iseendaga. "Sissejuhatusest" loeme: "Naine kui ebaoluline vastandub olulisele. Mees on subjekt, absoluut; naine on Teine" (lk 15; originaalis viitab autor siinkohal Emmanuel Levinasile, märkus on tõlkes kadunud). Niisiis vajab Beauvoini meelest lahendamist küsimus, kuidas ja miks on naine Teise situatsiooni langenud ning millised on mõeldavad väljapääsuteed.

Selleks analüüsitakse linnulennul naise positsiooni ajaloo algusaegadest tänapäevani, peatatakse naiste bioloogilistel ning psühholoogilistel eripäradel ning visandatakse emase naiseks kujunemine lapsepõlvest vanaduseni. Kogu sooritatud vaatlust (sageli piinlikult pinnapealne, kohati koguni eksitav, nagu näiteks väide, et "keskajal rasedusvastaseid vahendeid ei tuntud" – lk 105, loetagu või Le Roy Ladurie Montailou-raamatut) sobib resümeeerima "Teise sugupoole" enim tsiteeritud lause: "Naiseks ei sünnita: naiseks saadakse" (lk 185). Teisisõnu: naine kujuneb Teiseks ümbritseva surve ning järelikult peab olema võimalus seda olukorda muuta.

Raamatu lõpetab paljulubava pealkirjaga peatükk "Teel vabanemisele". Üheseid juhiseid vabanemiseks Beauvoir siin siiski ei jaga, teose konkreetseim vabastav sõnum leidub eesti keelde tõlkimata jäänud järelsõnas. Selle viimane lause kõlab: "Antud maailma raamidest tuleb inimesel aidata võidule vabadus, selle ülimal võidu saavutamiseks on muu kõrval vajalik, et kõrgemal oma loomulikest erinevustest kinnitavad mees ja naine siiralt oma vendlust." Niisiis ideaaliks ja väljapääsuks on ehtrevolutsiooniline idee: vendlus. (Tahtmatult meenub episood Krossi "Keisri hullust". "Ta [Timotheus von Bock] küsis: "Wie heisst eigentlich Brüderlichkeit auf estnisch?" Mina ütlesin: "Vendlus." Tema küsis: "Aber Schwesterlichkeit?" Keegi ütles: "Es dürfte dann Öelus sein..." Ja Timo küsis: "Aber wie heisst Öelus auf Deutsch?" Ja proua Schwalbe, kes polnud meid jälginud, vastas puhtsüdamlikult: "Bosheit...".)

"Teine sugupool" ei hiilga oma filosoofilise vundamendi poolest. Probleem piiritletakse mõne mõistega (immanentsus, transtsendentsus, eksistents, Teine...), mis jäävadki korduma kogu teose vältel. Lähtekoht on selgelt eksistentsialistlik ning kantud Jean-Paul Sartre'i selle aja töödest: "Olemine ja eimiski" (1943), "Mõtisklusi juudi küsimusest" (1946) ning lõpetamata jäänud moraalifilosoofia-alane uurimus (märkmed ilmunud postuumselt: "*Cahiers pour une morale*", Gallimard, 1983).

Oma raamatu filosoofilise raamistiku eksplitseerib Beauvoir juba teose alguses: "Meie poolt omaksvõetud seisukoht põhineb eksistentsialistlikul moraalil. Iga subjekt määratleb oma transtsendentsust eesmärkide kaudu. Ta saavutab vabaduse vaid pideval eneseületamisel teiste vabaduse poole pürgides. Inimeksistentsile pole muud õiguslust kui pürgimus piiritu avatud tuleviku poole. Iga kord, kui transtsendentsus taandub immanentsuseks, toimub allakäik, eksistents taandub pelgalt "iseendaks", vabadus näiliseks" (lk 30). Hiljem rõhutatakse eksistentsialismi võtmelist rolli naise seisundi mõistmisel korduvalt: "Üksnes selle eksistentsiaalse vaatenurga alt on võimalik mõista sugukonna, suguvõsa ja perekonna samastamist omandiga, mis on säilinud tänini" (lk 53). "Alles eksistentsialistliku filosoofia valguses eelajaloolisi ja etnograafilisi tööku arvesse võttes võime mõista, kuidas sugudevaheline hierarhia on tekkinud" (lk 57).

Beauvoiri raamat on väga ajasidus sõnateos. Mitmed käsitletavatest probleemidest on juba ammu päevakorrast maas, paljud aga kadunud ajaloo prügi-

kasti. Viimaste hulgas üks "Teise sugu-pool" juhtmotiividest sotsialismi juhtivast osast naiste võrdõiguslikkuse saavutamisel. Beauvoiri jaoks on "naise saatus tihedalt seotud sotsialismiga" (lk 50), siit tulenevalt on "feminism ja sotsialism lahutamatud" (lk 111). Saame teada, et "Vaid sotsialistlikus ühiskonnas saab naine tööga tagada ka vabaduse" (lk 443). Ehkki teatava ebakindlusega (mis tingitud informatsiooni nappusest), seatakse feministidele eeskujuks Nõukogude Liit ning kiidetakse Leninit naistele poliitilise ja majandusliku võrdõiguslikkuse andmise eest (lk 118). Prohvetlikus sõnaseades kuulutatakse: "Kuid ühel päeval vastupanu murtakse ja see sünnib. See on juba sündinud Nõukogude Liidus, nagu kinnitab nõukogude propaganda. Ja kui kord sotsialism kehtestatakse kogu maailmas, pole enam mehi ega naisi, on ainult võrdõiguslikud" (lk 50). Ilus illusioon.

"Teine sugupool" on ühtlasi aus raamat, kompromissitu ning siiras. Kõik põhimõtted, mida Beauvoir deklareerib, realiseeris ta omaenese elus. Ta keeldus abiellumast Sartre'iga, elades viimasega aastakümneid vabaabieliu, ta ei sünnitanud ühtegi last, ei hoolinud majapidamisest ega söögitegemisest, vaid palkas koduabilisi ning einestas väljas. Elas peamiselt honoraridest ning Sartre'i sissetulekust.

Sarkastiline lugeja võib muidugi seepeale pärida, kust pärineb vallalise autori sedavõrd täpne teave abielu ahistusest, mida ta nii süngetes värvides kirjeldab: "Abielu häda ei seisne mitte selles, et töötatud rõõm jääb tulemata – õnnele ei ole tagatist – vaid selles, et

abielu sandistab naise: ohverdab ta kordumisele ja rutiinile" (lk 338). Kuidas teab teenijannasid pidanud prantsuse feminist vahendada naise rasket saatust koduköögis (lk 306–317)? Milliselt kogemuslikult aluselt lähtub lastetu Beauvoir'i detailitäpne kirjeldus sünnitaja ning imetaja naise tunnetest (lk 362–367)?

Leidub süiski lihtne vastus: suuremalt jaolt lähtuvad autori teadmised ilukirjandusest; pea kogu raamatu näiteaparatuur pärineb romaanidest, näidenditest jne, sekka päevikukatked ning tuttavatelt kuulnud jutud. Illustreerimaks abielu ahistust tuuakse näiteks Colette'i romaane, neiupõlve kujutamisel laenatakse fraase Ibseni draamadest, mehe kahepalgelisust paljastatakse Mauriaci teoste abil. Algupärane "Teine sugupool" sisaldab lisaks veel pikki analüüsi naise kujutamisest erinevate kirjanike (D. H. Lawrence, Claudel, Breton, Stendhal) loomingus.

"Teine sugupool" pole eesti lugejal esimene kontakt Simone de Beauvoiriga. Vaevast aasta pärast ilmumist vahendati eesti keelde tema tema jutustus "Väga kerge surm" (*Loomingu Raamatukogu*, 1965). Katkeid "Teisest sugupool" on avaldanud varem ajakirjad *Eesti Naine* ja *Vikerkaar*.

Aastasse 1964 ulatub aga tagasi Simone de Beauvoiri ja Jean-Paul Sartre'i ühisvisiit Nõukogude Eestisse. Muljeid sellest reisist vahendab Beauvoir oma viieköitelise memuaaridesarja viimases osas (*Tout compte fait*, Gallimard, 1972). Hea sõnaga mainib ta oma võõrustajaid, abielupaar Sempereid. Beauvoir kirjutab, et proua Sempérit, "kes on kuuskümmend kaks aastat vana, oli

ühtaegu nii meeldiv vaadata kui kuulata". Ta kirjutab hingeläinud Tallinna valgetest öödest, lõhnavatest pärnapuudest ning hirmkoledast õigeusu kirikust Toompeal. Poolillegaalselt külastavad nad kahekesi ka Tartut, mis vaatamata mõningatele kohtumistele "kokkuvõttes meile vähe huvi pakkus". Eesti külastamine polnud kuulsale paarile erandlik, mestis käidi 50ndail-60ndail pea kõigis toonastas liiduvabariikides.

Nüüd tõlkest. Viimase aja väärtkirjanduse ümberpanekuid prantsuse keelest kipub kummitama kummaline seaduspära. Nii Alexis de Tocqueville'i, Emmanuel Le Roy Ladurie kui ka Simone de Beauvoiri raamatud on eesti keelde jõudnud lühendatud kujul. Ehkki kärbitud tõlkimist ei saa hinnata üheselt negatiivsena, morjendab lugejat tõik, et üldjuhul on väljajätted jäänud selgituseeta, kupüürid märkimata. Et tegemist on lühendatud "Teise sugupoolega" mainib ainult minikirjas mäрге originaalteose andmete kohal.

Lubaksin endale siinkohal lugejaõbraliku žesti ning mainiksin olulisemat, millest raamatuostja ilma on jäetud. Esmalt proportsioonid: eestikeelne "Teine sugupool" sisaldab jämedalt võetuna umbes kolmandiku originaaltekstist. Vahele on jäetud nii terveid peatükke (kõnekal kombel teemadel nagu "Lesbi" või "Prostituudid ja hetäärid") kui koguni alaosasid (originaali teise kõite kolmas osa "Õigustused"), järelsõna tõlkimata jätmist juba mainisin.

Märgatavalt veidram on aga tõsiasia, et väljajätteid on tehtud ka peatükkidesiseselt. Selleks koguni mõne lõigu algust kohandades, selge eesmärgiga pehmemdada üleminekuid. On loobutud

ühtlasi mitmetest viidetest, mingit loogilist seletusviisi nende valikul näha pole. Sigineb mulje, et trükitud osutus tõlke aluseks olnud originaalile on valelik ning lähtekohaks on olnud mingi nuditud tõlge mõnda teise keelde. Enam aupaklikkust teksti ning lugeja vastu, võiks olla eelnenu moraal.

ENE-REET SOOVIK

Tuul väljal

VIRGINIA WOOLF. ESSEED. Inglise k tlk Malle Talvet, Jaak Rähesoo. Hortus Litterarum, Tallinn, 1997. 278 lk. Hind 65 kr.

VIRGINIA WOOLF. ORLANDO. Elulugu. Inglise k tlk Riina Jesmin. Loomingu Raamatukogu 1997, nr 31-34. 200 lk. Hind 20 kr.

Kuidas kõnelda Virginia Woolfist? Kõigepealt tuleks peast peletada kaks ahvatlevat stardipakku – Albee ja Tuglas, kellelt laenatud fraasid end vägisi loole lähtepunktiks pakuvad. Stardipakud pannakse ju enamasti maha staadionirajale, mille tähistus määrab ära edasise sõnajooksu suuna ning ehk on ette teada ka distantsi pikkus ja lõpp-punkt. Woolfi puhul aga peaks silme ees terendama pigem suunamärkideta rohelus sõnajalgade vahel ning tammeokste varjus.

Soovimatus tallatud teedel käia näib olevat suunanud ka "Esseede" teabetiheda järelsõna autorit Jaak Rähesood, kes ühelt poolt tahaks vältida lihtsustavat Woolfi-legendi, teisalt aga ei jää tal üle muud, kui seesama legend märksõnadeks koondada, need lahti kirjutada ja

ühtlasi ise müüdi maaletoojaks osutada. Erinevus raamatusse raiutu ning võimalike "sogaste ajakirjanduslike nirede" vahel, mis muidu teemat tutvustaksid (ja mille arvatavateks voolurenneks Eesti oludes vist küll *Sirpi* ja ehk *Vikerkaartki* peab pidama, sest kollase pressi huviorbiiti Woolf vaevalt satus), jääb seega peamiselt kvantitatiivseks – järelsõna põhjalikku hõlmavust pressiväljaande maht kindlasti ei võimalda.

Nõnda näib säärane preventiivne võitlus Legendiga hoopistükki kindlustavat selle kasvamist ja kosumist, mahalöödud peade asemele kasvavad üha uued, nagu mütoloogilisele materjalile kohane. Vajadus Legendiga maadelda ongi Woolfi-teemalisi sõnavõtte saatnud läbi aegade – ja Legendi tuum püsib ikka sama. Vahetult pärast Woolfi lahkumist 1941. aastal Cambridge'i ülikoolis peetud loengus kõneles E. M. Forster tema paljutahulisusest, mis ilmneb alles siis, kui jätta kõrvale Arnold Bennetti poolt naiivselt aktsepteeritud legend Invaliidist Daamist Bloomsburys, – viimast oma ettekande kui tervikuga siiski kinnistades. Niisiis pidi näiteks sedasama üldlevinud ettekujutust Bloomsbury rühmast kui raugetest ja eluvõõrastest esteetidest veel 1978. aastal omakorda ümber lükkama ja sellele "sotsiaalse südametunnistuse" mõiste ja bloomsburylaste märkimisväärse kaasatuse kõikvõimalike organisatsioonide tegevusse vastukaaluks seadma hoopis teise leeri mees, marksistliku suunitlusega kriitik Raymond Williams. Neist ja muudest kummutuskatsetest hoolimata on müüt piisavalt elus, et seda omakorda Eestis eritleda.

Elus, kuid mitte päris sama. Legendi Forsteri-versiooni keskmes puudub üks praeguse Legendi olulisi elemente, nimelt feminism, mis Forsteri jaoks moodustab lihtsalt kirjaniku ühe väga kummalise (*very peculiar*) külje. "Oma toa" puhul, mida Forster peab üheks Woolfi sädelevamaks teoseks, tunnus- tab ta feministliku inspiratsiooni osatähtsust, leiab aga samas, et feminismi arvele võib kanda ka tema arvates Woolfi halvima teose, "riiaka" "Kolm ginit" ning "Orlando" vähem õnnestunud jooned. Paari aastakümne möödudes saab aga veidraks kõrvalekaldeks peetust Legendi olemuslik tuum ja sellele toetub ka väide, et Woolfi peetakse üksmeelselt naisliikumise suurkujuks ja esiemaks (kui ta ka ise sellele alla ei kirjutaks). Ometi ei saa rääkida nii ühesest heakskiidust, sest Legendiga pistavad rinda ka feministliku kaanoni loojad.

Vahetut naiseksolemiskogemust realistlikult edastavat kirjandust soosiv feminism, mida esindab Elaine Showalter, leiab, et mütoloogiline Woolf kummitab 20. sajandi keskpaiga naiskirjandust. Ingel Majas, Coventry Patmore'i luulest laenatud väljend, mida Woolf kasutab naise siset sensori võrdkujuna, on omandanud Woolfi enda jooned, ning kui Woolfi järgi tuleb tappa Ingel, kes hoiatab naisi välja näitamast, et ka nemad iseseisvalt mõelda oskavad, siis Showalter on seisukohal, et "tähtis on demüstitseerida legend Virginia Woolfist", androgüünsusesse pagevast eskapistist, kes "Oma toas" nõudmiste esitamise "kiledusest" keeldudes ei vääri teps mitte õige feministi nime. Kraadi võrra kergemeelsem "Or-

lando" aga pole muud kui üksnes "tüütu kõrgcamp".

Mõistagi ei pea sellest järeldama, nagu oleks Woolf seeläbi feministliku vih-mavarju alt lõplikult välja tõugatud. Praeguseks krestomaatiliseks muutunud debatti jätkas Toril Moi, kes oma Julia Kristevale toetavas vastulauses lähtus Albee-rajalt ning väitis, et Virginia Woolfi kardetakse tõepoolest. Kardavad just eespoolkirjeldatud anglo-ameerika feministid, kes patriarhaalsest traditsioonilisest humanismist kammitsetuna ei suuda hinnata Woolfi panust sooidentiteedi dekonstrueerimisel ja maskuliinse-feminiinse kaksikjaotuse metafüüsilisuse näitamisel, ning neil tuleb Woolfile väärrika koha andmisel veel pikk tee maha käia.

Et aga Woolfi ümbritsevast sissetallatud rajavõrgustikust mõnda Legendist eemale- või unarussejäänumat praegugi laiendada-õgvendada annab, näitab kasvõi ajakirja *Comparative Literature Studies* käesoleva aasta avanumber, milles ameerika kirjandusuuriija Dudley M. March vaatleb Walter Pateri, Marie de Gournay ja nende kaudu eelkõige Montaigne'i mõju Woolfile ja peamiselt esseeromaanile *Orlando*, milles näeb Montaigne'i esseedest alguse saanud loomelaadi rakendust. Et eesti tõlkekogumikust leiab ka esse "Montaigne", võiks sel mõttearendusel pisut pikemalt peatuda. Marchi silmis on Montaigne Woolfi modernismi keskne allikas ning esse "Kaasaegne proosa", selle "kiirgav halo, pool-lüüme nimbus" ja romaanikirjaniku ülesanne "vahendada toda muutlikku tundmata ja piiritlemata vaimu" ("Esseed", lk 71) on ühtaegu Woolfi arusaam nii modernis-

mist kui Montaigne'ist.

Essees Montaigne'ist kirjutab Woolf: "Need esseed on katse lasta hingel suhelda" (lk 85), "Tema püüd oli ennast kirja panna, endast teada anda, suhelda, kõnelda tõtt ja see on "ränk vaev, palju rängem kui paistab"" (lk 79). Ka "Orlando" on Woolf päevikusõnade kohaselt püüdnud esitada hinge kogu kaarti, kaalu, värvi ja ulatust kogu selle segaduses, mitmekesisuses, ebatäiuslikkuses. "Orlando" on elu lugu, Vita lugu ning toetub tõepoolest eelkõige Vita Sackville-Westi biograafilistele detailidele, kuid March leiab, et androgüüni elu põhipunktid on kõrvutatavad Montaigne'i omadega. Ka meeskirjanik Orlando metamorfoosis naisautoriks näeb March ühest küljest kirjanduse mees-traditsiooni teisenemist Woolfi naisprojekti, teisalt aga kõrvutust Montaigne'i eluõhtul süvenenud kalduvusega aktsepteerida naisi enesega intellektuaalselt võrdsena.

Orlando luuletust "Tamm", mida lugeja sellest hoolimata et seda kirjutatakse kogu raamatu vältel, kordagi näha ei saa, võrdleb kriitik Etienne de La Boétie sonettidega, mille saateks Montaigne oma esseed kirjutas ja mille ta hiljem teosest välja jättis – "klassikaliselt orienteeritud keskelement, mille ümber kirjanik loob ekstsentrilise kirjandusliku harjutuse, mis algse keskme rolli tähtsust kahandab ning viimaks selle sootuks kaotab".

Kas ei näi aga sama juhtuvat ka käesolevas kirjatöös, mis metatasandi mo-saiigikillukesi siit-sealt kokku noppides kaks tagasihoidlikus kuues maakeelset raamatukest ähvardab suisa silmist kaotada? Tuleks tõepoolest viimaks pöör-

duda kõigi nende kõrgesti õpetatud daamide ja härrade radadelt haljendava murumätta poole, meeles Woolfi enese sõnad: "Tõepoolest, ainus nõuanne, mida üks inimene teisele lugemise koha pealt saab anda, on mitte kuulata ühtegi nõuannet, usaldada omaenese vaistu, kasutada omaenese mõtlemist, jõuda omaenda järeldustele" ("Esseed", lk 13).

Seega: esseekogumikku avades oli esimeseks reaktsiooniks kerge pettumus – poole teose mahust võtab enda alla *Loomingu Raamatukogus* ilmunud "Oma tuba" – iseendast nauditav, kuid siiski juba tuttav lugemismaterjal. Ent lustaka "Orlando" järgnemine leevendas pettumust kindlasti. Vaevalt et lugeja muidu seesuguse vahetu enesestmõistetavusega hakkaks kõrvutama autoril üheaegselt käsil olnud ning esmatrükiski järjestikku ilmunud androgüüsusmanifeste. Ka muud risti-rästi niidid köidavad ühe raamatukese lehekülgi teise omadega. Näiteks see, kuidas viiv, mis samanimelises essees virvendab ja teiseneb, "Orlandos" Thamesi jäätunud liikumatuseks tarretub. Või see, milline osa on Nick Greene'il Shakespeare'i õe ja milline Orlando elus. Kuidas lugeja essees "Kuidas tuleks lugeda raamatut" liigub vaimus läbi kirjandusliku Inglismaa ning kuidas Orlando võtab sama sajanditepikkuse matka ette ihulikul kujul. Kuidas autoriminade paljunemine autosõidul annab "Õhtus Sussexi kohal" tulemuseks kuus erinevat vaatenurka (nagu ka romaanis "Lained", mille ettevalmistavaks vinjetiks seda peetakse), hüperboolne "Orlando" aga tunnistab kasvõi 2052 võimalikkust. Jne, jne. Kõik need niidid põimuvad esmapilgul kaootiliseks kan-

gaks, millel viimaks siiski paistab muster, mis ütleb: Kirjandus. Seega – ja otse imestust tekitab, kuidas võivad nõnda sädelevad lõimed enda kohta nii peetud ja pruugitud kokkuvõtet taluda – ikkagi on nii, nagu suured ja targad enne meid kõnelnud: meile praegu ilmunud Woolf on kirjandusest ning (nais)kirjanikusolemisest. Ka siis, kui pakub pildikesi külaelust või arvustab feministi stereotüüp-antipoodi Hemingwayd.

Kuidas tuleks lugeda raamatut, saime me teada. Kuidas on aga olla kirjanik, elu pool-lüüme nimbuse vahendaja? Mõistuvastust võiks otsida "Orlandost" nimitegelase mõtiskelust merele lendavast metshanest, kellele ta üpris asjatult järele heidab sõnu nagu võrke. "See on hani!" hüüatab kesköine androgüün raamatu lõpul. "Metshani...", ning küllap jätkub jaht ka pärast kellalööke. Mida tähendab väljend *wild-goose chase* võib igaüks sõnaraamatust järele vaadata.

P.S.

Arvustustes on lõpp sageli reserveeritud trükivigadele ja "näpukatele" osutamiseks. Olgu nõnda ka nüüd: Thomas Hardy romaan "The Return of the Native" ei ole lugu peadeküttidest, millele võiks osutada "Pärismaalase tagasitulek" ("Esseed", lk 23), vaid ikka vanast heast Wessexist, pealkirja tõlkena meenub "Tagasipöördumine kodukohta". Hemingway abordiloo (mitte raamatu) "Mäed nagu valged elevandid" tegelaspaar vaevalt üksteist teietab, nagu "Esseedes" lk 60 tehakse, ja kas ei viita "pisike tüdruk" pigem põlvepikkusele tirtsule? Lk 69 mainitud luuletaja Stepheni perekonnanimi on Spender ja Or-

lando ei vaheta sugu vist siiski mitte korduvalt ("Esseed", lk 268), vaid ainult üks kord – iseasi, muidugi, kuidas ta aga

end pärast seda muutust üleval pidama hakkab...

KALEIDOSKOOP

BORIS BURACINSCHI **Poolakas kui saatus**

Keegi on öelnud – ei mäleta täpselt, kes –, et poolakad on on halvad sõdurid, ent see-eest mässajad *par excellence*. Võin teile kinnitada, et iseloomustus on tööle väga lähedal. Kunagi kirjutati ka minu perekonnanimi niimoodi – Buraczynski. Mu vaarisa, läbi ja lõhki poolakas, viidi veel tsaar Aleksander III ajal Poolast Siberisse. Allumatuse eest võimudele, selgitas ebamääraselt vaarema, kes elas abikaasast viiskümmend aastat kauem.

Nii ei peagi ma lähemalt seletama, mispärast tekkis huvi, kui märkasin raamatut "POOLAKAD EESTIS".¹

Raamat on kogumik mitmete poolakate mälestustest, kelle elu oli suuremal või vähemal määral seotud Eestiga, ja sarnaneb pigem mingi diletantliku väljandega. Mälestuste valik on esimesel pilgul juhuslik. Näiteks puuduvad täiesti materjalid, mis käsitleksid kirjanduslikke ja teaduslikke sidemeid, suhteid ülikoolide vahel, poola õppejõude ja tudengeid Tartus. EDWARD WALEWANDERI (kahtlemata intrigeeriv ni-

mi eestikeelse lugeja silmis) kirjutatud sissejuhatus on küllalt umbkaudne, palju vigu on Eesti koha- ja isikunimedes. Eesti keeles toodud tsitaadid on samuti ebatäpsed.

Ent hoolimata neist puudustest on poolakate lühimeenutused Eestist huvitavad. Alati on ju huvitav ja õpetlik teada, mida teised sinust mõtleavad.

Kõige mahukamad ja ajaloolisest vaatepunktist võibolla kõige põnevamad on mälestused, mis pani kirja katoliku preester TADEUSZ KRAUS, kes töötas Eestis kolmkümmend kolm aastat. Ja millised kolmkümmend kolm aastat!

Tekst algab sellega, kuidas misjonäriks saadetud preester jõuab 1931. aasta suvel Tartu jaama, ja lõpeb lahkumisega samast jaamast 1964. aastal. Esimestest aastatest kirjutab Tadeusz Kraus küllalt ihnsalt. Kuni sõja alguseni töötab Narvas, enamasti venelaste ja sakslaste seas. Ta ei oska ju eesti keelt. Tegeleb rohkem koguduse asjadega, aborigeenide pigem ebaõnnestunud pööramisega katoliku usku. On küllalt kummaline, et preester ei maini Poola okupeerimist Saksa ja Vene vägede poolt. Seda võib ehk seletada enesetsensuuriga – Kraus

---

1 Polacy w Estonii. Mowia o sobie. Koostanud Edward Walewander. Lublin, Wspolnota Polska, 1997.

pani oma märkmed kirja 1964. aastal.

Ent teistest okupeerimistest, k.a Eesti vallutamisest Punaarmee poolt, ei saanud ta enam kirjutamata jätta. Kirjeldus on kuiv, koosneb ainult konstateerimistest: ületasid jõe, sisenesid linna, vaheatasid välja linnapea. Emotsionaalseks muutub preester siis, kui jõu esindajate – vene, saksa sõjaväelaste ja eesti partisanide – tahtmised satuvad vastuollu kiriku ja tema majapidamise huvidega. Nii on ta šokeeritud nõukogude võimu otsusest anda üle kirikuhoone sõjaväele. "Esimene asi, mis ma nägin, olid kaks sõdurit, kes koori peal kaarte mängisid," kaebab jumalasalulane.

Ülestähendused Saksa okupatsioonist võiks pealkirjastada "Wehrmacht ja kartul". 1941. aasta 22. juuli, päev, kui sakslased Narva tulid, algab sellega, et sõdurid tulevad tema köögiviljaaeda, korjavad ära kõik herned, oad, kapsad jne ning panevad üles sildi "Wehrmacht Eigentum". Järgmisel päeval tuleb vihane Herr Oberst ja küsib, kes tal lubas midagi sellist kirjutada. Kokkuvõttes muudavad sakslased – nagu venelasedki – ta kiriku laoks. Kolme aasta jooksul püüab preester saada vastust küsimusele: miks katoliku kirik pandi kinni, aga luteri ja õigeusklik kirik jäid funktsioneerima.

Koos teiste linnaelanikega põgeneb Tadeusz Kraus Narvast ja jõuab 1944. aasta 8. märtsi õhtul Tallinna äärelinna, kus näeb pealt pommitamist. Kogu pealinn süttis nagu tuletikk, jutustab preester ja lahkub Tartusse, kus võtab üle sealse katoliku kiriku.

ARMIA KRAJOWA VÕITLEJAD, kelle venelased arreteerisid ja kes enne Siberi laagrisse saatmist viibisid Petseri

vanglas, rehabiliteerivad klassikalise ettekujutuse poola mässajast. Nende mälestused sarnanevad nii väga Gulagi vangide tavaliste meenutustega. Samasugune kirju koosseis – leedulased, ungarlased, rumeenlased, ukrainlased, loomulikult eestlased, kommunistid, sotsiaaldemokraadid, antikommunistid ja lihtsalt talupojad. Needsamad metsatööd. Needsamad kaklused ja supp kalaluudega.

Täiesti teist sorti mälestusi on ARKADIUSZ KEDZIORA'l, Budimexi esindajal Eestis. Budimex on organisatsioon, mis tänu "Poola koridorile" (likvideeriti alles toonase Poola presidendi Lech Walesa Tartusse saabumise eelõhtul) pääses Tartu linna mütoloo-giasse.

Poola restauraator annab väga õnnestunult edasi Eesti ühiskonnas valitsenud vaimu 1970. aastate lõpust kuni perestroika alguseni. Eesti üllatas Kedziorat meeldivalt. Tema ootas, et läheb mingisse vene provintsi. Selle asemel sattus ta maale, mis põhimõtteliselt erines Venemaast, Ukrainast või Valgevenest ja oli säilitanud erilisel moel rahvusliku eripära, kirjutab ta siiralt.

Enamgi veel, Arkadiusz Kedziora tunneb end Eestis nagu kodus. Ta mõistab eestlasi ühest sõnast, ühest pilgust. Eesti ja Poola on sarnased oma kartustes, suhtumises Moskvasse, anekdootides ja joomises. Ta tunneb poolehoiuga ära tuttavad märgid õlleka-Fronde'ist ja kohvikuliberalismist, üldisest konspiratsioonist, mis nõuab osavõtjatelt minimaalset tahet, ent kingib neile "külma" vastupanu kõik mõnud, kui tuletame meelde Ivan Oravat.

Joogem meie rahvaste tuleviku tervi-

seks, teevad eestlased ettepaneku, ning Kedziora naeratab. "Jeszcze Polska nie zginela, Kiedy my zyjemy," laulab talle joodik tänaval, ning Kedziora naeratab jälle. See on Poola, Solidarnosc, selgitab poes müüja ja teenindab Kedziorat väljaspool järjekorda.

Ja mulle tuli meelde omaenese esime-

ne käik Eestisse detsembris 1988, kui üks napsitanud arhitekt küsis mult pealinnas Raekoja platsil jõulukuuse kõrval: noh ja mis sina mulle soovid?

Vastasin ilma mõtlemata: Solidarnosc. Ja kõik noogutasid tunnustavalt, jah, hästi öeldud.

Umbes nii juhtuski.

FOORUM

MÄRT VÄLJATAGA Hennoste hüpped

Eelmises *Vikerkaares* lõppes Tiit Hennoste 25-osaliseks paisunud loengusari modernismist eesti kirjanduses. Nagu ikka on oluline panus eesti kirjanduse mõistmisse tulnud marginaalilt, autorilt, kes kirjandusteadusega tegelemise eest pole palka saanud. Oma lõppmärkmetes ütleb Hennoste, et avalikku vastukaja on ta revisionistlikud vaated vähe pälvinud. Seevastu julgen arvata, et varjatud mõju on neil olnud suur. Tahaks loota, et see *Vikerkaares* algava diskussiooni käigus ka ilmsiks tuleb.

Niisuguse jõupingutuse hindamiseks tuleks uurida, mis oli selle eesmärk, kas see eesmärk oli mõistlik ja kuidas läks autoril eesmärgi saavutamine korda. Eesmärgiks oli küllap tuua modernismi mõiste eesti kirjanduslukku, kus seda olid seni asendanud kas halvustavad või eufemistlikud terminid nagu dekadents, grotesk, mudelkirjandus, assotsiatiivne luule jne. Modernismimõiste esiletõstmine oli aga omakorda vajalik

selleks, et võidelda kirjandusele ja selle käsitlemisele kätte suurem autonoomia, sõltumatus muudest rahvuslikest, ideoloogilistest ja sotsiaalsetest teokohustest – et kirjandust ei käsitletaks kitsalt rahvusliku kestmise kandjana, vaid avastataks ka ta loominguuline suveräänsus või kuuluvus laiemasse läänemaise konteksti. Hennoste rõhutab ka ise, et tema loengusari ei ole üldine 20. sajandi eesti kirjanduslugu. Tema eepose keskne kangelane on modernism, kes tahtis end eesti kirjandusse sisse murda ja sealt korduvalt välja visati, kuni loo õnnelikus lõpus ta viimaks tuli, et jääda.

Praeguseks tundub Hennoste pilt modernismi neljast tulekust kuidagi niivõrd enesestmõistetav, et selle uuenduslikkust on raske tähele panna. Palju provokatiivsem oli Hennoste *Akadeemias* (1991, nr 1) pakutud tees, et 20. sajandi eesti kirjandus oma ekspressiivse realismiga, elamuste väljendamisega ja tegelikkuse jäljendamisega sarnaneb tüpoloogiliselt rohkem 19. sajandi euroopa kirjandusele. See esse oli ise üks särav modernismimanifest ja ehk mitte

nii adekvaatne tegelikkuse kirjeldus. Sest kui võrrelda modernismi nelja tulemist eesti kirjandusse muude kirjandustega, siis paistab, et ka mujal on modernism tulnud ja taandunud enam-vähem samas rütmis: kõrgaeg Esimese maailmasõja paiku, konservatiivne modernism Teise maailmasõja ümbruses, 60ndate aastate keemine ning lõpuks modernismi enesteadlikuks saamine siis, kui ta juba lõppenuks arvati.

Oleks naiivne arvata, et Hennoste pole modernismi-mõiste tohutust tähendusega koormatusest teadlik. Käsitlusi modernsusest, uusajast, moderniseerimisest, moodsusest, modernismist, avangardist ja kaasaegsusest on väga palju ja ma ei usu, et on võimalik enam kokku leppida mingis ühtses terminikasutuses. Asjaomasest kirjanduses leidub ohtralt katseid neid sõnu niimoodi fikseerida, et need omavahel segi ei läheks, aga ükski määratlus või jaotus ei ole kinnistunud. Sellepärast pole erilist mõtet Hennoste kohe alguses ette heita näiteks seda, et tema modernismimõiste on puudulik, sest näiteks prof X on käsitlenud modernismi hoopis kitsamalt ja dr Y laiemalt.

Ma oleksin vähem kategooriline kui Hennoste, kes väidab, et "Kirjandusuurimine (ka kirjanduse ajaloo) uurimine peaks toetuma kindlatele teoreetilistele kontseptsioonidele, mis on eksplitsiitselt avatud, mitte aga lihtsalt lobisemisele kirjandusest või eklektilisele mõistete segule." Usun, et nende kahe äärmuse vahel on võimalik viljakas kesktee ja ajalookirjutuses võivad teoreetilised kontseptsioonid täiesti implitsiitseks ja isegi kirjutajale teadvustamata jääda, kui tal on küllalt hea intuitsioon, mait-

se, eruditsioon ja empaatiavõime. Samas on eksplitsiitse kontseptsiooniga ajalookirjutus selles mõttes ausam, et allub paremini kriitikale.

Hennoste kurdab, et teised käsitlejad pole selgelt ütelnud, mis see modernism ikkagi on. Selget definitsiooni ei leia ka Hennostelt endalt, mis pole iseenesest suur puudus, kui ta ise oma kontseptsiooni teoreetilist järjekindlust ei rõhuta. *Akadeemia* artikkel oli tõesti kontseptuaalselt range, seal käsitleti kirjanduse arengut sidemete katkestamise ja loomisena kirjandussituatsiooni eri komponentide vahel. Ent loengusarja algusosas ei ole selget modernismimääratlust, vaid pigem hajus ja kohati ka vasturääkiv tunnustekogum, mis aga muudab ta kirjandusloo paindlikumaks. Seega on Hennoste *Akadeemia* artikli range ja kõle formalism asendunud *Vikerkaares* pehmema ja paindlikuma eklektilisusega, mõnikord tullakse küll tagasi kirjandussituatsiooni tekstilingvistilise mudeli juurde, kuid mingit järjekindlalt organiseerivat rolli see ei näi mängivat.

Hennoste modernismilugu saaks edasi arendada nii seest- kui väljastpoolt. Minu meelest peaks modernismilugu tingimata ka rekonstrueerima oma tegelaste enesepilti ja tulevikuunistusi. Kui me haistame, et keegi kunagi arvas end seisvat radikaalse ajaloolise või kunstilise murrangu eel, millele ta ise saab kaasa aidata, siis miks mitte tõsiselt kaaluda ka nende autorite modernistlikkust. Oksal ja Suitsul kindlasti sellised eelaimused olid, need mõjustasid ka nende loomingut ja – mis samuti oluline – *modernismi* sõnal oli oluline koht mõlema mehe leksikonis, ehkki

nad võisid selle all silmas pidada hoopis midagi muud kui Hennoste. Modernismilugu vääraks ka seespoolset rekonstruktsiooni, mis suhtuks aupaklikumalt selle loo kangelaste enesekäsitusse ja arvestaks modernismi mõiste arengulugu. Lõpumõtetes Hennoste küsibki põhjendust, miks peaks uusromantismi all tuntud nähtuse modernismilukku võtma. Aga just sellepärast, et niihästi Oks kui Suits kasutasid *modernismi* sõna ja pidasid end modernistideks. Sellele on osutanud osalt juba Ele Süvalep.

Modernismilugu tuleks edaspidi avada ka laiematele vaimuloolistele ja sotsiaalsetele tuultele (millele Hennoste küll ka korduvalt osutab), st tuua sisse ühiskondliku modernsuse ja moderniseerimise kontseptsioon. Kohandaksin näiteks eesti kirjanduselegi Perry Andersoni käsitust modernismist kui kultuurilisest jõuväljast, mille määravad ära kolm orientiiri. Esimeseks on teatud, oma aja äraelanud agraarse klassi, näiteks aristokraatia, ja sellega seotud akadeemilise kunsti olemasolu. Teiseks, massitootmise kaudu levivate tehnikasaavutuste ilmumine ühiskonda. Kolmandaks ja võibolla kõige tähtsamaks koordinaadiks oleks ühiskondliku revolutsiooni kujuteldav lähedus. Ka Eestis olid need kolm tingimust sajandi alguses täidetud. Siin eksisteeris manduv baltisaksa kõrgkultuur ja talupoeglik rahvuslus. Eestisegi hakkasid kas otse või kuulduste järgi jõudma massiliselt toodetavad leiutised nagu telefon, raadio ja automobiil, mille tulevane rakendus ja mõju oli nende ilmumisajal veel ebaselge. Ja muidugi oodati või kardeti sajandi algul kuni 20ndate aastateni sotsiaalset pööret. Niisiis olid

need tingimused rahuldatud modernismi esimese tuleku ajal. Raskem on nende kriteeriumidega seletada Teise maailmasõja järgset pagulusmodernismi, mis nagu T. S. Eliotigi modernism oli antimodernne, konservatiivsest meeleheitest kantud modernism. Ent juba hõlpsam on kirjeldada modernismi kolmandat tulemist N. Eestisse. Ka tollal oodati ühiskondlikku pööret, samuti inspireeris uus tehnoloogia uusi tulevikunägemusi ja oli olemas ka moodsa kunsti akadeemiline vastasmängija, nn sotsialistlik realism, mille väline sarnasus sajandivahetuse akademismiga ei saanud tähelepanuta jääda. Ka modernismi viimase tulemise puhul on oodatava tehnoloogilise ja sotsiaalse murangu tingimused täidetud.

Ometigi ei ütle modernismi tingimuste väljatoomine veel, misasi see modernism on. Neis tingimustes on loodud väga mitmesugust kirjandust, millest kõik pole kaugeltki modernistlik. Siit avaneb võimalus Hennoste modernismilugu seespoolset edasi arendada. Näiteks määratleda modernistlikuna kirjandust, mis usub piiramata kujutlusvõimu sisse ning peab võimalikuks elu muutmist kunstiks ning ego ja individuaalsuse sulamist üldisesse eluhoovusse (see oleks futurismi, sürrealismi ja dada tee). Teine modernismivõimalus kirjanduses oleks püüe jõuda konventsioonide kriitika kaudu epifaania või esteetilise ilmutuseni (Prousti, Joyce'i ja Elioti tee). Kolmas on kujutluse allutamine rangele distsipliinile, keele puhastamine ilustitest, et jõuda askeetliku idioomini, mis oleks kohane ajastu absurduse ja õuduse väljendamiseks (Celanani, aga ka Brechti, Beckett, Herberti

jt tee).

Et modernism pole vaid kirjanduslik nähtus, tuleks teda uurida veel võrdlevalt kunsti-, arhitektuuri- ja üldise mõtelooga. Hennoste uuromantismi vasteks oleksid siis Laikmaa, Triik, Obermann, Kr. Raud jt ja hüpe pärismodernismi toimuks alles Vabbe ja kubistidega.

Puhtformaalne, st kirjanduse poetikast lähtuv lähenemine peaks modernismi käsitlemise jagama kaheks: modernismi käsitlemaks jutustavas kirjanduses ja modernismi käsitlemaks lüürikas. Gerard Genette'i poetikaalased tööd on mind üha enam veennud, et kirjanduse mõiste alla mahub kaks hoopis erinevat kunstiliki, ehkki neid viljelevad tihti samad autorid: narratiiv (ka näitekirjandus), mis kujutab väljamõeldud tegelaste väljamõeldud juhtumisi, ning lüürika, mis ei kujuta midagi, vaid võib esitada määramata subjekti elamusi ja mõtteid. Modernismgi väljendub kummaski liigis arvatavasti erinevalt ja eriaegselt.

Igatahes on Hennoste teinud tulevase kirjandusloo jaoks ära väga olulise eeltöö. Minu kommentaarid, mis kohati kõigest kordasid Hennoste põhiväiteid, olid eeskätt mõeldud osutama, millises suunas tasuks seda jätkata. Peamist lahkavamat tekitab minus aga modernismiloo alustamine alles siurulastega, mis on eelkõige vist tingitud n-ö kirjanduskeskse vaatepunkti puudumisest.

Vikerkaare toimetus ootab lühikommentaare ja kriitilisi märkusi Hennoste loengusarjale kõigilt kirjandusuuriailt ning loodab, et need inspireerivad Tiit Hennostet veel kord kriitikuile vastama ja erimeelsusi selgitama.

HASSO KRULL

Tiit Hennoste loengusari "Hüpped modernismi poole" oli *Vikerkaares* nii pikk, et selle aja jooksul jõudsin ma oma vaateid nende probleemide suhtes mitu korda muuta. Kogu seda trajektoori ei ole nüüd enam mõtet taastama hakata; siiski võib järele mõelda, milline osa esimestest muljetest on jäänud samaks, see tähendab, millised esimesed muljed on ühtlasi viimased muljed.

Hennoste idee kirjutada eesti kirjanduslugu ümber modernismikeskselt on nii intrigeeriv, et sellele ei tahaks vastu vaieldagi: väärt mõte jääb väärt mõtteks ka siis, kui üksikasjades tekivad eriarvamused. Eksperiment on siin koguni olulisem kui tulemus – ehk täpsemalt, eksperiment ongi juba tulemus, sest edasi minnes saab teda igal juhul kasutada, olgu kinnituseks või äratõukeks. Selle eksperimendi raames võib ka täiesti aktsepteerida Hennoste käsitust "modernismi neljast tulemisest" (3. loeng).

Keerukamaks läheb asi siis, kui tuleme eksperimendi raamidest välja. Tekib küsimus, mida Hennoste õieti peab "modernismiks" ja mille poolest see on relevantne praegusel ajahetkel? Küsimuse võib sõnastada veel selgemalt: jah, Hennoste on juba 2. loengus öelnud, millised on tema jaoks "modernistliku kirjanduse põhitunnused". Ta on andnud teatava kirjelduse. Kuid mille poolest on see kirjeldus oluline *meile*?

Hennoste lähtus oma käsituse kujundamisel teatavast kompleksist, mida ta nimetas "kultuurisituatsiooniks" ja mis asub "inimese peas" (1. loeng). "Kultuu-

risituatsioon on seega mentaalne mudel, üldistus kultuuris osaleja teadvuses ja alateadvuses mingi kultuurinähtuse kohta... Modernistlik kirjandus kui kultuurisituatsioon tähendab seda, et kultuuris osalejal on mälus enam või vähem teadvustatud ja süstematiseeritud mõistete, tunnuste ja nende suhete süsteem, mida ta modernistlikule kirjandusele omaseks peab ja mille alusel ta mingit tegelikku modernistlikku kirjandustööd tõlgendab või loob." Niisugune situatsioon tekib siis, kui kirjanduses lööb läbi "modernistlik paradigma" ja modernismiks nimetatav saavutab institutsionaalse ülekaalu, ükskõik, kas ta on leidnud tee lugejate südamesse või ei.

Selline arusaam "modernismist" on selgelt angloameerika-mõjuline. Eriti just inglise kirjanduses löi modernism läbi teatava akadeemilis-universitaarse projektina, mis pärast realiseerumist kuulutas end üldkehtivaks ja hakkas jagama kirjanduse hindamise kriteeriume. Selleks ei piisanud Woolfist ega Joyce'ist, vaid oli tarvis Elioti-sugust protagonist, keda nimetati koguni "modernismi paavstiks". Modernismist sai kaubamärk ja ühtlasi moodsa kirjanduse tootmise retsept. Võime öelda, et inglise (ja osalt ameerika) kirjanduses on Hennoste kirjeldatav "modernism" tõepoolest olemas ja selle "tulemine" selgelt dokumenteeritud.

Paradoksaalsel kombel on aga Elioti modernismivaated tegelikult tuletatud varasest kokkupuutest prantsuse symbolismiga. Eliot on ise tunnistanud, et murrangulist rolli mängis tema kujunemisel Arthur Symonsi raamat "The Symbolists", kust ta esimest korda luges

Verlaine'ist, Rimbaud'st, Mallarmést, Laforgue'ist jt. Jahmatav on nüüd see, et prantsuse kirjanduses pole modernismi üldse olemas. Sellist mõistet praktiliselt ei tuntagi. Eri aegadel on räägitud küll "dekadentsist", "avangardist" või "sürrealismist", millel kõigil on Hennoste pakutud "modernismi" tunnuseid, mitte kunagi aga modernismist kui omaette liikumisest või paradigmast. Seejuures on näiteks Rimbaud "Illuminations" (1886) või Mallarmé "Un coup de dés" (1897) tavaliste kriteeriumide järgi tunduvalt modernistlikumad kui Elioti "The Waste Land".

Vasturääkivused tekivad siin mitmel põhjusel. Esiteks on *modernism* juba algselt üleliia pleonastiline mõiste ("nüüdisaegset" kunsti iseloomustatakse selle kaudu, et ta on "nüüdisaegne"). Sellise mõiste koolkondlik või teoreetiline määratlemine on paratamatult vägivaldne. Teiseks ei johtu modernistlike kirjandustunnuste ilmumine mingist "modernistlikust kultuurisituatsioonist", mis asuks inimeste peades, vaid täiesti välistest ja heterogeensetest teguritest. Kui tahame modernismist rääkida vähegi sisuliselt, siis ei saa ta olla algusest peale üksnes institutsionaalne projekt, mis on suunatud teatava paradigma edukale läbisurumisele. Kolmandaks pole kultuuriline modernism ka mingi teaduslik termin. Eri kirjandustes, eri ideoloogiates, eri autorite tekstides on tema tähendus varieeruv, ja me võidaksime hoopis enam, kui prooviksime eeldefineeritud skeemi pealesurumise asemel loodida neid erinevaid tähendusi, millest koorub välja uuritavate tegelik taust.

Minu jaoks on Hennoste modernis-

mikäsituse juures kõige kummalisem see, et teda ei näi üldse huvitavat modernismi genees, vaid ainult piiritõmbamine, defineerimine ja klassifitseerimine. Nii satub ta, vist enesele märkamatuks, äärmisesse formalismi. Kui piielda tema esitatud "modernistliku kirjanduse põhitunnuste" loendit (tunnuseid on üle veerandsaja!), tekib vägisi tahtmine leida mingi ühine nimetaja, mingi punane niit, mis seda hajuvat ja vasturääkivat kogumit arusaadaval viisil seoks. Kuid ainus, mis pihku jääb, on teatav moonutuse, eituse või ümberpööramise manifesteerimine. Kõike tuleb modernismis äkki teha teisiti ja vastupidi kui enne. Millest see võiks küll tuleneda?

Sama küsimusega on põhjalikult tegeelnud Walter Benjamin küllalt tuntud essees "Über einige Motive bei Baudelaire" (1939, leidub ka levinud ingliskeelses valimikus "Illuminations"). Benjamin arvates on Baudelaire esimene luuletaja, kes hakkab teadlikult kirjutama lugejale, kelle jaoks šokielamus on muutunud normiks. "Kui taju suudaks sellisel viisil šoki vangistada ja kui šokk tajule sel määral kuuletuks, annaks see šoki põhjustanud sündmusele elamuse iseloomu sõna kaalukaimas tähenduses. See muudaks tolle sündmuse luulelise kogemuse jaoks steriilseks..." Moodsa inimese suurim probleem on Benjamin meelet kogemusstruktuuri muutumine, mis paratamatult tekib suurlinna massiühiskonnas: esimene selline suurlinn on 19. sajandi keskpaiga Pariis. Seega arvestab Baudelaire juba publikuga, kellel kirjanduse vastuvõtuks tegelikult eeldused puuduvad. "Nende tahted ja seega ka keskendu-

misvõime ei pea kaua vastu; meelelised naudingud on neil esiplaanil; nad on vajunud sügavale sellesse tuimusesse, mis annab surmahoobi erksusele ja vastuvõtuvõimele." Selline ongi Baudelaire'i *hypocrite lecteur*, silmakirjalik lugeja, kes on modernistliku kirjanduse lugeja prototüüp.

Benjamini analüüs on nii keerukas ja paljuharuline, et lubab veel omakorda edasitõlgendamist, kuid ühe asja jõuab ta teha ühemõtteliselt selgeks: uus suhe lugeja ja kirjanduse vahel algab Baudelaire'iga. Minu meelet tähendab see ühtlasi, et igasugune käsitlus modernismist, kuhu ei kuulu Baudelaire, on formaalne ja pealiskaudne. See oleks umbes sama, kui me püüaks üldistavalt käsitleda 20. sajandi romaani, ilma et me seejuures alustaks uut epohhi Kafkast (miks, seda on lihtsalt ja piisavalt selgitanud Kundera). Modernism paraku ei ole nii uus nähtus: ta algab 19. sajandil moodsa suurlinna ja massiühiskonna ilmumisega, ja kui eesti kirjandus ongi ta nii pikka aega "välja sülitanud", siis mitte mingi erilise mahajäämuse või möödanikuihaluse pärast, vaid sellepärast, et moodsa suurlinna atmosfäär ise pole siia õieti ulatunud. Võiks teatava liialdusega koguni öelda, et alles 1990ndate aastate Tallinn on paik, kus kirjanduslik modernism saaks tekkida päris iseseisvalt.

See ongi minu meelet löik, kus Hennoste muidu suurejooneline eksperiment on õhku ehitatud. Hennoste tegeleb tõepoolest vaid tekstidega, ja veel nii suure hulga tekstidega, et need hakkavad kõnelema üksteise vastu. Radikaalne projekt päädib sellega, et meil tuleb hoopiski rajada modernismi muu-

seum, kus eksponaate võib rühmitada ja paigutada Hennoste kogutud tunnuste põhjal. Miks on eksponaadid sellised ja kes neid õieti tarvitas, see jääb aegade hämarusse. Niisugune arusaam modernismist muudab ta korraga kasutuks ja mõistatuslikuks.

Nagu enne ütlesin, ei kaota see isenesest eksperimendi väärtust. Ainus, mis tuleb maha võtta, on loosung "Eesti 20. sajandi 19. sajandi kirjandusest". Sellist asja pole olemas. Kogu meie kirjandus kuulub just sellesse aega, milles ta ongi kirjutatud. Et meil pole olnud

angloameerika tüüpi institutsionaalset modernismi, see on õigupoolest kõrvaline asi; märkimist väärib aga küll, et suurlinnade massiühiskonna tuuled on siit päris jõuliselt läbi puhunud ja tekitanud sellised kirjanikud, nagu Oks, Laaban, Alliksaar või Üdi. Meie mõistes on isegi Juhan Liiv eelmodernistlik kirjanik, pärast oma esimest haiglasviibimist. Hennostel on aga igatahes õigus selles, et alles 90-ndatel on modernism viimaks tulnud, et jääda. Võib-olla kaotab ta aga sellega seoses oma nime.

VIKERKAARE SISU 1997

LUULE

Baraka, I. A. Leroy/Inglise k. tlk. H. Krull//4-5, lk 20.

Beier, P. Laul punapäile ja pihlakaile; Hümn elule; Nii vaba justkui lind; Mis teeb meie hamburgerid nii odavaks ja heaks?; Isad ja pojad; Vaata vooruslike tütarlapsi; Unenäod; Õnnesoov pulmadeks//1-2, 49.

Blake, W. The Tyger; Tiiger /Inglise k. tlk. I. Laaban, T. Pilli, R. Sepp, E.-R. Soovik, J. Talvet, U. Uibo, M. Väljataga; Järeis.: M. Väljataga, Luule tõlkimine ja "Tiiger"//6, 49.

Brooke, R. Sõdur/Inglise k. tlk. E.-R. Soovik//7-8, 2.

Contra Rahu kaitsel//7-8, 30.

Dove, R. Kaunitar ja koletis; Sünnimus; Versailles' suured lossid; Kõrkjastikus; Mäludrillimiskaardid; Lähenedes kolmekümnele vaatan, kuidas üliõpilased sõidavad jalgrattaga koju; Kanaarilind; Pärast seda, kui lugesime

"Miki öösel köögis" kolmandat korda enne magamaminekut; Silotornid/Inglise k. tlk. H. Krull ja M. Väljataga//4-5, 34.

Erakkond Nonaloog//1-2, 57;/Ehin, K. *Kuidas voolavad veed...; *Kuu nutab taevas isenesele...; *Sel aastavahetusel Tallinn-Tartu rongis...//59;/Heinsaar, M. Hilissuvine //62;/Kalkun, A. *tea meie oleme ka täna tuld...; *sõnade põlevaid palvetehelmeid...; *jahe lillakas pärgab nüüd malbus...; *ja tõusmas tunde oma hinge-...; *me õhtu mahlapritsiiv ramp lupiin...//63;/Kruusa, K. *õnn on vikerkaar...; La vie est en orange, la vie en orange!; La mia vera vita; *Meri hakkab helendama...//66;/Lattik, M. *ÕHTUNE päike...; Ärkaja//69;/Pilv, A. Mu noor sõber!; Tee läbi elaviku (33 spaces in a row); *Akt: lahkumine...//70;/Seppel, Led. *ytle ainult pausikoht...//73;/Sommer, L. *Hing matab end su kohinasse kask.; *Su ulmakuju minust teps ei lah-

tu...; *Kui surm kord sõidab hõbedasel reel...//73;/Tüür, K. *sweet dreams (softly)...; *head ööd (pehmelt)...; *Veel üle suvepilvede kuu...; *Kas mäletad veel esimesi helbeid...; *Need silmad...; *Kusagil minu rindkeres olev auk...//76.

Goethe, J.W. Vihm ja vikerkaar/Saksa k. tlk. A. Kaalep//1–2, 1.

Harper, M. S. Black Study; Jääkaur; Siin, kus Coltrane on; Vanaisa; Mälestused Mehhiikost/Inglise k. tlk. H. Krull ja M. Väljataga//4–5, 27.

Hofmannsthal, H. Matkalaul/Saksa k. tlk. A. Kaalep//3, 1.

Jyrjo, R. *Talv, talv põhjapoolkera parasvöötmes...; *Vabaduse valgus, meeleheitele kaotatud päevad...; *Mu hilised usutunnistused on vaid märgid...; *Armastan vilju...; *Kui kunagi, kord enne viimast võimalust...//6, 29.

Kaalep, A. Neegritar sigaretiga D.E. (Autori kommentaariga)//4–5, 49.

Kapper, K. Confession//7–8, 31.

Keller, G. Talveöö /Saksa k. tlk. A. Kaalep//12, 1.

Kesküla, K. Laul kahest vabariigist//9, 1.

Kivisildnik, S. Sildade raamatust (Pool jõge; Sild bussijaama juures; Sild üle kanali; Enam pole silda vaja; Lasnamägi üle Emajõe; Kaarsild äärekiviga keskel; Vabaduse sild; Lööming silla juures; Linna klaver; Jõerand; *vello helk...; *kas aus betoon...; *kui sa...; *vaatad neid sildu...)//3, 2.

Krull, H., Jazz. Pühendusluuletuste sarja teisest osast//9, 61.

Kuresoo, R. Õnnelik jõgi; *Hell valgus väreleb...; Loomulik surm; *Öö sadamasse libiseme...//12, 30.

Lorca, F. G., *Ma kardan, kas su imet

ma ei kaota.../Hispaania k. tlk. A. Kaalep//6, 1.

Luuk, E. Vodi alajaam. Elektriку saabumine; metsavaht; juugend//6, 32.

Merca, I september; Minu katus//9, 60.

Mihkelson, E. *Tõstsin kivi...; Olu-seis; *Küll varastavad tõprad...; *Tartu on Tarbatu...; *Aeg on kajada...; *Ei ole enam huvi...; *Saksad sõitsid saaniga...; *Tihane on tihane...; *Hommik valendab aknas...; *Küll ma näitan...//7–8, 55.

Neal, L. Malcolm X – Autobiograafia/Inglise k. tlk. H. Krull//4–5, 17.

Oidekivi, K. *ehitatakse uued, huumaansed vangimajad...; *teod on neljarvelised silmadega olendid...; *nüüd oli teisiti...//9, 73.

Owen, W. Dulce et decorum est; Asjatus; Hümn surmamõistetud noorusele/Inglise k. tlk. E.-R. Soovik//7–8, 1,5.

Raine, C. Marslane saadab koju postkaardi//10–11, 1.

Rosenberg, I. Päevahakatus kaevikuis; Naastes kuuleme lõokesi/Inglise k. tlk. E.-R. Soovik//7–8, 3.

Saluri, R. Viskab ära (*juhuslikult*); Viskab ära (*teadlikult*)//1–2, 55.

Sanchez, S. kõikidele vendadele; luuletus kolmekümmeselt; must maagia; luuletus isale; Erakiri nr 3; Depressioon/Inglise k. tlk. H. Krull ja M. Väljataga//4–5, 21.

Serpent, F. *kolmnurkse kehaga kuldkurjad linnud...; sygis; *öös vastu mu sydameklaasi...; hirmus lõpp//6, 44.

Sinijärv, K. M. Isamaalist luulet üheksakümnendatest aastatest//9, 3.

Sommer, L. *Kes tõesti armastab...; *Kelleks tõused sygisesel ööl...; *Mu veres on ujutähti...//7–8, 33.

Soomets, T. Syda; *Lakei, su saapad läigivad...; Su synnini on tuhat aastat aega...; Ma jään su silmateral sätenda-ma...//6, 24.

Trubetsky, T. Kosmosesügis; Musta mantliga mees; Võluri tagasitulek; HUULED; Pille-Riin//9, 54.

Vary, K. Isa haavad; Isa tüdruk; Nii ilus//6, 37.

Veski, K. odilon redon ("les yeux clos"); marc chagall ("lendav vanke"); edvard munch ("autoportree kellaga"); arnold böcklin ("vita somnium breve"); vassili kandinsky ("kompositsioonid"); max ernst ("vox angelica")//10–11, 67.

Viiding, E. Uued; *Korraka hakkab kahju ja piinlik...; Nii; Androgüüni laul//3, 11.

Walden, A. Eimiski vahib peeglisse; Ta ei tea kuhu sõidab; Punased lilled kasvavad läbi pimeduse; Ta läbib ääretuse piiri//1–2, 79.

Wheatley, Ph. Aafrikast Ameerikasse toomise puhul/Inglise k. tlk. E.-R. Soovik//4–5, 1.

PROOSA, DRAAMA

Barker, M. Sihtjaam – hullusus//6, 2; Põgenemine//12, 2.

Belials, V. Alguse ja lõpu aastad; Kaks timukat; Tänu//10–11, 62.

Buracinski, B. Mälestusi linnast/Ru-meenia k. tlk. J. Porila//7–8, 58.

Chalvin, A. Esimene majaperenaine/Prantsuse k. tlk. T. Önnepalu//12, 33.

Ehlvest, J. Auväärsus//3, 1; Kiim//9, 66.

Habicht, J. Warcraft n_thou-sand//10–11, 3.

Heinsaar M. Härra Pauli krooni-kad//7–8, 40.

Morrison, T. Džäss (Katken-deid)/Inglise k. tlk. U.U.//4–5, 2.

Mölder, B. Kes sörkis?//3, 13.

Perutz, L. Õhtuta päev/Saksa k. tlk. ja saatesõna J. Vaiksoo//3, 28.

Palm, M. Võimatu ülesanne//10–11, 71.

Sauter, P. Tootem, tabu//1–2, 1; Suu-lu Alulu//4–5, 43; Tuimus//9, 6.

Simpson, M. Surematud; Kohtumi-ne; Linn; Viimane streeblane; Projekt "Invasioon"//10–11, 48.

Vangonen, V. Ülestõusjad//7–8, 12.

Vemmalsäär/Inglise k. tlk. ja järels. R. Kuresoo//7–8, 64.

Yakimainen, Y. "Rapü" salafailid/Ve-ne k. tlk. J. Ojamaa//10–11, 10.

ARTIKLID, ESSEED, IN-TERVJUUD, MÄLESTUSED

Allik, Jüri. Mida vaimueliit ei taha endale tunnistada?//4–5, 89.

Appiah, K. A. Rass/Inglise k. tlk. J. Kiik//4–5, 60.

Aru, K. "Vikerkaare" jälgedes//6, 79.

Azúa, F. de, Tout se complique! (His-paania k. tlk. M. Mõttus)//6, 65.

Chalvin, A. (Intervjuu M. Tamme-le)//12, 74.

Dennett, D. (Intervjuu R. K. J. Kill-hefferile)/Inglise k. tlk. M. Väljataga//3, 61.

Freud, S. Miks sõda?/Saksa k. tlk. ja järels. J. Adamson//7–8, 119.

Gayle, A. Kultuuriline kägistamine: must kirjandus ja valge esteetika/Inglise k. tlk. H. Krull//4–5, 113.

Habicht, J. Science fiction paberil ja

magnetkandjal//10–11, 122.

Hallap, T. "Kritonist"//3, 54.

Hennoste, T. Hüpped modernismi poole: Eesti 20. sajandi kirjandusest Euroopa modernismi taustal. 21.–25. loeng//1–2, 115; 4–5, 144; 7–8, 152; 9, 101; 10–11, 142; Kaanon. Kaanon//12, 59.

Jaanus, M. Mati Undi "Via regia": vorm ja praxis/Inglise k. tlk. K. Sarv//1–2, 105.

Jameson, F. Postmodernism ja tarbimisühiskond/Inglise k. tlk. J. Lipping//1–2, 128.

Kaer, K. Sajandilõpu müüdid ja muinasjutud//10–11, 112.

Kahu, T. Gangsta-genees//4–5, 125; Kangelased ja kahuriliha – militaarmanöövrid popkultuuris//7–8, 128.

Kangilaski, J. Mustast rassist ja tema kunstist//4–5, 77.

Kaplinski, J. Sun-zi, Hiina ja Nõukogude Liit//7–8, 136.

Krull, H. Miles, Bird, bepop, cool//4–5, 118; Ülevus ja anarhia. Peeter Sauteri ligimeseproosa//9, 77.

Laaban, I. (Intervjuu R. Kelomehele)//1–2, 149.

Laasberg, M. Daniel Dennetti "Ära seleteteadvus"//3, 70.

Lagerspetz, M. Piir kui peegel. Soome ja Eesti ühiskonna võrdleva uurimuse perspektiive//12, 44.

Leete, A. Sõja sõlmimine//7–8, 78.

Lipping, J. Postmodernism marksistlikult positsioonilt [F. Jamesonist]//1–2, 142.

Mõttus, M. Paar pilku Hispaaniale. Aeg ja raamatud//6, 69.

Pilv, A. Madis Kõivu õun. Jooni ühest (vale)arusaamisest//9, 92.

Põllu, I. Hüperteksti spetsiifika ja

võimalused//10–11, 134.

Raag, I. Happy End – nii ihaldatav ja ikkagi...//1–2, 89; Istandusest getosse: neegrid Ameerika kinoekraanil//4–5, 132.

Raud, R. Aeg lühiluuletustes, lühiluuletused ajas//9, 97.

Saarinen, E. Rakendusfilosofia/Soome k. tlk. M. Mikli//3, 44.

Sivers, F. de Muinas-Kreekast ristisusu eeskotta [S. Weelist]//7–8, 106.

Soosaar, E. Tõlkijast//6, 60.

Soovik, E.-R. Kaevikutest [Inglise I ilmasõja luulest] //7–8, 5.

Särg, I. Make war, not love! [K. Theweleitist]//7–8, 121.

Tsivjan, J. Röntgen, kirurgia, mikrokoop varajase filmikunsti semiootikas/Vene k. tlk. Kajar Pruul//10–11, 106.

Unt, M. Jalajalg rannaliivas [D. Defoe "Robinson Crusoe'st"]//1–2, 99.

Valk, Ü. Must mees eesti rahvapärimestes//4–5, 139.

Vares, J. Kuidas "Vikerkaart" tehakse (1924)//6, 90.

Virilio, P. Kiirus, sõda ja video/Prantsuse k. tlk. H. Krull//7–8, 141.

Vollmer, G. Mis kasu on pseudoteadustest/Saksa k. tlk. T. Lias//10–11, 86.

Volt, M. Kriitiline diskursianalüüs. Kasutamisevõimalusi teksti ja kultuuri uurimisel//12, 51.

Väljataga, M. Ameerika tume pool//4–5, 97; Postmodernistlikust teadusfantastikast//10–11, 96.

Weil, S. "Ilias" ehk poeem võimust/Prantsuse k. tlk. M. Lepajõe//7–8, 82.

ARVUSTUSED

Annuk, E. Naiserootika ärkamine (A. Kivi. Jumalakäpp. Tln., 1996)//4–5, 173; Armastuse alkeemia (K. Hellerma. Alkeemia. Tln., 1997)//10–11, 177.

Annus, E. Undist, Brechtist ja ilmaolust (M. Unt. Brecht ilmub öösel. Tln., 1997)//12, 84.

Belials, V. Surnud mehe käsi (I. Asimov. Asum. Tln., 1985; Asum ja Impeerium. Tln., 1989; Teine Asum. Tln., 1996)//10–11, 173.

Ehlvest, J. Ära loe lollilt (Ü. Mattheus, Läheb ega peatu. Tln., 1996)//6, 94.

Funk, K. Romaanikarjased ja hingehoid (M. Kundera. Surematust. Tln., 1995)//1–2, 170.

Gross, T. Jaan Kaplinski "see ja teine": antropoloogilisi tähelepanekuid (J. Kaplinski. See ja teine. Trt., 1996)//4–5, 154.

Habicht, J. Sauteri uus raamat (J. Kerouac. Teel. Tln., 1996)//4–5, 171.

Hallap, T. (L. Wittgenstein. Loogilise filosoofilise traktat. Trt., 1996)//10–11, 168.

Hennoste, T. Linnar Kaalepi hilispuberteet (L. Priimägi, Kommentaarium. LR 1997/1–3)//6, 92.

Kangilaski, J. Joadi jälgedes filosoofiasse (C. E. M. Joad. Sissejuhatus filosoofiasse. Trt., 1996)//3, 85.

Kirde, K. H. P. Lovecrafti kosmiline õudus on jõudnud viimaks ka Eestisse (H. P. Lovecraft. Pimeduses sosistaja. Trt., 1996)//7–8, 183.

Kivine, M. Isekirjutav president (L. Meri. Presidendikõned. Trt., 1996)//1–2, 17; Hea mõte, halb teos (M. Ihonen, Sissejuhatus kirjandusteooriasse. Tln.,

1996)//6, 100.

Kivisildnik, S. Reklaamiõpik edasi jõudnutele (F. Nietzsche. Ecce homo. Tln., 1996)// 3, 97; Lihtsalt kahtlased (A. Vanapa. Grammofon. Tln., 1996; S. Suuman. Neid enam ei tehta. Trt., 1997)//7–8, 173.

Kronberg, J. Ilmar Külveti marginaalsed inimesed (I. Külvet. Gulliveri käekõrval. Tln., 1996)//1–2, 176.

Krull, H. Iseenda värske õhu käes. Masinad ja kristallid (S. Kivisildnik. Nagu härjale punane kärbseseen. Trt., 1996; S. Kivisildnik. Nagu isane kass ümber isase pudru. Internet, 1996)//1–2, 162.

Kull, K. Mõistuse ökoloogia (J. Kaplinski. See ja teine. Trt., 1996)//4–5, 165.

Kuresoo, R. Vaaadates koos valgusolenditega Uku Masingut (U. Masing. Mälestusi taimedest. Trt., 1996) //10–11, 160.

Leete, A. Müüdi mõte (J. Puhvel. Võrdlev mütoloogia. Trt., 1997)//6, 98; Perifeeriaste Eesti (E. Rihter. Kto i kak žil na zemle Estonii. Tln., 1996)//7–8, 180.

Lepajõe, M. Uni Eestis (Uni Jeruusalemmas. Koost. ja tlk. K. Ross. Tln., 1996)//6, 96.

Merilai, A. Lingvistiline kriitika (M. Kõiv. Aken. Tln. 1996)//7–8, 175.

Märka, V. Kui me surnud ärkame (E. Õunapuu. Olivia meistriklass. Tln., 1996)//10–11, 175; Mässaja ilma põhjusega (M. Mutt. Meedia mu meedia. Tln., 1996)//12, 86.

Neljas, A. John Stuart Milli vabadusekäsitlus (J. S. Mill. Vabadusest. Tln., 1996)//3, 90.

Niilus, J. Poliitika või paranoia? (R.

Tootmaa. Tulnukad ja kratid. Tln., 1997)//9, 110.

Pilv, A. Kirjandus kui tehe? (S. Kivisildnik. Nagu härjale punane kärbseen. Trt., 1996)//1-2, 161.

Porila, J. Kellele? Milleks? (H. Peep. Kolm laipa, kõik surnud. Trt., 1996)//7-8, 187.

Puhvel, J. Egiptimaa Eestimaal (Sinuhe jutustus. Tln., 1996)//1-2, 174.

Raud, R. Kire ja kuma tasakaal (D. Kareva. Hingring. Tln., 1997)//12, 82.

Raun, M.-A. Paremate aegade kuulutaja (R. Guénon. Ida metafüüsika. Tln., 1996)//4-5, lk 176.

Rummo, P.-E. Eesti elu entsüklopeedia? (555 laulu. Tln., 1996)//1-2, 188.

Ruutsoo, R. Lumen naturale – mõistuse loomulik valgus (A. Koort. Inimese meetod. Trt., 1996)//3, 80.

Sauter, P. See, kust Kivirähk pärit on (A. Kivirähk, Õlle kõrvale. Tln., 1996)//6, 95.

Seppel, Led. Mosaiigid (T. Raudam. Muusika kuum sai. Tln., 1996)//4-5, 168.

Soovik, E.-R. Tuul väljal (W. Woolf. Esseed. Tln., 1997; Orlando. LR 1997, nr 31-34)//12, 93.

Speak, T. "Nature... tekstiilivabrikute omanik": Uku Masing loodustunnetusest, keelest ja taimedest (U. Masing. Mälestusi taimedest. Trt., 1996)//10-11, 152.

Talts, M. Sohvi ja tema maailm (J. Gaarder. Sofie maailm. Tln., 1997)//3, 94.

Tamm, M. Legend ristosõdadest (R. Pörtner. Ristosõjad (1095-1187). Tln., 1997)//7-8, 166; Tekst ja subjekt. Tartu koolkonna teine põlvkond (M. Lotman. Mandelštam i Pasternak. Tln.,

1996; P. Torop. Dostojevski: istorija i ideologija. Trt., 1997)//10-11, 164; Miks naine on Teine? (S. de Beauvoir. Teine sugupool. Tln., 1997)//12, 90.

Tammet, T. Poolelijäänud rehendus (B. Russell. Uurimus tähendusest ja tõest. Tln., 1996)//3, 88.

Treier, H. Olukorra analüüs (Kivisildnik. Kutse. Trt., 1997)//12, 88.

Vahter, T. Väliseestlase kole unenägu (E. Nõu. Presidendi kojutulek. Tln., 1996)//4-5, 169.

Velsker, M. Keel keele asemel (A. Hurt. Kivi leiva asemel. Tln., 1997)//9, 107.

Vissel, A. Mõtteid "Mereleksikoni" puhul (Mereleksikon. Tln., 1996)//1-2, 180.

Walden, A. Vihjelised kirstunaelad lavastajale (M. Maeterlinck. Pelleas ja Melisande. Tln., 1996)//1-2, 184; Loom mõõdab taime (E. Tode. Mõõt. Tln., 1996)//7-8, 170.

KUNSTIKOMMENTAARID

Kelomees, R. Matti Milius – konglomeraat, fenomen ja isik//1-2, 82.

Kivimaa, K. Süütuse presumpatsioon [Linda Siibist]//6, 63.

Liivrand, H. Tolliametnik Milius//1-2, 87. Kultuuriantropoloogiline gängianatoomia Urmas Viigi sarjas "Tattoo"//4-5, 58.

Priimägi, L. Mari Kurismaa ümberpööratu maailm.//3, 40.

Treier, H. Militaarne invasioon kunsti [Saaremaa biennaalist "Invasioon"]//7-8, 74; Ly Lestbergi näitusest "Pietà"//12, 40.

Varblane, R. Intiimsuse mahe meloo-

dia [Anne Parmastost]//9, 75; Rein Tammiku postmodernistlik melanhoolia//10–11, 82.

DIXI, KALEIDOSKOOP, FOORUM, VIKERGALLUP

Allikmets, A. Pariisi-kiri//10–11, 190.

Buracinschi, B. Poolakas kui saatust//12, 97.

Grinberga, M. Läti-kiri//6, 104.

Hvostov, A. Sõja loov alge//7–8, 161.

Kaer, K. Musta Ameerika hellus ja kurbus//4–5, 184.

Kesküla, K. Külma kodumaa//12, 70.

Kaplinski, J. Heidegger, emakeel ja keeleema//10–11, 187.

Krull, H. [T. Hennoste loengusarjast]//12, 102.

Lindström, K., Hirv, I. Põrgu//10–11, 80.

Mikli, M. Hispaania on midagi muud//6, 107.

Miländer, E. Ulme, õudus ja utopia//10–11, 150.

Ojakäär, V. Meenutusi dzässist//4–5, 187.

Parmas, S. Üksildase sõdalase raev//7–8, 189.

Pruul, K. Kümme Vikergallupit//3, 110.

Saari, R. Jeruusalemma-kiri//10–11, 191.

Soovik, E.-R. "Kallid tähed, kallid puud, kallid taevas, kallid inimesed"//4–5, 180.

Velsker, M. Kriitikust ja metafoorist//1–2, 159.

Vigade parandus//1–2, 190.

Vikergallup: Eesti kirjandus

1996/Vastavad H. Krull, V.-S. Maiste, A. Walden, S. Kivisildnik, Kauksi Ülle, K. Funk, M. Velsker, L. Seppel, A. Pilv, J. Kronberg, E. Annuk, K. Murutar, J. Niilus, J. Ehlvest, P. Sauter.//3, 99.

Väljataga, M. Hennoste hüpped//12, 99.

ILLUSTRATSIOONID

Suulu Alulu [Foto]//4–5, 44.

Josephine Baker [Foto] //4–5, 51.

Josephine Baker [Joonistus] //4–5, 55.

Iain Banks [Foto]//10–11, 125.

Octavia E. Butler [Foto]//10–11, 113.

Rita Dove [Foto]//4–5, 37.

Ursula K. Le Guin [Foto]//10–11, 116.

Michael S. Harper [Foto]//4–5, 29.

Robin Hobb [Foto] //10–11, 129.

Juske, A., Mänd L. Lääne-Eesti saarestiku vallutamise 1917. aastal. (Installatsioon)//7–8, 38, 39.

Kaila, J. Fotod sarjast "150 vene asja"//7–8, esikaas, 34, 35.

Kurismaa, M. [Kõik: õli, lõuend] Suur vaikelu III//3, esikaas; Maja I//34; Maja II//35; Maja III//38; Maja IV//39; Suur vaikelu III//42; Suur vaikelu IV//43; Suur vaikelu II//46; Suur vaikelu I//47; Õhtu//tagakaas.

Lestberg, L. [Kõik: foto] Pietá//12, esikaas, 34, 35, 38, 39, 42, 43, 46, 47, tagakaas.

Mihhailov, B., Bratkov, S., Solonski, S. Fotolavastused seeriast "Kui ma oleksin sakslane..."//7–8, 42, 43, tagakaas.

Mudist, P. Milius künkal (Õli, lõuend)//1–2, esikaas.

- Matti Milius [Foto]//1-2, tagakaas.
- Matti Milius ja Priidu Beier [Foto]//1-2, 51.
- Toni Morrison [Foto]//4-5, 5.
- Nukke, M. Legend rahast (Kollaaž)//12, 60.
- Parmasto, A. [Kõik: õli, lõuend] Kompositsioon//9, 38, 39, esikaas, tagakaas; Kadakad II//34; Kivid II//35; IV poolöö//42; Nimeta kollane //43; Nimeta kollane-sinine//46; Nimeta kollane-sinine-roheline//47.
- Tommy Potter, Bird, Miles Davis, Duke Jordan [Foto]//4-5, 121
- Kim Stanley Robinson [Foto]//10-11, 121.
- Siib, L. Näitus "Süütuse presumptsioon"//6, esikaas, 34, 35, 37, 38, 42, 43, 46, 47.
- Tammik, R. [Kõik: õli, lõuend] Meris fotoaparaadiga//10-11, esikaas; Autoportree//34; Halloo, Normandia! Ma kuulen...//35; Eine murul//38; Visarid//39; Autoportree Peetri ja Uve-Maarjaga//42; Petites femmes de Paris IV//43; Turg//46; Autoõnnetus Lenini gradi maanteel//47.
- Valt, J. Lühike vene-eesti sõjavestmik (Installatsioon)//7-8, 46, 47.
- Viik, U. [Kõik: sügavtrükk] Tattoo A//4-5, esikaas; Tattoo Dab//66; Tattoo B//67; Tattoo A//70; Tattoo C//71; Tattoo ECA//74; Tattoo C//75; Tattoo ABA//77; Tattoo AXA//78.
- Urmas Viik ja tema "Tattoo" [Foto]//4-5, tagakaas.

Vikerkaar

TOIMETUS:

Peatoimetaja Märt Väljataga 646 4059.

Marika Mikli 646 4054.

Kajar Pruul 44 19 75 (Tartu).

Keeletoimetaja Tiina Lias 646 4054.

Kunstiline toimetaja Jüri Kaarma 646 4062.

Tehniline toimetaja Katrin Mürk 646 4062.

Masinakiri Viivi Tammik 646 4062.

Toimetus käsikirju ei retsenseeri
ega tagasta.

Praakeksplaride korral
pöörduda trükikoja tehnilise kontrolli
osakonda 68 14 11.

Toimetuse postiaadress:

Pikk 2, EE0001, Tallinn.

Toimetuse asukoht:

Voorimehe 9, EE0001, Tallinn.

Fax: 44 24 84.

E-mail

vikerkaar@teleport.ee

Väljaandja: kirjastus "Perioodika",

Pärnu mnt. 8, EE0001, Tallinn.

Trükk: "Printall".

"Vikerkaar" nr. 12/1997.

Vikerkaar

12/1997

